

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄԻՐԶՈՅԱՆ ԳՈՌ ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ

ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆՈՒՄ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԺԲ.00.05 – «ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ, ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔ» ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՄԲ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԹԵԿՆԱԾՈՒԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐ՝ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴՈԿՏՈՐ, ՊՐՈՖԵՍՈՐ
Ս.Վ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	15
§ 1.1. Մաքսանենգությունն ըստ ՀՀ քրեական օրենսդրության.....	15
§ 1.2. Մաքսանենգությունն ըստ արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրության	32
§ 1.3. Մաքսանենգության համար պատասխանատվության միջազգային իրավական կարգավորումը	67
§ 1.4. Մաքսանենգությունների վիճակը, կառուցվածքը և շարժընթացը	89
§ 1.5. Մաքսանենգություն կատարողի անձը բնութագրող առանձնահատկությունները.....	102
ԳԼՈՒԽ 2. ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆԸ ՆՊԱՍՏՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ	119
§ 2.1. Մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները	119
§ 2.2. Մաքսանենգության առանձին դրսևորումներին նպաստող գործոնները.....	134
ԳԼՈՒԽ 3. ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՈՒՄԸ	142
§ 3.1. Կանխարգելման ընդհանուր-սոցիալական միջոցները	142
§ 3.2. Կանխարգելման հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցները	147
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	159
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՑԱՆԿ.....	171

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: «Մաքսանենգություն» (իտալերեն՝ «contraband», այսինքն՝ «contra» – ընդդեմ և «band» – կառավարական հրամանագիր) եզրույթը հայտնի է մարդկությանն անհիշելի ժամանակներից: Ներկայումս աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում այն հասկացվում է որպես սահմանով (պետական կամ մաքսային) ապրանքների, արժեքների կամ այլ առարկաների ապօրինի տեղափոխում: Ընդ որում, 18–19-րդ դարերում տվյալ հասկացությունն արդեն ոչ միայն արտացոլվել է մաքսային տարբեր փաստաթղթերում, այլև առավել կոնկրետացվել և հստակեցվել են դրա ձևակերպումները:

Պատմությունը, սակայն, վկայում է, որ ժամանակի ընթացքում մաքսավորների համար ավելի ու ավելի դժվար է դառնում հանրորեն վտանգավոր այդ երևույթի դեմ պայքարելը: Ավելին, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մաքսանենգությամբ հիմնականում զբաղվում են ոչ միայն համարձակ և տաղանդավոր, այլև օրենքներին ու իրավակարգն ապահովողների հոգեբանությանը քաջատեղյակ մարդիկ:¹

Միևնույն ժամանակ, Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրումը միջազգային տնտեսական հարաբերությունների մեջ երկրի զարգացման հիմնական ուղղություններից է: Բանն այն է, որ դա ներքին շուկան տարատեսակ ապրանքներով հագեցնելու, օտարերկրյա գործընկերների ներդրումները խթանելու, հայրենական արտադրության ապրանքներն արտասահմանում իրացնելուց գոյացած արտադրության մուտքերն ապահովելու հիմնական միջոցներից մեկն է: Հիշատակված հանգամանքներն էլ, իրենց հերթին, կոչված են նպաստելու Հայաստանում ազատական շուկայական հարաբերությունների ամրապնդմանը և զարգացմանը, ինչպես նաև տնտեսության ոլորտում առկա ճգնաժամային երևույթների ու գործընթացների հաղթահարմանը:

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, սակայն, որ արտաքին ապրանքաշրջանառության ծավալների ընդլայնումն ուղեկցվում է տվյալ ոլորտում կատարվող իրավախախտումների թվի զգալի ավելացմամբ: Դրանց շարքում առանձնահատուկ

¹ Տե՛ս նաև Некрасова Т.А. Понятие контрабанды. Содержание, состав преступления, его анализ, а также способы совершения // Известия Южного федерального университета. Технические науки, 2003. Т. 34, № 5, էջ 272:

տեղ են զբաղեցնում մաքսանենգության դեպքերը: Այդ մասին է վկայում նաև պաշտոնական վիճակագրությունը: Մասնավորապես, 2014 թվականին, նախորդ տարիների համեմատ, Հայաստանի Հանրապետությունում արձանագրվել է քրեորեն պատժելի մաքսանենգությունների աննախադեպ աճ: Ընդ որում, 2005 թ.-ի համեմատ, նշված տարում մաքսանենգությունների աճը կազմել է +164, 2006 թ.-ի համեմատ՝ +152, 2007 թ.-ի համեմատ՝ +137, 2008 թ.-ի համեմատ՝ +145, 2009 թ.-ի համեմատ՝ +142, 2010 թ.-ի համեմատ՝ +93, 2011 թ.-ի համեմատ՝ +111, 2012 թ.-ի համեմատ՝ +162, իսկ 2013 թ.-ի համեմատ՝ +118: Միևնույն ժամանակ, 2015 թ. ընթացքում գրանցվել է մաքսանենգության 126 դեպք: Այսինքն, նախորդ տարվա համեմատ քննարկվող հանցագործությունների թիվը նվազել է 88-ով: Մինչդեռ, մեր կողմից ուսումնասիրվող ժամանակահատվածն ընդգրկող մյուս տարիների համեմատությամբ, 2015 թվականին նույնպես արձանագրվել է մաքսանենգությունների ավելի մեծ թիվ: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքում 2016 թվականի մայիսին փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց հետո ընկած ժամանակահատվածին, ապա պետք է փաստել, որ այդ ընթացքում (2016թ. հոկտեմբեր ամիսը ներառյալ) գրանցվել է քրեորեն պատժելի մաքսանենգության ընդամենը մեկ դեպք, որը կապված է առանձնապես խոշոր չափերով կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) վճարային գործիքների մաքսանենգության հետ:

Նման բացասական միտումները պայմանավորված են մի շարք հանգամանքներով: Մասնավորապես՝ վերջին տարիներին սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը սրվել է ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև հարևան երկրներում ու աշխարհի բազմաթիվ այլ պետություններում: Դրանց բնակիչների մեծ մասի կենսամակարդակն էապես նվազել է: Մարդկանց գիտակցության մեջ արմատավորվել է ամեն կերպ հարստանալու ծգտումը, իսկ նրանց շրջանում լայն տարածում է ստացել պատկերացումն այն մասին, որ կենսական տարբեր խնդիրների լուծման համար հակաիրավական որոշ արարքների կատարումը երբեմն ոչ միայն ընդունելի է, այլև անհրաժեշտ կամ անխուսափելի: Զգալիորեն ակտիվացել են արտաքին տնտեսական գործունեության անբարեխիղճ մասնակիցները, որոնք առավել հաճախ և հմտորեն են սկսել խուսափել մաքսային օրենսդրության պահանջները, դրանցով սահմանված մաքսային վճարումները կատարելուց:

Անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև մաքսանենգության լատենտայնության բարձր մակարդակը ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև աշխարհի գրեթե բոլոր պետություններում: Բանն այն է, որ նման պայմաններում բազմաթիվ հանցվոր արարքներ չեն արտացոլվում պաշտոնական վիճակագրական հաշվետվություններում՝ նպաստելով անպատժելիության մթնոլորտի ձևավորմանն ու խորացմանը:

Բացի դրանից, ՀՀ մաքսային սահմանով ուղևորների և բեռների փոխադրմամ ծավալները վերջին տարիներին էապես աճել են: Մինչդեռ, երկրում առկա տնտեսական խնդիրների, ճգնաժամային տարբեր երևույթների և գործընթացների պայմաններում պետությունն օբյեկտիվորեն ի վիճակի չէ պատշաճ ֆինանսավորելու մաքսային և իրավապահ մարմինների գործունեությունը: Բնականաբար, դժվարանում է նաև մաքսանենգության դեմ պայքարի ոլորտում տեսանելի դրական արդյունքների ապահովումը:

Իրավիճակն ավելի է բարդանում օրենսդրական դաշտում առկա թերությունների և բացթողումների հետևանքով: Մասնավորապես, մեր կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի և մաքսային օրենսդրության համապատասխան իրավակարգավորումների, ինչպես նաև քրեական գործերի նյութերի և փորձագետների ու պրակտիկ աշխատողների հարցման արդյունքների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բազմաթիվ դեպքերում իրավակիրառողների գործունեության անարդյունավետությունը պայմանավորված է հենց օրենսդրական կարգավորումների անկատարությամբ, որն առկա է նաև քրեական օրենքում վերջերս կատարված փոփոխություններից և լրացումներից հետո: Այս առումով մնում է հուսալ, որ Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների ներկայիս փուլում հնարավորինս կլուծվի նաև վերոհիշյալ հիմնախնդիրը:

Ամփոփելով ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ մաքսանենգության դեմ պայքարի հենց մատնանշված խնդիրների հրատապ լուծման անհրաժեշտությամբ է պայմանավորված սույն հետազոտության թեմայի արդիականությունը:

Թեմայի մշակվածության աստիճանը: Մաքսանենգության քրեաիրավական և կրիմինալոգիական տարատեսակ հիմնախնդիրներին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են Լ.Ն. Անիսիմովը, Տ.Ա. Բոգոլյուբովան, Մ.Մ. Բոգուսլավսկին, Վ.Վ. Բովկունը, Ա.Ի. Բոյկոն, Ա.Ա. Գաբիանին, Ս.Վ. Դուշկինը, Ռ.Վ. Զվյագինցևը, Ռ.Վ. Լու-

կաշովը, Բ.Պ. Կալաչովը, Յու.Գ. Կիսլովսկին, Վ.Մ. Կոլդանը, Ա.Պ. Պոլեժանը, Ա.Վ. Մասլովան, Գ.Մ. Մինկովսկին, Ա.Ա. Մուզիկան, Է.Ֆ. Պոբեգայլոն, Վ.Պ. Ռեինը, Լ.Պ. Սբիրունովը, Ա.Ն. Սերգենը, Բ.Վ. Վոլժենսկին, Ա.Լ. Տրոշինը, Բ.Պ. Յելինսկին, Վ.Ֆ. Յեպելևը, Վ.Մ. Ուզարովը, Վ.Ի. Օմիգովը և այլոք:

Այդ առումով հարկ է հատուկ նշել նաև Ա.Ֆ. Գոլուբևի², Վ.Վ. Լուկյանովի³, Մ.Ա. Կոչուբեյի⁴, Լ.Յու. Ռոդինայի⁵ և Ա.Ա. Սերգենայի⁶ դոկտորական ու թեկնածուական ատենախոսությունները, որոնք պարունակում են մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման հիմնախնդիրներին վերաբերող առավել արդիական մոտեցումներ:

Նշված հեղինակների աշխատություններն, անկասկած, լուրջ ներդրում են մաքսանենգության դեմ պայքարի հետ կապված տարատեսակ խնդիրների հետազոտության գործում: Դրանցում արտահայտված դիրքորոշումները, սակայն, հիմնականում կա՛մ հնացած են, կա՛մ չեն վերաբերում հայաստանյան կրիմինալոգիական իրականությանը: Մինչդեռ, Հայաստանի Հանրապետությունում նշված հիմնախնդիրների վերաբերյալ հատուկ համալիր հետազոտություններ չեն իրականացվել: Այնուամենայնիվ, սույն ատենախոսությամբ ևս հետազոտության թեման ամբողջապես չի սպառվում, և քննարկվող ոլորտի մի շարք հիմնախնդիրներ հետագա գիտական ուսումնասիրությունների կարիք են զգում:

Հետազոտության առարկան և օբյեկտը: Հետազոտության *առարկան են* ՀՀ-ում կատարվող մաքսանենգությունների վիճակի, կառուցվածքի, շարժընթացի դրսևորումներն ու օրինաչափությունները, քննարկվող հանցանքները կատարողների անձը բնութագրող առանձնահատկությունները, տվյալ հանցագործության տարբեր դրսևորումներին նպաստող գործոնները և դրանց կանխարգելման ընդհանուր-սոցիալական ու հա-

² Տե՛ս Գолубев А.Ф. Контрабанда как социальное явление: проблемы осознания и противодействия: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ф. наук. М., 2002:

³ Տե՛ս Лукьянов В.В. Уголовно-правовая характеристика контрабанды и ее предупреждение: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Л., 1982:

⁴ Տե՛ս Кочубей М.А. Уголовная ответственность за преступления в сфере таможенной деятельности: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 1998:

⁵ Տե՛ս Родина Л.Ю. Ответственность за контрабанду: социально-экономические, криминологические и уголовно-правовые аспекты: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 1998:

⁶ Տե՛ս Сергеева А.А. Контрабанда наркотических средств и психотропных веществ: криминологическая характеристика и предупреждение. Барнаул, 2006:

տուկ-կրիմինալոգիական բնույթի միջոցառումները: Հետազոտության **օբյեկտը** Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվող մաքսանենգությունների կրիմինալոգիական հիմնախնդիրներն են:

Հետազոտության նպատակներն ու խնդիրները: Ատենախոսական սույն հետազոտության **հիմնական նպատակը** Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվող մաքսանենգությունների կրիմինալոգիական հիմնախնդիրների համալիր վերլուծությունն է:

Նշված նպատակի իրականացման ձգտումը պայմանավորել է հետազոտական հետևյալ **հիմնական խնդիրների** առաջադրման և լուծման անհրաժեշտությունը՝

- վերլուծել մաքսանենգության հատկանիշներն ըստ ՀՀ և արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությունների, ինչպես նաև միջազգային համապատասխան իրավակարգավորումների,

- ուսումնասիրել ՀՀ-ում կատարվող մաքսանենգությունների որակական և քանակական ցուցանիշները՝ վիճակը (մակարդակը), կառուցվածքն ու շարժընթացը,

- հետազոտել մաքսանենգություն կատարողների անձը բնութագրող սոցիալ-ժողովրդագրական, բարոյահոգեբանական և քրեաիրավական առանձնահատկությունները,

- վեր հանել ՀՀ-ում կատարվող մաքսանենգություններին, դրանց առանձին դրսևորումներին նպաստող՝ ինչպես մակրոմիջավայրում, այնպես էլ միկրոմիջավայրում առկա օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները, դրանց տարածվածության ու ազդեցության աստիճանը,

- բացահայտել ՀՀ-ում մաքսանենգությունների ընդհանուր-սոցիալական և հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման հիմնական ուղղությունները,

- մշակել ՀՀ քրեական գործող օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի կատարելագործմանն ուղղված տեսականորեն հիմնավորված առաջարկություններ:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը: Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքն են կազմում իմացության դիալեկտիկական, տրամաբանական, անալիզի, սինթեզի, անալոգիայի, պատմաիրավական, համեմատական-իրավական, ձևական-իրավաբանական, վիճակագրական, հասարակագիտական և գիտահետազոտական աշ-

խատանքի այլ մեթոդները: Փորձառնական նյութի հավաքման և ուսումնասիրման նպատակով հետազոտության ընթացքում կիրառվել են նաև վիճակագրական տվյալների վերլուծության, հարցման, անկետավորման, համեմատական-իրավական վերլուծության և փաստաթղթերի հետազոտության մեթոդները:

Ատենախոսության տեսական հիմքը: Ատենախոսության տեսական հիմքն են կազմել կրիմինալոգիայի, քրեական, քրեակատարողական, վարչական, մաքսային, միջազգային իրավունքի ոլորտների հայրենական և արտասահմանյան գիտնականների հիմնարար աշխատությունները: Օգտագործվել են նաև գիտագործնական համաժողովների, միջազգային գիտաժողովների, սեմինարների նյութեր:

Հետազոտության նորմատիվ հիմքը: Հետազոտության նորմատիվ հիմքն են կազմել ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ քրեական, մաքսային, քրեակատարողական օրենսգրքերը, օրենսդրական ու ենթաօրենսդրական այլ ակտերը, Մաքսային միության մաքսային օրենսգիրքը, ինչպես նաև Եվրասիական տնտեսական միության երկրների, ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Հոլանդիայի, Շվեյցարիայի, Շվեդիայի, Լեհաստանի, Սան-Մարինոյի, Թուրքիայի, Իրանի, Չինաստանի, Ճապոնիայի և արտասահմանյան մի շարք այլ երկրների քրեական օրենքները: Բացի այդ, հատուկ անդրադարձ է կատարվել մաքսանենգության դեմ պայքարի միջազգային հիմնական իրավակարգավորումներին:

Հետազոտության փորձառնական (էմպիրիկ) հիմքը: Հետազոտության փորձառնական հիմքն են կազմել Հայաստանի Հանրապետության տարբեր ատյանների դատարաններում 2005-2014 թթ. ընթացքում քննության առարկա դարձած՝ մաքսանենգության վերաբերյալ 150 քրեական գործերի, ինչպես նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումների ուսումնասիրության արդյունքները: Միևնույն ժամանակ ուսումնասիրվել, վերլուծվել և ամփոփվել են հանցավորության քննարկվող տեսակի վերաբերյալ այլ տարածաշրջաններում և այլ հեղինակների կողմից իրականացված հետազոտությունների արդյունքները:

Մաքսանենգությունների դեմ պայքարի արդյունավետության գնահատման, տվյալ գործընթացում առկա թերությունների, բացթողումների, ինչպես նաև դրական փորձի բացահայտման նկատառումներով նախապես մշակված ծրագրով հարցազրույցներ են

անցկացվել 10 դատավորների, իրավապահ մարմինների 20 աշխատակիցների, մաքսային 20 ծառայողների և տվյալ հանցագործության համար դատապարտված 20 անձանց հետ:

Ատենախոսության տեսական և գործնական նշանակությունը: Ատենախոսության **տեսական նշանակությունը** կայանում է նրանում, որ այն հայրենական գիտության մեջ մաքսանենգությունների կրիմինալոգիական հիմնախնդիրների վերաբերյալ կատարված առաջին համալիր հետազոտությունն է, որի արդյունքները կարող են տեսական հիմք հանդիսանալ հետագա գիտական ուսումնասիրությունների համար:

Տվյալ հետազոտության **գործնական նշանակությունն** այն է, որ դրա արդյունքները կարող են օգտագործվել և կիրառվել՝

- ՀՀ գործող օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված օրինաստեղծ գործունեության ընթացքում,

- իրավակիրառ պրակտիկայում՝ մաքսանենգություններին նպաստող գործոնների բացահայտմանն ու հանցավոր այդ վարքագծի տարբեր դրսևորումների կանխարգելմանն ուղղված կոնկրետ միջոցառումներ մշակելիս և դրանց վերաբերյալ քրեական գործերով նախաքննություն իրականացնելիս ու պատիժ նշանակելիս,

- Հայաստանի բնակչության սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման համալիր ծրագրեր մշակելիս և իրականացնելիս,

- գիտամանկավարժական գործունեության ընթացքում՝ քրեական իրավունք, կրիմինալոգիա և մաքսային իրավունք դասավանդելիս,

- մեթոդաբանական և կիրառական այլ նպատակներով:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումն ու ներդրումը: Ատենախոսության հիմնական դրույթներն ու եզրահանգումները քննարկվել են Երևանի պետական համալսարանի քրեական իրավունքի ամբիոնում, ինչպես նաև ներկայացված են հեղինակի կողմից ատենախոսության թեմայով հրապարակված և դրա բովանդակությունն արտացոլող գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության գիտական նորույթը և պաշտպանության ներկայացվող դրույթները: Հետազոտության **գիտական նորույթը** նախ և առաջ պայմանավորված է Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվող մաքսանենգությունների կրիմինալո-

գիական հիմնախնդիրների տեսական համալիր ուսումնասիրությունների բացակայությամբ: Մասնավորապես, բազմաթիվ այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են մաքսանենգությունների ներկայիս վիճակը, կառուցվածքը, շարժընթացն ու միտումները, քննարկվող հանցավոր արարքներին նպաստող գործոնները, դրանք կատարողների անձը բնութագրող առանձնահատկությունները, նշված հանցավոր դրսևորումների կանխարգելման հիմնական ուղղությունները և այլն, ներկայումս շատ քիչ են ուսումնասիրված:

Միննույն ժամանակ, կատարելագործման լուրջ կարիք ունի Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրությունը (հատկապես՝ քրեական և մաքսային), ինչն առավել արդիական է դառնում ոչ միայն հանրապետությունում իրականացվող սահմանադրական և դատաիրավական ներկայիս բարեփոխումների, այլև Եվրասիական տնտեսական միությանը Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության հետ կապված հարցերի լույսի ներքո:

Աշխատանքի գիտական նորույթն արտահայտվում է նաև ***պաշտպանության ներկայացվող հետևյալ դրույթներում՝***

1. Մաքսանենգությունը միջազգային բնույթի հանցագործություն է, սակայն դրա միջազգայնորեն ընդունված միասնական հասկացության սահմանում գոյություն չունի: Մինչդեռ քննարկվող երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևորվում է մաքսանենգության միասնական և համապարփակ հասկացության սահմանումը միջազգային իրավական համապատասխան փաստաթղթում: Մասնավորապես, առաջարկվում է «Մաքսանենգության դեմ պայքարի մասին» միջազգային կոնվենցիայի ընդունմանն ուղղված միջոցներ ձեռնարկել, և դրա շրջանակներում սահմանել մաքսանենգության հետևյալ հասկացությունը. «Մաքսանենգությունը՝ ապրանքների, առարկաների կամ գույքի ապօրինի տեղափոխումը մաքսային սահմանով, որն իրականացվում է դրանք մաքսային հսկողությունից թաքցնելու կամ այն շրջանցելու ցանկացած եղանակով»:

2. ՀՀ պաշտոնական վիճակագրական տվյալներով մաքսանենգությունների բացահայտման տոկոսը ուսումնասիրելիս տպավորություն է ստեղծվում, թե այն բավականին բարձր է, ինչով պայմանավորված՝ կարելի է ենթադրություն անել, որ դրանց դեմ պայքարը բավականին արդյունավետ է իրականացվում: Մինչդեռ, տվյալ հանգամանքը

պայմանավորված է հանցագործությունների հաշվառման-գրանցման աշխատանքներում առկա մեկ առանձնահատկությամբ, որը կապված է գրանցված հանցավոր արարքների բացահայտման տոկոսը հաշվարկելու հետ: Մասնավորապես, վերջինիս պարագայում՝ նախ՝ գրանցված հանցագործությունների ընդհանուր քանակից հանվում է քննության ընթացքում գտնվող հանցագործությունների վերաբերյալ ցուցանիշը, այնուհետև՝ ստացված արդյունքի հարաբերությամբ, հաշվարկվում է բացահայտվածների մասնաբաժինը: Մինչդեռ, հաշվարկի նման տարբերակն արդարացված չէ, քանզի բացահայտված հանցագործությունների մասնաբաժինը որոշելու վրա չպետք է ազդեցություն ունենան քննության ընթացքում գտնվող հանցագործությունների վերաբերյալ ցուցանիշները: Ուստի, բացահայտված հանցագործությունների իրական մասնաբաժինը որոշելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել միայն հաշվետու տարում փաստացի գրանցված և բացահայտված հանցավոր արարքների քանակը:

3. Մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով համապատասխան միջոցառումներ մշակելիս և իրականացնելիս, անհրաժեշտ է հաշվի առնել ՀՀ-ում հանցավորության տվյալ դրսևորմանը նպաստող և դրա դեմ պայքարի արդյունավետությանը խոչընդոտող հետևյալ հիմնական գործոնները՝

- համապատասխան պարտադիր վճարումների (ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքերի և այլն) չարդարացված մեծ չափերը, ինչը հաճախ գործարարների կողմից ստվերային տնտեսության դաշտ տեղափոխվելու պատճառ է հանդիսանում.

- ազգային տնտեսության ցածր մրցունակությունը, որպես կանոն, երկրում արտադրվող ապրանքների ցածր որակը և բարձր ինքնարժեքը, որի պատճառով հաճախ ավելի մեծ պահանջարկ են վայելում արտասահմանյան ապրանքները.

- մաքսանենգությամբ զբաղվողների քաջատեղյակ լինելը մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական և այլ նրբություններին, տվյալ ոլորտում առկա բարդությունները, որոնք գլխավորապես կապված են տարբեր իրավիճակներում համապատասխան ծառայողների կողմից օպերատիվ որոշումներ կայացնելու անհրաժեշտության հետ և որից հմտորեն օգտվում են հանցավորները, մաքսանենգությամբ զբաղվողների կողմից մաքսանենգության առարկան մաքսային հսկողությունից թաքցնելու հնարամիտ եղանակներ ու հնարքներ օգտագործելը (մի քանի գաղտնարաններ և այլն).

- մաքսային և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների զգալի մասի մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն ու մաքսանենգության կանխարգելմանն ուղղված գործունեություն իրականացնող համապատասխան կառույցների միջև պատշաճ համագործակցության բացակայությունը.

- մաքսանենգության մեջ մաքսային ծառայողների և այլ պաշտոնատար անձանց մի զգալի մասի ակտիվ ներգրավվածությունը, ինչը նպաստում է քննարկվող հանցատեսակի լատենտայնությանը:

4. Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությանը նպաստող գործոնների և մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությանը խոչընդոտող գործոններով պայմանավորված հատկապես կարևորվում են մաքսանենգության հատուկ-կրիմինալ-գիական կանխարգելման հետևյալ միջոցառումները՝

- օպերատիվ-հետախուզական համապատասխան միջոցառումների պատշաճ կազմակերպում ու իրականացում, որոնց արդյունավետությունը պայմանավորված է համապատասխան տեղեկատվության առկայությամբ, դրա մշտական հավաքմամբ և ամփոփմամբ: Տեղեկատվությունը ստանալու աղբյուրների շարքում հատկապես պետք է կարևորել միջպետական համագործակցության շրջանակներում այլ պետությունների համապատասխան կառույցների կողմից տրամադրվող տեղեկությունները, մաքսային սահմանին տեղադրված տեսաձայնագրառող տեխնիկական միջոցներով ստացվող տեղեկատվության մշտադիտարկման արդյունքները, իրավապահների հետ համագործակցող գաղտնի գործակալների հաղորդումները, ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց հարցաքննության նյութերը, «թեժ գծի» միջոցով տրված անանուն հաղորդումները, պարբերաբար իրականացվող գիտական հետազոտությունների տվյալները.

- մաքսային ծառայողների մասնագիտական պատրաստվածության մակարդակի բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացում, որը պետք է ներառի համապատասխան օրենսդրության և միջազգային ակտերի դրույթների ուսուցանումը, մաքսանենգության իրականացման, մաքսանենգության առարկան մաքսային հսկողությունից թաքցնելու եղանակների, մաքսային հսկողությունը շրջանցելու հնարքների հետ ծանոթացնելը և այլն:

5. Կանխարգելիչ միջոցառումների պլանավորման և իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել այն անձանց, որոնց կողմից մաքսանենգություն կատարելու հավանականությունը ավելի բարձր է: Դրանք են՝

1) պաշտոնատար անձինք, ովքեր ծառայության բերումով գործ ունեն ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների, առարկաների կամ դրամական միջոցների փոխադրման, ընդունման կամ դրանք հիմնավորող փաստաթղթերի ձևակերպման հետ,

2) մաքսային գործակալները, հաշվապահական հաշվառում իրականացնողները, վարորդները, բանվորները, ովքեր անմիջականորեն ապահովում են ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների կամ առարկաների ձևակերպումը կամ տեղափոխումը, մասնավոր ձեռնարկատերերը, ովքեր գործունեություն են ծավալում արտաքին առևտրի ոլորտում և աշխատանքի բերումով հաճախ են հատում մաքսային սահմանը կամ Եվրասիական տնտեսական միության այլ երկրների հետ պետական սահմանը,

3) մաքսանենգության կամ թմրամիջոցների, ռադիոակտիվ նյութերի, զենքի ապօրինի շրջանառության համար պատասխանատվության ենթարկված, պատիժ կրած, ինչպես նաև ոչ արդարացնող հիմքերով նշված հանցագործությունների համար պատասխանատվությունից ազատված անձինք:

6. Մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձանց կողմից կատարվող մաքսանենգությունների կանխման առումով անհրաժեշտ է հրաժարվել հատուկ կարգավիճակ ունեցող համապատասխան անձանց անձեռնմխելիության գաղափարից և սահմանել նրանց մաքսային հսկողության ենթարկելու իրավական նախապայմանների հնարավորինս լայն, բայց հստակ շրջանակ:

7. Ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով խիստ հրատապ է դրանց շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրական և ենթօրենսդրական գոյություն ունեցող ակտերի լրամշակումն ու հստակեցումը, ինչպես նաև նոր ակտերի մշակումը և ընդունումը: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է շուտափույթ մշակել և ընդունել «Ռադիոակտիվ նյութեր, թափոններ և

ռադիոակտիվ նյութեր պարունակող սարքեր ձեռք բերելու, պահելու, օգտագործելու, հանձնելու, իրացնելու, ներմուծելու, արտահանելու, պահեստավորելու, փոխադրելու, վերամշակելու, վնասազերծելու կամ ոչնչացնելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է պարբերաբար լրամշակել դրանց շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերով սահմանված համապատասխան ցանկերը՝ դրանցում ներառելով ռադիոակտիվ նյութերի նոր այն տեսակները, որոնք տարբեր պատճառներով դուրս են մնացել այդ ցանկերից:

Աշխատության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսական սույն աշխատության կառուցվածքը պայմանավորված է դրա շրջանակներում իրականացված հետազոտության նպատակներով և խնդիրներով: Այն պատրաստված է ՀՀ ԲՈՀ-ի կողմից ներկայացվող պահանջներին համապատասխան և բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, որոնք ներառում են ինը պարագրաֆ, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ու իրավական ակտերի ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1.

ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

§ 1.1. Մաքսանենգությունն ըստ ՀՀ քրեական օրենսդրության

Մաքսանենգությունը կամ դրա առանձին դրսևորումները՝ որպես հանցագործություն, նախատեսված են աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների քրեական օրենքներով: Բանն այն է, որ տվյալ արարքը ոտնձգում է ոչ միայն կոնկրետ պետության կամ միջազգային հանրության տնտեսական շահերի, այլև հասարակական անվտանգության և բնակչության առողջության դեմ (երբ մաքսանենգության առարկա են հանդիսանում թմրամիջոցները, զենքը, ռադիոակտիվ նյութերը և նման այլ առարկաները):

Հայաստանի Հանրապետությունում, մինչև 2016 թվականի մայիսին ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելը⁷, մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն էր սահմանված ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ով, որը նախատեսված էր օրենսգրքի գլուխ 22-ում («Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները»): Մինչդեռ, վերոհիշյալ օրենքով ապաքրեականացվեց ապրանքների (տնտեսական) մաքսանենգությունը, իսկ կեղծ փողերի կամ վճարային այլ միջոցների, թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ու դրանց պրեկուրսորների, զենքի, ռազմամթերքի և հանրավտանգ այլ առարկաների մաքսանենգության համար՝ պատասխանատվություն նախատեսվեց քր. օր.-ի համապատասխան գլուխներում: Ընդ որում, այդ փոփոխությունների և լրացումների կատարումը պայմանավորված է եղել Եվրասիական տնտեսական միությանը Հայաստանի Հանրապետության անդամակցության շրջանակներում մաքսային առանձին հարաբերություններ կարգավորող օրենսդրության, այդ թվում՝ քրեական պատասխանատվության ներդաշնակեցման անհրաժեշտությամբ:

Վերոհիշյալ օրենքի դրույթներին համապատասխան, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 215-րդ հոդվածն ուժը կորցրած ճանաչվեց: Միևնույն ժամանակ, օրենսգիրքը լրացվեց

⁷ Տե՛ս ՀՀ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2016թ. մայիսի 16-ի թիվ ՀՕ-83-Ն օրենքը:

215.1 հոդվածով, որը նախատեսվեց քր. օր.-ի 22-րդ գլխում («Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները») և պատասխանատվություն է սահմանում կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) վճարային գործիքների մաքսանենգության համար: Բացի այդ, օրենսգիրքը լրացվեց 235.1 հոդվածով, որը նախատեսվեց քր. օր.-ի 23-րդ գլխում («Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները») և պատասխանատվություն է սահմանում խիստ ներգործող, թունավոր, պայթուցիկ, ռադիոակտիվ նյութերի, ճառագայթման աղբյուրների, միջուկային նյութերի, հրազենի կամ նրա բաղկացուցիչ մասերի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, պայթուցիկ սարքերի, ռազմամթերքի, զանգվածային ոչնչացման զենքի, դրա տեղափոխման միջոցների, այլ զինամթերքի, ռազմական տեխնիկայի, զանգվածային ոչնչացման զենք կամ դրա փոխադրման հրթիռային համակարգեր ստեղծելու համար օգտագործվող այլ նյութերի կամ սարքավորումների, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ զենքի կամ երկակի նշանակության ապրանքների, ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքների կամ մշակութային արժեքների մաքսանենգության համար: Օրենսգիրքը լրացվեց նաև 267.1 հոդվածով, որը նախատեսվեց քր. օր.-ի 26-րդ գլխում («Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները») և պատասխանատվություն է սահմանում թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և (կամ) դրանց պրեկուրսորների մաքսանենգության համար:

Հարկ է նշել, որ համանման իրավակարգավորումներ են նախատեսված նաև ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում: Բացառություն է կազմում Նախագծի հոդված 276-ով («Մշակութային արժեքների մաքսանենգությունը») նախատեսված հանցագործությունը, որը ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքում տեղ չի գտել: Ընդ որում, թե՛ գործող օրենքում (ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215.2) և թե՛ Նախագծում (հոդված 277) պատասխանատվություն է սահմանված Հայաստանի Հանրապետությունից արտահանված մշակութային արժեքները սահմանված ժամկետում Հայաստանի Հանրապետություն չվերադարձնելու համար, ինչն անհրաժեշտ է սահմանազատել մաքսանենգությունից: Այդ առումով կարծում ենք, որ Նախագծում առկա լուծումներն առավել արդարացված են, քանի որ մշակութային արժեքների մաքսանենգությունը ներկայումս լուրջ խնդիր է ամ-

բողջ աշխարհում, որին առավել մանրամասն կանդրադառնանք սույն աշխատության հետագա շարադրանքի ընթացքում:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ, անկախ նման փոփոխությունների և լրացումների իրականացումից, սույն հետազոտության շրջանակներում վերլուծության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի նախկինում գործող հոդված 215-ով նախատեսված հանցագործության կրիմինալոգիական ցուցանիշները: Բանն այն է, որ մեր կողմից հետազոտված ժամանակահատվածում վիճակագրական բոլոր հաշվետվությունների հիմքում դրվել են հենց տվյալ հոդվածով նախատեսված արարքները կատարելու դեպքերը: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ ենք համարում առավել մանրամասն անդրադառնալ հենց վերջինիս քրեաիրավական առանձնահատկություններին:

Մասնավորապես, նշված հոդվածով նախատեսված հանցագործության հիմնական անմիջական օբյեկտը մաքսային սահմանով ապրանքաշրջանառության իրականացումն էր, ինչպես նաև պետական բյուջե մաքսային տուրքերի և այլ գանձումների մուտքը կարգավորող հասարակական հարաբերությունները: Որպես լրացուցիչ օբյեկտ կարող էին հանդիսանալ, օրինակ՝ հասարակական անվտանգությունը, բնակչության առողջությունը, մարդու կյանքը, առողջությունը, սեփականությունը, պետական ծառայության շահերը և այլն:⁸

Հանցագործության առարկաները տարբերակված էին և սահմանված քննարկվող հոդվածի տարբեր մասերով: Մասնավորապես, դրա 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության առարկա էին համարվում ապրանքները, մշակութային և այլ արժեքները: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն էր սահմանում թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ նյութերի, ռազմական նշանակության արտադրանքի, նման արտադրանք չհամարվող պայթուցիկ նյութերի և սարքերի, զենքի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքի, երկակի նշանակության ապրանքների ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապ-

⁸ Տե՛ս նաև Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1999, էջ 218, Ветров Н. И. Уголовное право. Особенная часть: Учебник. М., 2000, էջ 205:

րանքների կամ մշակութային արժեքների մաքսանենգության համար, որոնց տեղափոխումը կարգավորվում է հատուկ կանոններով:

Վերոհիշյալ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ապրանքների էությունը բացահայտվում էր ՀՀ մաքսային օրենսդրության մասը կազմող՝ Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքով:⁹ Վերջինիս հոդված 4-ի («Օրենսգրքում օգտագործվող հիմնական եզրույթները») 35-րդ կետի համաձայն՝ ապրանքներ են համարվում «մաքսային սահմանով տեղափոխվող ցանկացած շարժական գույքը, այդ թվում՝ տեղեկակիրները, Մաքսային Միության անդամ պետությունների արժույթը, արժեթղթերը և (կամ) արժութային արժեքները, ճանապարհային չեկերը, էլեկտրական և այլ տեսակների էներգիան, ինչպես նաև անշարժ գույքին հավասարեցված այլ տեղափոխվող իրերը»: Բացի այդ, նույն հոդվածի 39-րդ կետում բացահայտվում է ապրանքներին հավասարեցված տրանսպորտային միջոցների հասկացությունը: Մասնավորապես, դրանք սահմանվում են որպես «ապրանքների կատեգորիա, որը ներառում է ցանկացած նավ, օդանավ, ավտոմոբիլային տրանսպորտային միջոց, կցորդ, կիսակցորդ, երկաթուղային տրանսպորտային միջոց (երկաթուղային շարժակազմ, երկաթուղային շարժակազմի միավոր) կամ բեռնարկը՝ դրանց համար տեխնիկական անձնագրերով կամ տեխնիկական տեղեկամատյաններով նախատեսված պահեստամասերով, պարագաներով և սարքավորումներով, վառելիքաքսուքային նյութերով, սառեցնող և այլ տեխնիկական հեղուկներով, որոնք պարունակվում են դրանց կառուցվածքով նախատեսված լցավորման տարողություններում, եթե դրանք փոխադրվում են նշված տրանսպորտային միջոցների հետ միասին»:

Ինչ վերաբերում է մշակութային արժեքներին, ապա դրանց էությունը բացահայտվում է «Մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման մասին» ՀՀ 2004թ. դեկտեմբերի 6-ի օրենքով: Մասնավորապես, նշված օրենքի հոդված 3-ի («Օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները») համաձայն՝ մշակութային արժեքներ են համարվում մարդկային հասարակության կենսագործունեության արգասիք համարվող առարկաները և ստեղծագործությունները, որոնք, անկախ ստեղծման ժամանա-

⁹ Հայաստանի Հանրապետության համար այն ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից:

կից, ունեն հնագիտական, ազգագրական, պատմական, կրոնական, գեղարվեստական, գիտական կարևոր նշանակություն: Օրենքը սահմանում է նաև «մշակութային նշանակության առարկաներ» հասկացությունը՝ այդպիսիք համարելով մարդկային հասարակության կենսագործունեության արգասիք հանդիսացող առարկաները, ներառյալ՝ համարանիշային (սերիական) արտադրության (պարբերաբար կամ խմբաքանակներով արտադրվող) կամ զանգվածային արտադրության առարկաները, ինչպես նաև ստեղծագործությունները, որոնք, սակայն, անկախ ստեղծման ժամանակից, մշակութային արժեք չեն ներկայացնում:

«Մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4-ով սահմանված են մշակութային արժեքների հետևյալ տեսակները՝

1) պատմական, ներառյալ՝ ժողովրդի կյանքի հիշարժան դեպքերի, հասարակության և պետության զարգացման, գիտության և ճարտարագիտության պատմության, ինչպես նաև նշանավոր մարդկանց (պետական, քաղաքական, հասարակական, մշակութային գործիչների, ազգային հերոսների) կյանքին ու գործունեությանն առնչվող առարկաներ, ընտանեկան մասունքներ.

2) հնագիտական հետազոտություններից և պեղումներից ստացված գտածոներ, ինչպես նաև հողային, շինարարական, հողաբարելավման և այլ աշխատանքների ժամանակ հայտնաբերված պատմահնագիտական առարկաներ.

3) գեղարվեստական արժեքներ, ներառյալ՝

ա) ամբողջովին կամ մասամբ ձեռքով արված պատկերներ և նկարներ՝ կատարված ցանկացած միջոցով ու նյութերով,

բ) ցանկացած նյութից պատրաստված քանդակներ,

գ) ցանկացած նյութից արված գեղարվեստական հորինվածքներ և համակցված կառուցվածքներ (մոնտաժներ),

դ) պաշտամունքային նշանակություն ունեցող գեղարվեստորեն ձևավորված առարկաներ, ներառյալ՝ սրբապատկերներ (իկոնաներ),

ե) փորագրություններ, փորագրանկարի արտատպություններ, վիմատպություններ և դրանց այլ դրոշմվածքաձևեր,

զ) կիրառական արվեստի գործեր, ներառյալ՝ ապակուց, կավից, փայտից, երկաթից, ոսկրից, գործվածքեղենից և այլ նյութերից պատրաստված գեղարվեստական իրեր,

է) ավանդական ժողովրդական արհեստների ստեղծագործություններ.

4) պատմական և գեղարվեստական, ներառյալ՝ գրական հուշարձանների բաղկացուցիչ մասեր և բեկորներ.

5) ձեռագիր և տպագիր գրական, պատմագիտական, պաշտամունքային արժեք ներկայացնող հուշարձանների բաղկացուցիչ մասեր և բեկորներ.

6) առանձին կամ հավաքածու հնագույն գրքեր, փաստաթղթեր.

7) հազվագյուտ ձեռագրեր և փաստաթղթային հուշարձաններ, արխիվներ, ներառյալ՝ ձայնագրման, տեսագրման, լուսանկարչական և կինոարխիվներ.

8) երաժշտական գործիքներ.

9) առանձին կամ հավաքածու փոստային նամականիշեր, այլ նամականիշային նյութեր.

10) հնագույն առարկաներ՝ գործիքներ, կավագործական իրեր, մակագրություններ, դրամներ, շքանշաններ, մեդալներ, կնիքներ, զենք, ինչպես նաև հավաքածուի համար նախատեսված այլ առարկաներ.

11) բուսական, կենդանական և երկրաբանական հավաքածուներ և նմուշներ, հանքաբանության, անատոմիայի և հնէաբանության համար հետաքրքրություն ներկայացնող առարկաներ.

12) կահույք, գորելեններ, գորգեր, կարպետներ, տարազներ.

13) ազգագրական, մարդաբանական նյութեր և բանահյուսական նյութերի անտիպ ժողովածուներ, հնատիպ հրատարակություններ.

14) ճարտարապետական և կոթողային արվեստի հուշարձանների բաղկացուցիչ մասեր և բեկորներ.

15) այլ առարկաներ, ներառյալ՝ պատմական, գեղարվեստական, գիտական կամ մշակութային այլ նշանակություն ունեցող պատճեններ, որոնք, որպես պատմության և մշակույթի հուշարձաններ, վերցված են պետական պահպանության:

Նույն օրենքի հոդված 5-ի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից արգելվում է արտահանել մշակութային ժառանգության առանձնակի արժեքավոր մշակութային արժեքները, անկախ դրանց ստեղծման ժամանակից կամ պատկանելությունից: Մշակութային այն արժեքները, որոնք գրանցված են կամ ենթակա են գրանցման մշակութային արժեքների պահպանական ցուցակում, ենթակա են արտահանման միայն այն դեպքում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը մեկամյա ժամկետում չի օգտվում դրանց գնման նախապատվության իրավունքից: ՀՀ պետական պահոցներում՝ թանգարաններում, արխիվներում, գրադարաններում, մշտապես պահպանվող մշակութային արժեքների արտահանումն արգելվում է, բացառությամբ ժամանակավոր արտահանման դեպքերի:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված «այլ արժեքների» իմաստով պետք է հասկանալ այն իրերը, առարկաները, որոնք ապրանքներ և մշակութային արժեքներ չեն համարվում, սակայն ենթակա են մաքսային հսկողության (այդ թվում՝ մշակութային նշանակության առարկաները և այլն):

Քր. օր.-ի քննարկվող հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված մաքսանենգության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում էր ՀՀ մաքսային սահմանով ապրանքները, մշակութային կամ այլ արժեքները տեղափոխելով, որն իրականացվում էր հետևյալ արարքներից որևէ մեկի կատարմամբ՝ 1) առանց մաքսային հսկողության, 2) մաքսային հսկողությունից թաքցնելով, 3) մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելով կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրելով կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրելով: Ընդ որում, մաքսանենգության նշված տեսակները հանցագործություն էին համարվում խոշոր չափերով կատարվելու դեպքերում:

Այսպիսով, անհրաժեշտություն է առաջանում պարզաբանելու նաև «ՀՀ մաքսային սահման», «ապրանքների, մշակութային կամ այլ արժեքների տեղափոխում», «առանց մաքսային հսկողության», «մաքսային հսկողությունից թաքցնել», «մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործել կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրել կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրել», ինչպես նաև «մաքսանենգության խոշոր չափ» հասկացությունները:

Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի հոդված 2-ի («Մաքսային միության միասնական մաքսային տարածքը և մաքսային սահմանը») համաձայն՝

«1. Մաքսային Միության միասնական մաքսային տարածքը (այսուհետ՝ Մաքսային Միության մաքսային տարածք) կազմված է Հայաստանի Հանրապետության, Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության տարածքներից, ինչպես նաև Մաքսային Միության անդամ պետությունների տարածքներից դուրս գտնվող արհեստական կղզիներից, կայանքներից, կառույցներից և այլ օբյեկտներից, որոնց նկատմամբ Մաքսային Միության անդամ պետությունները բացառիկ իրավագործություն ունեն:

2. Մաքսային Միության մաքսային տարածքի սահմանագծերը կազմում են Մաքսային Միության մաքսային սահմանը (այսուհետ՝ մաքսային սահման):

3. Մաքսային Միության անդամ պետությունների միջազգային պայմանագրերին համապատասխան՝ մաքսային սահման կարող են լինել Մաքսային Միության անդամ պետությունների տարածքներում գտնվող առանձին տարածքների սահմանները:»

Փաստորեն, ՀՀ մաքսային սահման են համարվում Մաքսային Միության անդամ պետությունների մաքսային տարածքի, ազատ մաքսային պահեստների և ազատ տնտեսական գոտիների սահմանագծերը: Հետևաբար, ՀՀ «մաքսային սահման» և «պետական սահման» հասկացությունները չեն նույնանում: Մաքսային սահմանն առկա է, օրինակ՝ «Զվարթնոց» օդանավակայանում, որը ոչ մի կերպ չի առնչվում ՀՀ պետական սահմանի հետ:¹⁰

Մաքսային սահմանով տեղափոխում եզրույթը բացահայտվում է Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի հոդված 4-ով սահմանված «ներմուծում» և «արտահանում» հասկացությունների միջոցով: Մասնավորապես, նշված հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ Մաքսային միության մաքսային տարածք ապրանքների ներմուծումը նշանակում է մաքսային սահմանն անցնելու հետ կապված գործողությունների իրականացում, որոնց արդյունքում ապրանքները Մաքսային միության մաքսային տարածք են ժամանել ցանկացած միջոցով, այդ թվում՝ ներառյալ միջազգային փոստային առաքանի-

¹⁰ Տե՛ս նաև ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 483:

ներով առաքման, խողովակաշարային տրանսպորտի և էլեկտրահաղորդման գծերի օգտագործմամբ փոխադրումների միջոցով՝ մինչև մաքսային մարմինների կողմից դրանց բացթողումը: Նույն հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ Մաքսային միության մաքսային տարածք ապրանքների արտահանումը նշանակում է Մաքսային միության մաքսային տարածքից ապրանքների արտահանմանն ուղղված գործողությունների իրականացում ցանկացած միջոցով, այդ թվում՝ միջազգային փոստային առաքանիներով առաքման, խողովակաշարային տրանսպորտի և էլեկտրահաղորդման գծերի օգտագործմամբ փոխադրումների միջոցով՝ մինչև մաքսային սահմանը փաստացի անցնելը:

Միևնույն ժամանակ, Մաքսային Միության մաքսային օրենսգրքի հոդված 4-ի 19-րդ կետով սահմանվում է, որ մաքսային սահմանով ապրանքների անօրինական տեղափոխում է համարվում Մաքսային միության մաքսային տարածքից ապրանքների արտահանմանն ուղղված գործողությունների իրականացում ցանկացած միջոցով, այդ թվում՝ միջազգային փոստային առաքանիներով առաքման, խողովակաշարային տրանսպորտի և էլեկտրահաղորդման գծերի օգտագործմամբ փոխադրումների միջոցով՝ մինչև մաքսային սահմանը փաստացի անցնելը:

Նույն հոդվածի 31-րդ կետի դրույթներին համապատասխան՝ մաքսային հսկողությունը Մաքսային միության մաքսային օրենսդրության և Մաքսային միության անդամ պետությունների օրենսդրության պահպանման նպատակով մաքսային մարմինների կողմից, նաև՝ ռիսկերի կառավարման համակարգի կիրառմամբ, իրականացվող միջոցառումների ամբողջությունն է:

ՀՀ քր. օր.-ի քննարկվող հոդվածի դրույթները պարզաբանելու առումով կարևորվում է նաև հետևյալ հասկացությունների բացահայտումը: Մասնավորապես, մաքսային սահմանով ապրանքների կամ արժեքների տեղափոխումը համարվում է մաքսային հսկողությունը շրջանցելով կատարված, եթե դրանց տեղափոխումն իրականացվում է մաքսային մարմնի գտնվելու վայրից դուրս (այսինքն՝ առանց մաքսային կետեր մտցնելու, շրջանցիկ, գաղտնի ճանապարհներով, որոնք չեն վերահսկվում մաքսային մարմինների կողմից): Միաժամանակ, մաքսային սահմանով ապրանքների կամ արժեքների տեղափոխումը պետք է համարվի մաքսային հսկողությունից թաքցնելով կատար-

ված, եթե դրանց տեղափոխումն իրականացվում է գաղտնարանների օգտագործմամբ, ապրանքների հայտնաբերումը դժվարացնող այլ եղանակներով կամ ապրանքներին այլ տեսք տալու միջոցով:

Ինչ վերաբերում է ապրանքների կամ արժեքների՝ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելով տեղափոխելուն, ապա այն կարող է դրսևորվել մաքսային հսկողություն անցնելիս ապրանքների կամ արժեքների տեղափոխման համար հիմք հանդիսացող այնպիսի փաստաթղթեր ներկայացնելով, որոնք կեղծված են, ստացված են անօրինական ճանապարհով, պարունակում են ոչ հավաստի տեղեկություններ, տրված են այլ ապրանքների կամ արժեքների համար: Ընդ որում, այս առումով պետք է համաձայնել «ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս» բուհական դասագրքի հեղինակների կարծիքին, որի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում առավել նպատակահարմար կլիներ օգտագործել ոչ թե «մաքսային և այլ փաստաթղթեր», այլ «մաքսային կամ այլ փաստաթղթեր» արտահայտությունը: Բանն այն է, որ առաջին ձևակերպումը ենթադրում է մաքսանենգության ժամանակ թե՛ մաքսային և թե՛ այլ փաստաթղթերի օգտագործում, իսկ մյուս ձևակերպման պարագայում քրեական պատասխանատվությունը հնարավոր կլինի ինչպես մաքսային, այնպես էլ մաքսային չհամարվող այլ փաստաթղթերի խաբեությամբ օգտագործման դեպքերում:¹¹

Վերոհիշյալ հարցերին է անդրադարձել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես, Ա. Գրիգորյանի վերաբերյալ 2009թ. դեկտեմբերի 18-ի ԵՔՐԴ/0502/01/08 որոշման մեջ նշվում է՝ «(...) Հայաստան–Իրան և հակառակ ուղղությամբ սահմանները հատելու վերաբերյալ անձնագրում առկա գրառումներից բացի քրեական գործով ձեռք չի բերվել որևէ ապացույց, որը կվկայեր, որ Ա. Գրիգորյանը Վ. Սարգսյանին և Դ. Գրիգորյանին իրացրած առանձնապես խոշոր չափի ավիոն տեսակի թմրամիջոցը ձեռք է բերել Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում և մաքսային հսկողությունից թաքցնելով՝ ապօրինաբար ներկրել Հայաստանի Հանրապետություն: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված հանգամանքը, առանց այլ հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջության, չի կարող վկայել այն մասին, որ Ա. Գրիգորյանը կատարել է

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, էջ 483:

թմրանյութի մաքսանենգություն:» Տվյալ դիրքորոշման հիմքում էր դրվել այն հանգամանքը, որ Ա. Գրիգորյանը մաքսանենգության մեջ մեղավոր էր ճանաչվել միայն վերջինիս անձնագրի զննության արձանագրության հիման վրա, որի համաձայն՝ տվյալ անձը մեղադրանքում նշված ժամանակահատվածում բազմիցս հատել էր Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանը Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ:¹²

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասում նկարագրված մաքսանենգության հանցակազմի առկայության համար, ինչպես արդեն նշվել է, պարտադիր է, որ այն կատարվի խոշոր չափերով: Խոշոր չափերի հասկացությունը տրված էր քննարկվող հոդվածի 5-րդ մասում, որի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է խոշոր չափերով կատարված, եթե տեղափոխված ապրանքների կամ առարկաների արժեքը գերազանցում է հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը, բացառությամբ ակցիզային դրոշմանիշներով դրոշմավորման ենթակա չդրոշմավորված կամ չվերադրոշմավորված ապրանքներ տեղափոխելու դեպքի, երբ խոշոր չափ է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկը գերազանցող գումարը (արժեքը): Հետևաբար, եթե ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասում նշված ապրանքների կամ արժեքների ընդհանուր արժեքը պակաս էր հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկից (կամ երկուհարյուրապատիկից), ապա քրեական պատասխանատվություն առաջանալ չէր կարող:

Նշված հարցերի կապակցությամբ ևս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել: Մասնավորապես, Մ. Սոլթանիի վերաբերյալ 2010թ. փետրվարի 12-ի ԵՄԴ/0039/01/09 որոշման մեջ նշվում է՝ «11. (...) առանց որևէ փաստաթղթի առկայության Հայաստանի Հանրապետությունից կարող է արտահանվել մինչև 5 միլիոն կանխիկ ՀՀ դրամ կամ համարժեք կանխիկ արտարժույթ: Արժույթի և արտարժույթի նշված չափը հանդիսանում է կանխիկ արժույթային արժեքի այն թույլատրելի չափը, որը կարող է արտահանվել Հայաստանի Հանրապետությունից՝ առանց հայտարարագրման:

¹² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու. 2009թ., 2010թ. I կիսամյակ./ Կազմ.՝ Ռ. Մելիքյան: Եր., 2010: Հ. 2, էջեր 337-338:

13. (...) ինչպես Առաջին ատյանի, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանները սխալ են որոշել մաքսանենգության առարկա հանդիսացած արժույթային արժեքի չափը և այն ամբողջությամբ պետական բյուջե հանձնելով, թույլ են տվել նյութական իրավունքի խախտում:» Այլ կերպ ասած՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունից առանց հայտարարագրման արտահանվող՝ կանխիկ դրամի կամ համարժեք կանխիկ արտարժույթի թույլատրելի չափի վերաբերյալ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր, ուստի պետական բյուջե հանձնված ընդհանուր գումարից 5 միլիոն դրամը կամ դրան համարժեք արտարժույթը պետք է վերադարձնել Մ. Սոլթանիին:¹³

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ որոշակի տարակարծություններ կան մաքսանենգության ավարտման պահի կապակցությամբ: Այս առումով գրեթե բոլոր քրեագետները համակարծիք են, որ մաքսանենգությունը ձևական հանցակազմով նախատեսված հանցագործություն է, որն ավարտված է համարվում ապրանքները, մշակութային կամ այլ արժեքները երկրի մաքսային սահմանով տեղափոխելու պահից:¹⁴ Մինչդեռ, մասնագետները տարբեր կերպ են մեկնաբանում «մաքսային սահմանով տեղափոխում» հասկացությունը, որի հստակ պարզաբանումը սկզբունքային նշանակություն ունի մաքսանենգության ավարտված և չավարտված փուլերի սահմանազատման տեսանկյունից:¹⁵

Մասնավորապես, որոշ հեղինակներ, պարզաբանելով «տեղափոխում» եզրույթը, հետևաբար՝ նաև մաքսանենգության ավարտման պահը, հիմք են ընդունում մաքսային օրենսդրության համապատասխան դրույթը, որի համաձայն՝ մաքսային սահմանով տեղափոխում են համարվում ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների ներսերումը տվյալ պետության մաքսային տարածք կամ դուրսհանումն այդ տարածքից՝ ներառյալ միջազգային փոստային առաքումները, խողովակաշարով և էլեկտրահաղորդման

¹³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու. 2009թ., 2010թ. I կիսամյակ., էջեր 350-351:

¹⁴ Տե՛ս նաև Соболев В., Душкин С. Контрабанда: вопросы квалификации, специальной конфискации и хранения предметов преступления // Законность, 1999, № 7, էջ 33, Уголовное право России. Особенная часть: Учебник / Под ред. А.И. Рарога. М., 1996, էջեր 193-194, Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации. Саратов, 1997, էջ 218 և այլն:

¹⁵ Տե՛ս Коземаслов Д.В. Контрабанда: Диссерт... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002, էջ 69:

գծերով փոխադրումները:¹⁶ Մյուսները համարում են, որ մաքսային օրենսդրությունը տվյալ պարագայում կիրառելի չէ: Մաքսանենգությունն ավարտված համարելու առումով, նրանց կարծիքով, բոլոր դեպքերում անհրաժեշտ է, որ ապրանքները, նյութական կամ այլ արժեքները փաստացի հատեն մաքսային սահմանը:¹⁷

Մինչդեռ, ՀՀ քր. օր-ի հոդված 215-ի տառացի մեկնաբանությունից կարելի է եզրակացնել, որ մաքսանենգությունն ավարտվում է, երբ ապրանքները կամ արժեքները ֆիզիկապես տեղափոխվում են մաքսային սահմանով: Ելնելով դրանից՝ մաքսանենգությունը պետք է համարել ձևական հանցակազմով նախատեսված հանցագործություն:¹⁸

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում էր միայն ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ դրա սուբյեկտ կարող էր հանդիսանալ տասնվեց տարին լրացած յուրաքանչյուր մեղսունակ ֆիզիկական անձ:

ՀՀ քր. օր-ի հոդված 215-ի երկրորդ մասով, ինչպես արդեն նշվել է, պատասխանատվություն էր նախատեսված հատուկ ապրանքների կամ արժեքների (թմրամիջոցների, հոգեմետ, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ կամ պայթուցիկ նյութերի, սպառազինության, պայթուցիկ սարքերի, ռազմամթերքի, հրազենի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքի կամ երկակի նշանակության նյութերի, սարքավորումների կամ տեխնոլոգիաների, որոնք կարող են օգտագործվել նաև զանգվածային ոչնչացման զենք կամ դրա փոխադրման հրթիռային համակարգեր ստեղծելիս կամ օգտագործելիս, ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքների կամ մշակութային արժեքների), մաքսանենգու-

¹⁶ Տե՛ս, օրինակ՝ Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. М., 1997, էջեր 316-317, Родина Л.Ю. Ответственность за контрабанду: социально-экономические, криминологические и уголовно-правовые аспекты: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 1998, էջ 80, Кочубей М.А. Уголовная ответственность за преступления в сфере таможенной деятельности: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 1998, էջ 168, Шмаров И., Мельникова Ю., Устинов Т. Ответственность за контрабанду и нарушение таможенного законодательства // Российская юстиция, 1995, № 1, էջ 36 և ուրիշներ:

¹⁷ Տե՛ս, օրինակ՝ Сучков Ю.И. Ответственность за контрабанду по уголовному кодексу Российской Федерации 1996 г. // Юридическая практика: Информационный бюллетень Центра права специального юридического факультета СПб.ГУ, 1996, № 4 (7), էջ 72, Волженкин Б.В. Экономические преступления. СПб., 1999, էջ 183, Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. М., 1997, էջ 280 և ուրիշներ:

¹⁸ Տե՛ս նաև ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, էջ 484:

թյան համար, որոնց տեղափոխումը կարգավորվում է հատուկ կանոններով: Ներկայացված ապրանքների և արժեքների բնորոշումները, իրենց հերթին, սահմանված են համապատասխան օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերով:

ՀՀ քր. օր.-ի քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված էին մաքսանենգության մի շարք ծանրացնող հանգամանքներ: Դրանք էին՝ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին կամ 2-րդ մասով նախատեսված արարքների կատարումը՝

1) պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով,

2) մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից,

3) մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով:

Ինչ վերաբերում է մաքսանենգությունը պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով կատարելուն, ապա պետք է նշել, որ քրեագետները միակարծիք չեն նաև այս հարցի կապակցությամբ: Մասնավորապես, Վ.Վ. Լուկյանովը պնդում է, որ մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ են համարվում այն պաշտոնատար անձինք, ում պաշտոնեական դիրքը կա՛մ հնարավորություն է տալիս նրանց մաքսային սահմանով տեղափոխելու ապրանքները, նյութական կամ այլ արժեքները առանց մաքսային հսկողության (օրինակ՝ դիվանագետները, կառավարական պատվիրակությունների անդամները և այլն), կա՛մ էապես հեշտացնում է այդ առարկաների ապօրինի տեղափոխումը (օրինակ՝ նավապետերը, օդանավի հրամանատարները, երկաթուղային շարժակազմերի պետերը և այլն), ինչպես նաև այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր հսկողություն են իրականացնում մարդկանց, բեռների կամ փոխադրամիջոցների տեղափոխման նկատմամբ (օրինակ՝ մաքսակետերի պետերը, նրանց տեղակալները, սահմանապահ հսկիչ կետերի պատասխանատուները և այլն):¹⁹

¹⁹ См. у Лукьянов В.В. Уголовно-правовая характеристика контрабанды и ее предупреждение: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Л., 1982, էջեր 16-17:

Վ.Մ. Կոլդասևը, հակառակը, կարծում է, որ տվյալ դեպքում չի կարելի տարածական մեկնաբանության ենթարկել հատուկ սուբյեկտի հասկացությունը: Հետևաբար, ըստ նրա, մաքսանենգության դեպքում պաշտոնեական դիրքն օգտագործող պաշտոնատար անձ պետք է համարել միայն մաքսային մարմինների, սահմանապահ զորքերի և դիվանագիտական ծառայությունների պաշտոնատար անձանց, ովքեր առանց հսկողության մաքսային սահմանով որոշակի առարկաներ տեղափոխելու իրավունք ունեն:²⁰

Բ.Վ. Վոլժենկինի կարծիքով, մաքսանենգության տվյալ ծանրացնող հանգամանքի իմաստով պետք է հասկանալ բոլոր այն պաշտոնատար անձանց, ում պաշտոնական դիրքը, ծառայողական լիազորությունները կարող են օգտագործվել մաքսային սահմանով որոշակի առարկաներ տեղափոխելու համար: Հետևաբար, նրանց թվին կարող են դասվել ինչպես մաքսային հսկողություն իրականացնող, այնպես էլ այլ պաշտոնատար անձինք, ովքեր հնարավորություն ունեն օգտագործելու են իրենց պաշտոնական դիրքը մաքսանենգություն կատարելու համար: Միևնույն ժամանակ, առևտրային կամ այլ կազմակերպություններում կառավարչական գործառույթներ իրականացնողները, ըստ հեղինակի, քր. օր.-ի իմաստով պաշտոնատար անձ չեն համարվում, ուստի և չեն կարող հանդիսանալ մաքսանենգության քննարկվող տեսակի սուբյեկտ:²¹

Մեր կարծիքով, մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ կարող են հանդիսանալ բոլոր այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր, ի տարբերություն այլ քաղաքացիների, օժտված են մաքսային սահմանով ապրանքներ, նյութական կամ այլ արժեքներ կամ այլ առարկաներ տեղափոխելու հետ կապված լիազորություններով կամ արտոնություններով: Բանն այն է, որ պաշտոնեական դիրքն օգտագործելու և մաքսային սահմանով համապատասխան առարկաներն անարգել, բայց ապօրինի տեղափոխելու միջև պետք է պատճառական կապ լինի: Ուստի կառավարչական գործառույթներ իրականացնող այն անձինք, ովքեր օժտված չեն վերոհիշյալ լիազորություններով կամ արտոնություններով, մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ համարվել չեն կարող:

Մաքսանենգությունը համարվում է մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված

²⁰ См'у Колдаев В.М. Ответственность за контрабанду // Советская юстиция, 1973, № 9, էջ 10:

²¹ См'у Волженкин Б.В. Экономические преступления, էջ 190:

առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից կատարված, երբ հանցանքը կատարվել է ՀՀ միջազգային պայմանագրերով կամ այլ օրենսդրական ակտերով նման արտոնություններ ունեցող անձանց կողմից: Մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձանց թվին են դասվում, օրինակ՝ օտարերկրյա պետության դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարը, միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, օտարերկրյա պատվիրակությունների անդամները և այլն:

Մաքսանենգությունը համարվում է մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կատարված, երբ վերջինիս նկատմամբ կիրառվել է ֆիզիկական կամ հոգեբանական բռնություն: Ընդ որում, ֆիզիկական բռնություն ասելով, պետք է հասկանալ մաքսային հսկողություն իրականացնող անձին հարվածելը, ծեծելը, առողջությանը թեթև, միջին ծանրության կամ ծանր վնաս հասցնելը և այլն: Եթե նշված անձը դիտավորությամբ զրկվում է կյանքից, ապա արարքը պետք է որակվի քր. օր.-ի հոդված 104-ի 2-րդ մասի 2-րդ (սպանության ծանրացնող այլ հանգամանքների բացակայության պարագայում) կետով:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասում նախատեսված էր մաքսանենգության առավել վտանգավոր տարատեսակը՝ հիշյալ հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը կազմակերպված խմբի կողմից: Նշված ծանրացնող հանգամանքի էությունը բացահայտվում է ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 41-ի 3-րդ մասում, որի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է կազմակերպված խմբի կողմից կատարված, եթե դա կատարվել է այնպիսի անձանց կայուն խմբի կողմից, ովքեր նախապես միավորվել են մեկ կամ մի քանի հանցանքներ կատարելու համար:

Հարկ է նշել նաև, որ մաքսանենգությունը համարվում է կազմակերպված խմբի կողմից կատարված ինչպես համակատարման, այնպես էլ այն դեպքերում, երբ դրա օբյեկտիվ կողմն իրականացնում է խմբի թեկուզ մեկ անդամը: Այլ կերպ ասած, այստեղ համակատարումը պարտադիր չէ:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 6-րդ մասում նախատեսված էր, որ նշված հոդվածում գույք են համարվում մաքսանենգության առարկաները: Այդ իրավակարգավորումը չի

կարելի հաջողված համարել: Բանն այն է, որ տվյալ ձևակերպումն էականորեն սահմանափակում է գույքի բռնագրավման (լրացուցիչ պատժատեսակի) կիրառման հնարավորությունը մաքսանենգության գործերով: Ստացվում է, որ մաքսանենգության առարկաներից ստացված եկամուտները և այլ օգուտները բռնագրավման ենթակա չեն, քանզի բռնագրավվել կարող են միայն մաքսանենգության առարկաները:²²

Այսպիսով, ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի դրույթներին համապատասխան, մաքսանենգությունը տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություն էր, որի հիմնական անմիջական օբյեկտը մաքսային սահմանով ապրանքաշրջանառության իրականացումը, ինչպես նաև պետական բյուջե մաքսային տուրքերի և այլ գանձումների մուտքը կարգավորող, իսկ լրացուցիչը՝ հասարակական անվտանգությունը, բնակչության առողջությունը, մարդու կյանքը, առողջությունը, սեփականությունը, պետական ծառայության շահերը ապահովող հասարակական հարաբերություններն են: Տվյալ հանցագործության առարկաները տարբերակված էին և սահմանված ՀՀ քր. օր.-ի վերոհիշյալ հոդվածի տարբեր մասերով:

Մաքսանենգության օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ՀՀ (ԵՏՄ) մաքսային սահմանով ապրանքները, մշակութային կամ այլ արժեքները՝ խոշոր չափերով, ինչպես նաև թմրամիջոցները, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերը և դրանց պրեկուրսորները, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ նյութերը, ռազմական նշանակության արտադրանքը, նման արտադրանք չհամարվող պայթուցիկ նյութերը և սարքերը, զենքը, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքը, երկակի նշանակության ապրանքները, ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքները կամ մշակութային արժեքները (անկախ չափից) տեղափոխելով, որն իրականացվում է՝ 1) առանց մաքսային հսկողության, 2) մաքսային հսկողությունից թաքցնելով կամ 3) մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելով կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրելով կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրելով:

²² Տե՛ս նաև ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, էջ 486:

Քրեագետները տարբեր կերպ են մեկնաբանում «մաքսային սահմանով տեղափոխում» հասկացությունը, որի հստակ պարզաբանումը սկզբունքային նշանակություն ունի մաքսանենգության ավարտված և չավարտված փուլերի սահմանազատման տեսանկյունից: ՀՀ քր. օր-ի հոդված 215-ի տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ մաքսանենգությունն ավարտվում է, երբ ապրանքները կամ արժեքները ֆիզիկապես տեղափոխվում են ՀՀ (ԵՏՄ) մաքսային սահմանով:

Մաքսանենգության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ դրա սուբյեկտ կարող է հանդիսանալ 16 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

Քրեագետները միակարծիք չեն նաև մաքսանենգությունը պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով կատարելու հարցի կապակցությամբ: ՀՀ քր. օր.-ի իմաստով, մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ կարող են հանդիսանալ բոլոր այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր, ի տարբերություն այլ քաղաքացիների, օժտված են մաքսային սահմանով ապրանքներ, նյութական կամ այլ արժեքներ կամ այլ առարկաներ տեղափոխելու հետ կապված լիազորություններով կամ արտոնություններով: Ուստի կառավարչական գործառույթներ իրականացնող այն անձինք, ովքեր օժտված չեն նման լիազորություններով կամ արտոնություններով, մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ համարվել չեն կարող:

§ 1.2. Մաքսանենգությունն ըստ արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրության

Մաքսանենգությունը, հանդիսանալով առաջադեմ բոլոր պետությունների քրեական օրենքներով ավանդաբար նախատեսվող հանցավոր արարք, վերջին տարիներին բավականին լայն տարածում է ստացել ամբողջ աշխարհում: Ավելին, տարեց-տարի առավել զարգանում, արդիականացվում, կատարելագործվում են դրա իրականացման եղանակները: Այդ առումով լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս հատկապես այն առարկաների մաքսանենգության դեպքերի ավելացումը, որոնք հանված են շրջանա-

ռությունից, կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է: Խոսքը, մասնավորապես, զենքի, ռազմամթերքի, թմրամիջոցների, հոգեներգործող կամ դրանց համարժեք նյութերի, դրանց պրեկուրսորների և մշակութային արժեքների մասին է:

Ասվածը վկայում է հանրորեն վտանգավոր վերոհիշյալ արարքների դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցների մշակման և կիրառման անհրաժեշտության մասին: Ընդ որում, այդ գործում առավել կարևորվում են ոչ միայն առանձին երկրների ներպետական օրենսդրության կատարելագործումն ու միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցումը, այլև տարբեր պետությունների համագործակցությունը, միջազգային ողջ հանրության հնարավորությունների համախմբումը՝ ուղղված քրեական պատշաճ քաղաքականության ձևավորմանն ու կենսագործմանը:

Այս առումով հարկ է նշել, որ տարբեր երկրների օրենսդրական համապատասխան ակտերի (քրեական օրենքների, մաքսային հսկողությունը կարգավորող իրավական ակտերի) և միջազգային իրավական փաստաթղթերի (կոնվենցիաների, պայմանագրերի, համաձայնագրերի) ուսումնասիրությունը, դրանց առանձնահատկությունների վերհանումն ու վերլուծությունը կարևոր նշանակություն ունեն Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության կատարելագործման համար: Ասվածը հատկապես արդիական է 2015 թվականից Եվրասիական տնտեսական միությանը Հայաստանի Հանրապետության լիիրավ անդամակցության, ինչպես նաև ներկայումս մեր երկրում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում:

Այսպիսով, տնտեսական գործունեության, բնակչության առողջության և հասարակական անվտանգության դեմ ունեցող հանրավտանգ վերոհիշյալ արարքների դեմ պայքարի գործում հատկապես կարևորվում են քրեաիրավական ներգործության միջոցները: Ընդ որում, տարբեր երկրներում այդ միջոցները յուրովի իրավակարգավորման են ենթարկված, ինչը կախված է տարատեսակ հանգամանքներից՝ պատմականորեն ձևավորված ավանդույթներից, տնտեսության զարգացման աստիճանից, արտաքին առևտրային հարաբերությունների առանձնահատկություններից և այլն:²³ Այդ մասին է վկայում նաև արտասահմանյան մի շարք երկրների քրեական գործող օրենսդրու-

²³ Տե՛ս նաև Прохоров Л.А., Скачко А.В. Правовые модели противодействия контрабанде: опыт зарубежного законодательства // Общество и право, 2013, № 2 (44), էջեր 69-70:

թյան վերլուծությունը: Մասնավորապես, Եվրոպական Միության անդամ որոշ պետություններում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերն ընդգրկում են տվյալ արարքի դրսևորումների բավականին լայն շրջանակ, իսկ մյուսներում՝ քրեորեն պատժելի են համարվում դրանց միայն առավել վտանգավոր տեսակները: Բնականաբար, համապատասխան իրավակարգավորումներն էլ այդ պետություններում տարբեր են:

Քննարկվող հանցագործության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերն առավել մանրամասն կարգաված են, օրինակ, Սան-Մարինոյի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում: Ընդ որում, տեսակային օբյեկտի առանձնահատկություններով պայմանավորված, դրանք նախատեսված են տվյալ օրենքի տարբեր գլուխներում, որոնք ներառում են՝ 1) տնտեսական գործունեության, 2) հեղինակային և հարակից իրավունքների, 3) հասարակական անվտանգության և 4) բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները:²⁴

Միևնույն ժամանակ, «մաքսանենգություն» վերտառությամբ հոդված տվյալ երկրի քրեական օրենսգրքում նախատեսված չէ: Մինչդեռ, բավականին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված մաքսանենգ ճանապարհով հանրապետության տարածք բժշկական նպատակներով օգտագործվող նյութերի ներմուծման համար: Այդ արարքը նախատեսված է Սան-Մարինոյի քրեական օրենսգրքի հոդված 242-ով, որի սանկցիայով սահմանված է չորրորդ աստիճանի բանտարկություն՝ 4-10 տարի ժամկետով:

Նույն օրենքի հոդված 244-ի 2-րդ մասի սանկցիայով երկրորդ աստիճանի բանտարկություն է (6 ամսից 3 տարի ժամկետով) սահմանված հանրապետության տարածք այն անձի կողմից թմրանյութեր ներմուծելու համար, ով դրա իրավունքը չունի: Նշված հոդվածի 1-ին մասով առավել խիստ (երրորդ աստիճանի բանտարկություն՝ 2-6 տարի ժամկետով) պատասխանատվություն է սահմանված հանրապետության տարածք այն անձի կողմից թմրանյութեր ապօրինի ներմուծելու համար, ով դրա իրավունքը (հատուկ թույլտվությունը) ունի, սակայն արարքը կատարել է ներմուծման սահմանված կանոնները դիտավորությամբ խախտելով: Մինչդեռ, նույն օրենքի հոդված 250-ի սանկցիայով առաջին աստիճանի բանտարկություն է (3 ամսից 1 տարի ժամկետով)

²⁴ Ст'и Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. СПб., 2002:

սահմանված հանրապետության տարածք թմրանյութեր ներմուծելու կանոններն ան-
զգուշությամբ խախտելու համար: Ընդ որում, առաջին աստիճանի բանտարկություն է
սահմանված նաև հոդված 251-ի սանկցիայով՝ հանրապետության տարածք զենք, պայ-
թուցիկ կամ դյուրավառ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ապօրինի ներմուծելու հա-
մար:

Միևնույն ժամանակ, Սան-Մարինոյի քրեական օրենսգրքի հոդված 280-ով բավա-
կանին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված (երրորդ աստիճանի օրատու-
գանք՝ 20-60 օր տևողությամբ) հանրապետության տարածք ալկոհոլային խմիչքներ
ապօրինի ներմուծելու համար:

Բացի դրանից, հատուկ ուշադրության է արժանի տվյալ երկրի քրեական օրենս-
գրքի հոդված 388-ը, որը պատասխանատվություն է սահմանում «Պետությանը խաբե-
լու եղանակով ապրանքներ արտադրելու և դրանց մաքսանենգության» համար: Օբյեկ-
տիվ կողմից այս արարքը բնութագրվում է հանրապետության տարածք հարկման են-
թակա առարկաներ ներմուծելով, եթե այդ հարկերը չեն մուծվել պետությանը՝ խաբեու-
թյան հետևանքով: Նկարագրված արարքի համար՝ որպես հիմնական պատիժ, նախա-
տեսված է առաջին աստիճանի բանտարկություն (3 ամսից 1 տարի ժամկետով), իսկ
որպես լրացուցիչ՝ քաղաքական իրավունքներից զրկելը և դրամական տուգանքը:

Սան-Մարինոյի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով պատասխանատվու-
թյուն է սահմանված նաև պետության տարածք կեզծ փողեր կամ արժեթղթեր, ինչպես
նաև կեղծված ստորագրությամբ վարկային փաստաթղթեր ներմուծելու համար: Տվյալ
արարքը նախատեսված է նշված երկրի քր. օր.-ի հոդված 401-ով, որի սանկցիան չոր-
րորդ աստիճանի բանտարկությունն է (4-10 տարի ժամկետով):

Այսպիսով, եվրոպական քննարկվող երկրի քրեական օրենսգրքի բազմաթիվ
գլուխներում սահմանված են նորմեր, որոնք պատասխանատվություն են նախատեսում
մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցավոր տարբեր արարքների համար: Ընդ
որում, որքան էլ կարող է արտասովոր թվալ, բայց հատկապես խիստ պատիժներ են
սահմանված ոչ թե թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, զենքի, պայթուցիկ նյութերի
կամ պայթուցիկ սարքերի, այլ բժշկական նպատակներով օգտագործվող նյութերի,
կեզծ փողերի կամ արժեթղթերի, կեղծված ստորագրությամբ վարկային փաստաթղթե-

րի մաքսանենգության համար: Կարծում ենք, որ Սան-Մարինոյի օրենսդրի նման մոտեցումն այնքան էլ արդարացված չէ, և այս առումով ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա իրավակարգավորումներն առավել նպատակահարմար են:

Բացի այդ, դժվար է համաձայնել այն մոտեցմանը, որ քրեական պատասխանատվություն է սահմանված քննարկված հոդվածներում նշված առարկաները միայն ներմուծելու համար: Այսինքն, դրանք արտահանելը հանցագործություն չի համարվում, ինչը ևս, ըստ մեզ, արդարացված չէ:

Հարկ է նշել, որ մաքսանենգության համար պատասխանատվություն սահմանող նորմերը բավականին մանրամասն կարգավորված են նաև Նիդերլանդների Թագավորության (Հոլանդիայի) քրեական օրենսդրությամբ: Դրանք, ինչպես և Սան-Մարինոյի պարագայում էր, կոչված են ապահովելու բավականին լայն շրջանակ ընդգրկող հասարակական հարաբերությունների (դրամավարկային օրինական շրջանառությունից մինչև բնակչության առողջությունն ու հասարակական անվտանգությունը) քրեաիրավական պաշտպանությունը:²⁵

Միևնույն ժամանակ, Հոլանդիայի քրեական օրենսգիրքը, ի տարբերություն վերը քննարկված երկրի քրեական օրենսդրության, պարունակում է հատուկ նորմ, որը պատասխանատվություն է սահմանում, այսպես կոչված, տնտեսական մաքսանենգության համար: Մասնավորապես, նման վերտառություն ունի նշված օրենսգրքի 337-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության է (մինչև մեկ տարի ժամկետով բանտարկության կամ հինգերորդ աստիճանի տուգանքի) ենթակա այն անձը, ով դիտավորությամբ երկրի տարածք է ներմուծում՝ 1) կեղծված կամ ապօրինի արտադրված առևտրային դրոշմանիշներ, 2) ապրանքներ կամ տարա, որոնց վրա նշված են իրականում այլ անձին պատկանող կեղծված ֆիրմային անվանումներ կամ ապրանքային նշաններ, 3) ապրանքներ, որոնց վրա նշված են արտադրության վայրի վերաբերյալ կեղծ տվյալներ և 4) ապրանքներ կամ տարա, որոնք պարունակում են այլ անձին պատկանող ֆիրմային անվանման կամ ապրանքային նշանի ձևացում (իմիտացիա), որքան էլ աննշան այն լինի:

²⁵ St'u Уголовный кодекс Голландии. СПб., 2001:

Ընդ որում, տվյալ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ քրեական պատասխանատվություն է սահմանված դրանում նշված առարկաները միայն ներմուծելու համար: Այսինքն, կարելի է հետևություն անել, որ, ինչպես և Սան-Մարինոյի քրեական օրենսգրքի պարագայում էր, երկրի մաքսային սահմանով դրանք մաքսանենգ եղանակով արտահանելը հանցագործություն չի համարվում, ինչի հետ, ինչպես արդեն նշվել է, դժվար է համաձայնել:

Մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների ավելի նեղ շրջանակ է ընդգրկում Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության (ԳԴՀ) քրեական օրենսդրությունը: Վերջինս, սակայն, մաքսանենգության վերաբերյալ հատուկ նորմեր է պարունակում: Ընդ որում, դրանք նախատեսված են տվյալ երկրի ոչ միայն քրեական օրենսգրքում, այլև նորմատիվ իրավական այլ ակտերում:²⁶

Մասնավորապես, «Հարկերի մասին» ԳԴՀ 1976 թ. մարտի 16-ի օրենքով նախատեսված է մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն սահմանող երկու հանցակազմ՝ հիմնական (հասարակ) և ծանրացնող հանգամանքներով (որակյալ): Հասարակ մաքսանենգությունը նախատեսված է նշված օրենքի § 372-ով, որի համաձայն՝ մեկ ամսից մինչև հինգ տարի ժամկետով ազատազրկման կամ տուգանքի ձևով պատժի է ենթակա այն անձը, ով, սահմանված արգելքին հակառակ, առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով, որոշակի առարկաներ է ներմուծում, արտահանում կամ տեղափոխում պետության մաքսային սահմանով:

Նույն օրենքի § 373-ի համաձայն՝ մաքսանենգությունն առավել վտանգավոր է, եթե § 372-ով նախատեսված արարքներից որևէ մեկը կատարվում է որպես արհեստ կամ բռնություն գործադրելով կամ բանդայի (**կազմակերպված խմբի** – Գ.Մ.) կազմում՝ հրազեն գործադրելով: Մաքսանենգության նշված դրսևորումների համար, բնականաբար, նախատեսված է առավել խիստ պատասխանատվություն՝ ազատազրկում երեք ամսից մինչև հինգ տարի ժամկետով: Այս առումով, սակայն, հարկ ենք համարում նշել, որ Գերմանիայի օրենսդրի մոտեցումն այնքան էլ արդարացված չէ: Բանն այն է, որ

²⁶ St'u Kyбaнцeв, C.П. Ответственность за контрабанду наркотиков и ряд иных преступлений, связанных с наркотиками, по уголовному законодательству некоторых зарубежных государств // Российское право в Интернете, 2009, № 4:

քննարկվող հանցագործության որակյալ վերոհիշյալ տեսակների համար պատիժը, մեր կարծիքով, պետք է ավելի խիստ լիներ: Մինչդեռ, ԳԴՀ օրենսդիրը բավարարվել է միայն հիմնական առավել մեղմ պատժից (տուգանքից) հրաժարվելով և ազատազրկման նվազագույն ժամկետն աննշան ավելացնելով, ինչը, կարծում ենք, արդարացված համարվել չի կարող:

Մաքսանենգ եղանակով կատարվող մի շարք հանցանքներ, ինչպես արդեն նշվել է, նախատեսված են նաև ԳԴՀ քրեական օրենսգրքով:²⁷ Մասնավորապես, վերջինիս § 275-ի («Պաշտոնական փաստաթղթերի կեղծման նախապատրաստումը») 1-ին մասը մինչև երկու տարի ժամկետով ազատազրկման կամ տուգանքի ձևով պատիժ է սահմանում մաքսանենգ ճանապարհով հետևյալ առարկաների ներմուծման կամ արտահանման համար՝

1) պաշտոնական կեղծ փաստաթղթեր պատրաստելու համար նախատեսված հարմարանքների, սարքավորումների կամ նյութերի,

2) պաշտոնական կեղծ փաստաթղթեր պատրաստելու համար նախատեսված և բնօրինակին նմանվող պաշտպանիչ տարբերանշաններ ունեցող թղթի,

3) պաշտոնական կեղծ փաստաթղթեր պատրաստելու համար նախատեսված ձևաթղթերի:

Նույն պարագրաֆի 2-րդ մասն առավել խիստ պատասխանատվություն է նախատեսում վերոհիշյալ արարքների համար, որոնք կատարվել են որպես արհեստ կամ բանդայի կազմում, որը ստեղծվել է տևական հանցավոր գործունեություն իրականացնելու համար: Մասնավորապես, տվյալ արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեք ամսից մինչև երեք տարի ժամկետով:

ԳԴՀ քր. օր.-ի § 276-ը պատասխանատվություն է սահմանում արդեն կեղծված պաշտոնական փաստաթղթեր ներմուծելու կամ արտահանելու համար: Մասնավորապես, տվյալ արարքի համար՝ որպես պատիժ, նույնպես նախատեսված է մինչև երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը կամ տուգանքը: Նույն պարագրաֆի 2-րդ մասը, ինչպես և § 275-ի պարագայում էր, առավել խիստ պատասխանատվություն է նախա-

²⁷ St'g Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. СПб., 2003:

տեսում (ազատագրվում՝ երեք ամսից մինչև երեք տարի ժամկետով) վերոհիշյալ արարքների համար, որոնք կատարվել են որպես արհեստ կամ բանդայի կազմում, որը ստեղծվել է տևական հանցավոր գործունեություն իրականացնելու համար:

Ընդ որում, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգրքի § 276a-ի համաձայն՝ պարագրաֆներ 275-ի և 276-ի իմաստով պաշտոնական փաստաթղթեր են համարվում նաև բնակվելու (կացության) թույլտվությունը, վարորդական վկայականը և տրանսպորտային միջոցի տիրապետման իրավունքը հավաստող փաստաթղթերը:

ԳԴՀ քրեական օրենսգրքի § 328-ը պատասխանատվություն է սահմանում ռադիոակտիվ նյութերի կամ հանրավտանգ այլ նյութերի կամ ռեսուրսների ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման համար: Տվյալ արարքների համար՝ որպես պատիժ, նախատեսված են մեկ ամսից հինգ տարի ժամկետով ազատագրվումը և դրամական տուգանքը:

Վերոգրյալից կարելի է հետևություն անել, որ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում մաքսանենգության համար, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի համեմատ, սահմանված են չափազանց մեղմ պատիժներ, ինչը, մեր կարծիքով, արդարացված չէ: Բացի դրանից, տվյալ երկրի քրեական օրենսդրությամբ, փաստորեն, նույնաբնույթ պատասխանատվություն է սահմանված ինչպես պաշտոնական փաստաթղթերի կեղծման նախապատրաստման նպատակով այլ առարկաները, այնպես էլ արդեն իսկ կեղծված փաստաթղթերը ներմուծելու և արտահանելու համար, ինչը ևս, կարծում ենք, արդարացված չէ:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված համապատասխան իրավակարգավորումների առումով հարկ ենք համարում հատուկ նշել ներկայումս խիստ արդիական մի հանցակազմ, որը պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածք մարդկանց կամ կենդանիների նկատմամբ դրսևորվող դաժանությունն արտացոլող տարատեսակ առարկաներ (տեսաձայնագրություններ, լուսանկարներ, պատկերներ և այլն) ներմուծելու համար:²⁸ Մասնավորապես, տվյալ երկրի քրեական օրենսգրքի

²⁸ St'g Уголовный кодекс Швейцарии. СПб., 2002:

հոդված 135-ով («Բռնության պատկերումը») նման արարքների կատարումը պատժվում է բանտարկությամբ կամ տուգանքով, իսկ հանցագործության առարկաները ենթակա են բռնագրավման: Նույն հոդվածով նախատեսված է նաև տվյալ հանցագործության առավել վտանգավոր տեսակը՝ արարքը շահադիտական դրդումներով կատարելը, որը նույնպես պատժվում է բանտարկությամբ կամ տուգանքով: Հարկ է նշել նաև, որ տվյալ հանցագործությունը տեղ է գտել քննարկվող երկրի քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի առաջին բաժնում, որը ներառում է կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցավոր արարքները: Նման մոտեցումը, մեր կարծիքով, առնվազն վիճելի է:

Միևնույն ժամանակ, վերոհիշյալ երկու դեպքում էլ պատժի ժամկետը և չափը որոշում է դատարանը՝ օրենքով նախատեսված սահմաններում: Այսպես, Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի հոդված 36-ի համաձայն՝ բանտարկության նվազագույն ժամկետը երեք օրն է, իսկ առավելագույնը՝ երեք տարին, եթե օրենքով ուղղակիորեն ավելի երկար ժամկետ նախատեսված չէ: Նույն օրենսգրքի հոդված 48-ի համաձայն՝ եթե օրենքով ուղղակիորեն այլ բան նախատեսված չէ, ապա տուգանքի առավելագույն չափը կազմում է շվեյցարական 40 հազար ֆրանկ: Ընդ որում, նույն հոդվածին համապատասխան, եթե հանցավորը գործել է շահադիտական դրդումներով, ապա դատարանը կաշկանդված չէ առավելագույն այդ չափով և կարող է նշանակել ավելի մեծ չափի տուգանք՝ հաշվի առնելով հանցանք կատարած անձի և նրա ընտանիքի գույքային վիճակը:

Շվեյցարիայի քր. օր.-ի հոդված 144bis-ի 2-րդ մասով, սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում, պատասխանատվություն է սահմանվում մաքսանենգության մեկ այլ դրսևորման՝ երկրի տարածք էլեկտրոնային տվյալների փոփոխման, ոչնչացման կամ շարքից դուրս բերելու նպատակով ծրագրեր ներմուծելու համար: Տվյալ արարքը նույնպես պատժվում է բանտարկությամբ կամ տուգանքով: Միևնույն ժամանակ, եթե նույն արարքը կատարվում է որպես արհեստ, այն պատժվում է բանտարկությամբ մինչև հինգ տարի ժամկետով: Այս պարագայում, փաստորեն, օրենքով հատուկ սահմանված է ավելի խիստ պատիժ:

Կողավորված նյութերի ապօրինի ապակողավորման համար նախատեսված առարկաներ երկրի տարածք ներմուծելը և երկրից արտահանելը պատասխանատվու-

թյուն է առաջացնում Շվեյցարիայի քր. օր.-ի հոդված 150bis-ով: Ընդ որում, նման արարքների պարագայում քրեական գործը հարուցվում է շահագրգիռ անձի բողոքի հիման վրա, իսկ դրանք կատարողները պատժվում են բանտարկությամբ կամ տուգանքով:

Շվեյցարիայի քր. օր.-ի հոդված 236-ը, բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում, պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածք կենդանիների առողջության համար վտանգավոր կերեր կամ կերակրամիջոցներ ներմուծելու համար: Տվյալ արարքի համար՝ որպես պատիժ, նույնպես նախատեսված են բանտարկությունը կամ տուգանքը: Բացի դրանից, նման գործերով դատարանի դատավճիռը, օրենքի համաձայն, ենթակա է հրապարակման:

Քննարկվող օրենսգրքի հոդվածներ 243-ով և 244-ով, փողերի, վճարային այլ միջոցների կեղծման հետ կապված հանցագործությունների շարքում, պատասխանատվություն է սահմանված երկրի տարածք կեղծ մետաղադրամ, թղթադրամ, արժեթուղթ կամ վճարային այլ միջոցներ ներմուծելու համար: Այդ արարքների համար օրենքով նախատեսված առավելագույն պատիժը՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով բանտարկությունն է:

Այսպիսով, Շվեյցարիայի քրեական օրենսդրությամբ, ի տարբերություն վերը քննարկված եվրոպական այլ պետությունների, նախատեսված է մաքսանենգության դրսևորումների առավել նեղ շրջանակ: Ավելին, դրանց շարքում տեղ չեն գտել թմրանյութերի, զենքի, պայթուցիկ նյութերի և հանրավտանգ այլ առարկաների մաքսանենգության (ներմուծման և արտահանման) դեպքերը, ինչը դժվար է արդարացված համարել:

Մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների ավելի փոքր շրջանակ է նախատեսված Եվրոպական Միության անդամներ հանդիսացող Ֆրանսիայի, Շվեդիայի և Լեհաստանի քրեական օրենսդրությամբ:

Այսպես, Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքով²⁹ բավականին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված թմրամիջոցների ապօրինի ներմուծման և արտահանման հա-

²⁹ St'u Уголовный кодекс Франции. СПб., 2002:

մար: Մասնավորապես, տվյալ երկրի քր. օր.-ի հոդված 222-36-ով այդ հանցանքը կատարելու համար նախատեսված է բանտարկություն՝ մինչև տասը տարի ժամկետով, և խոշոր դրամական տուգանք: Ընդ որում, նույն արարքը բանդայի (**կազմակերպված խմբի** – Գ.Մ.) կողմից կատարելը համարվում է ծանրացնող հանգամանք և պատժվում բանտարկությամբ՝ մինչև երեսուն տարի ժամկետով, և խոշոր դրամական տուգանքով:

Միևնույն ժամանակ, Ֆրանսիայի քր. օր.-ի հոդված 421-1-ը պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածք պայթուցիկ նյութեր ապօրինի ներմուծելու և արտահանելու համար, որը, սակայն, նախատեսված է որպես ահաբեկչության դրսևորում:

Շվեդիայի քրեական օրենսգրքով³⁰ նախատեսված է մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների ընդամենը երկու տեսակ: Մասնավորապես, դրա 2-րդ մասի 11-րդ գլխի հոդված 2-ը պատասխանատվություն է սահմանում տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված այնպիսի հանցագործության համար, որը կապված է պարտատիրոջը խաբելու կամ սնանկության հանգամանքը թաքցնելու նպատակով երկրի տարածքից՝ փաստաթղթեր կեղծելով կամ զգալի չափերի գույք արտահանելու հետ: Այդ արարքը պատժվում է առնվազն վեց ամիս և առավելագույնը վեց տարի ժամկետով բանտարկությամբ:

Շվեդիայի քր. օր.-ի 2-րդ մասի գլուխ 14-ի հոդված 3-ով նույն պատիժն է սահմանված նաև մաքսային փաստաթղթեր կեղծելու համար, որը, սակայն, մեր կարծիքով, ոչ թե մաքսանենգության դրսևորում է, այլ դրան նպաստող հանցավոր այլ արարք՝ պաշտոնական փաստաթղթի կեղծում: Ուստի, տվյալ դեպքում խոսքը ոչ թե կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելով մաքսանենգության, այլ փաստաթուղթ կեղծելու հատուկ դրսևորման մասին է:

Լեհաստանի քրեական օրենսգիրքը³¹ նույնպես նախատեսում է քննարկվող բնույթի հանցագործությունների ընդամենը երկու տեսակ: Մասնավորապես, դրա հոդված 183-ը, շրջակա միջավայրի անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում, պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածք շրջակա միջավայրին

³⁰ St'u Uголовный кодекс Швеции. СПб., 2001:

³¹ St'u Uголовный кодекс Польши. СПб., 2001:

սպառնացող թափոններ կամ նյութեր ներմուծելու համար: Այդ արարքի համար նախատեսված է երեք ամսից հինգ տարի ժամկետով ազատազրկում:

Լեհաստանի քրեական օրենսգրքի հոդված 299-ով («Փողերի լվացումը») նույն պատիժն է սահմանված նաև հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտները (վճարային միջոցները, արժեթղթերը, արժույթային արժեքները կամ այլ գույքը) արտասահման արտահանելու համար:

Թմրամիջոցների մաքսանենգության համար բավականին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված նաև Մեծ Բրիտանիայի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների (ԱՄՆ) քրեական օրենքներով:

Մասնավորապես, Մեծ Բրիտանիայում թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության (այդ թվում՝ դրանց մաքսանենգության) համար ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը սահմանվում է օրենսդրական հետևյալ երկու հատուկ ակտերում՝ «Թմրամիջոցները չարաշահելու մասին» 1971 թվականի և «Թմրամիջոցների մասին» 2005 թվականի օրենքներով: Բացի այդ, թմրամիջոցների մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն և դրանց վերաբերյալ գործերով դատավարական համապատասխան ընթացակարգեր սահմանող որոշ նորմեր նախատեսված են տվյալ երկրի մի շարք այլ օրենսդրական ակտերով՝ «Մաքսատան և ակցիզների մասին» 1979 թվականի, «Ոստիկանության և քրեական գործերով ապացույցների մասին» 1984 թվականի, «Քրեական արդարադատության մասին» 1993 թվականի, «Թմրամիջոցների ապօրինի առևտրի մասին» 1994 թվականի օրենքներով և այլն:

Այսպես, «Մաքսատան և ակցիզների մասին» օրենքի հոդվածներ 50-ի և 68-ի համաձայն՝ ընդհուպ մինչև ցմահ բանտարկության և անսահմանափակ դրամական տուգանքի են ենթակա «A» դասի, իսկ մինչև 14 տարի բանտարկության և/կամ անսահմանափակ դրամական տուգանքի՝ «B» դասի թմրամիջոցների ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման մեջ մեղավոր ճանաչված անձինք:³²

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության (այդ թվում՝ դրանց մաքսանենգության) համար քրեական պա-

³² St' u նաև Савчишкина О.Г., Степанов Г.И. Зарубежное уголовное законодательство об ответственности за контрабанду наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов // Вестник Челябинского государственного университета. 2013. № 17 (308), էջ 77:

տասխանատվություն սահմանող հիմնական օրենսդրական ակտերը «ԱՄՆ օրենքների հավաքածուի» բաժիններ 18-ով և 21-ով նախատեսված՝ «Հսկողության տակ գտնվող նյութերի մասին» 1970 թվականի, «Թմրամոլությունից բուժման մասին» 1974 թվականի, «Հոգեմետ նյութերի մասին» 1978 թվականի և «Թմրամիջոցների փոխադրման կանխարգելման մասին» 1994 թվականի օրենքներն են: Մասնավորապես, թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների կամ համարժեքների մաքսանենգության (ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման) համար քրեական պատասխանատվություն է սահմանված «ԱՄՆ օրենքների հավաքածուի» բաժին 18-ի § 924-ով և բաժին 21-ի § 333-ով: Դրանցից վերջինի պարագայում մինչև տասը տարի ժամկետով ազատազրկում և մինչև 250 հազար ԱՄՆ դոլլարի չափով դրամական տուգանք է նախատեսված քննարկվող առարկաների ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման համար: «ԱՄՆ օրենքների հավաքածուի» բաժին 18-ի § 924-ի պարագայում օրենսդիրը սահմանափակվել է պատժի միայն նվազագույն սահմանների նախատեսմամբ այն դեպքերի կապակցությամբ, երբ նույն արարքները կատարվել են հրազենի օգտագործմամբ: Ընդ որում, տվյալ դեպքում տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերվել՝ կախված հրազենի օգտագործման աստիճանից: Մասնավորապես, եթե հանցավորի մոտ պարզապես առկա է եղել հրազեն, որը չի գործադրվել, ազատազրկման նվազագույն ժամկետը հինգ տարին է, եթե այն միտումնավոր ցուցադրվել է՝ յոթ տարին, իսկ եթե նպատակային նշանակությամբ գործադրվել է՝ տասը տարին:³³

Այսպիսով, ԱՄՆ օրենսդիրն առավել վտանգավոր է համարում թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների կամ համարժեքների մաքսանենգությունը, որը կատարվել է հրազենի գործադրմամբ, ինչը լիովին արդարացված է: Միևնույն ժամանակ, սակայն, դժվար է համաձայնել այն մոտեցմանը, որ զենքի այլ տեսակների կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրման պարագայում, ըստ էության, մաքսանենգությունը չի համարվում ծանրացնող հանգամանքներում կատարված:

Մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների հետ կապված առավել մանրամասն իրավակարգավորումներ և դրանց համար պատասխանատվության բավակա-

³³ Տե՛ս նաև Козочкин И.Д. Уголовное право США. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2007, էջ 308:

նին խիստ միջոցներ են նախատեսված Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության (ՉԺՀ) և Թուրքիայի քրեական օրենսդրություններով: Այս առումով բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ նշված երկրների օրենսդիրների մոտեցման նման խստությունը նախ և առաջ պայմանավորված է կրոնական առանձնահատկությունների՝ բուդդայականության և իսլամի գաղափարական հիմքերի ազդեցությամբ:

Ինչպես հայտնի է, կրոնական վերոհիշյալ ուղղությունների ներկայացուցիչները հատկապես անհանդուրժող են թմրանյութեր գործածողների և տարածողների, ինչպես նաև արժեքավոր կենդանիների և նրանցից պատրաստված արտադրանքի ապօրինի շրջանառություն իրականացնողների նկատմամբ՝ վերջիններիս համարելով անհավատներ և խստորեն դատապարտելով ընդհուպ մինչև ֆիզիկական ոչնչացման: Ընդ որում, նշված երկրների օրենսդիրների վերաբերմունքն այլ առարկաների մաքսանենգությանը (այսինքն՝ այսպես կոչված, տնտեսական մաքսանենգությանը) նույնպես բավականին խիստ է:³⁴

Այսպես, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության քրեական օրենսգրքի³⁵ հոդված 151-ի 1-ին մասը պատասխանատվություն է սահմանում զենքի, ռազմամթերքի, ատոմային նյութերի կամ կեղծ արժույթի (այդ թվում՝ արտարժույթի) մաքսանենգության համար: Տվյալ արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ յոթ տարին գերազանցող ժամկետով, և դրամական տուգանքով կամ գույքի բռնագրավմամբ, իսկ նույն արարքը մեղմացուցիչ հանգամանքներում կատարելը՝ ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով, և դրամական տուգանքով: Փաստորեն, տվյալ երկրի քրեական օրենսդրությամբ զենքի, ռազմամթերքի, ատոմային նյութերի և կեղծ արժույթի մաքսանենգության դեպքերը հավասարեցված են, ինչը, մեր կարծիքով, արդարացված չէ:

Նշված հոդվածի 2-րդ մասն առավել մեղմ պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածքից արտահանումն արգելված մշակութային արժեքների, ոսկու, արծաթի և այլ թանկարժեք մետաղների, ինչպես նաև արժեքավոր կենդանիների ու նրանցից պատրաստված արտադրանքի մաքսանենգության համար: Տվյալ արարքը պատժվում

³⁴ Տե՛ս նաև Прохоров Л.А., Скачко А.В. Правовые модели противодействия контрабанде: опыт зарубежного законодательства // Общество и право, 2013, № 2 (44), էջ 75:

³⁵ Տե՛ս Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. СПб., 2001:

է ազատագրկմամբ՝ հինգ տարին գերազանցող ժամկետով, և դրամական տուգանքով, իսկ նույն արարքը մեղմացուցիչ հանգամանքներում կատարելը՝ ազատագրկմամբ՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով, և դրամական տուգանքով:

Հատկանշական է, որ ՉԺՀ քրեական օրենսդրությունը բավականին խիստ պատասխանատվություն է նախատեսում նաև երկրի տարածքից արտահանումն արգելված յուրահատուկ բույսերի մաքսանենգության համար: Մասնավորապես, տվյալ երկրի քր. օր.-ի հոդված 151-ի 3-րդ մասի համաձայն՝ նշված առարկաների մաքսանենգությունը պատժվում է դրամական տուգանքով կամ ազատագրկմամբ՝ մինչև հինգ տարի ժամկետով, և տուգանքով, իսկ նույն արարքը ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարելը՝ ազատագրկմամբ՝ հինգ տարին գերազանցող ժամկետով, և տուգանքով: Միևնույն ժամանակ, ՉԺՀ քր. օր.-ի հոդված 151-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ տվյալ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված արարքներն առանձնապես ծանրացնող հանգամանքներում կատարելը պատժվում է անժամկետ ազատագրկմամբ կամ մահապատժով՝ գույքի միաժամանակյա բռնագրավմամբ:

Քննարկվող երկրի քրեական օրենսգրքի հոդված 152-ը պատասխանատվություն է սահմանում պոռնկագրական բնույթի նյութերի տարածման կամ դրանից նյութական օգուտ ստանալու նպատակով կատարված մաքսանենգության համար: Այս արարքը պատժվում է ազատագրկմամբ՝ երեքից տասը տարի ժամկետով, և տուգանքով: Նույն արարքը ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարելը պատժվում է ազատագրկմամբ՝ տասը տարին գերազանցող ժամկետով, կամ անժամկետ ազատագրկմամբ և գույքի բռնագրավմամբ, իսկ մեղմացուցիչ հանգամանքներում կատարելը՝ մինչև երեք տարի ժամկետով ազատագրկմամբ կամ կարճաժամկետ կալանքով կամ հսկողության հանձնելով, ինչպես նաև տուգանքով:

ՉԺՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 347-ը պատասխանատվություն է սահմանում թմրանյութերի մաքսանենգության, վաճառքի, փոխադրման կամ արտադրության համար, անկախ չափերից: Մասնավորապես՝ տվյալ հանցանքի հասարակ տեսակը պատժվում է մինչև երեք տարի ժամկետով ազատագրկմամբ կամ կարճաժամկետ կալանքով կամ հսկողության հանձնելով, ինչպես նաև տուգանքով, իսկ ծանրացնող հան-

գամանքներում կատարվածը՝ ազատագրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով, և տուգանքով: Միևնույն ժամանակ, նույն արարքները առավել ծանրացնող հանգամանքներում կատարելը պատժվում է ազատագրկմամբ՝ տասնհինգ տարի ժամկետով, կամ անժամկետ ազատագրկմամբ կամ մահապատժով՝ գույքի պարտադիր բռնագրավմամբ: Քննարկվող հոդվածի համաձայն, նման ծանրացնող հանգամանքներ են համարվում՝

1) 1000 գրամից ավել քանակով ափիոնի կամ 50 գրամից ավել քանակով հերոինի կամ մեթիլամֆետամինի կամ խոշոր չափերով այլ թմրանյութերի մաքսանենգությունը, վաճառքը, փոխադրումը կամ արտադրությունը,

2) թմրանյութերի մաքսանենգությամբ, վաճառքով, փոխադրմամբ կամ արտադրությամբ զբաղվող հանցավոր խումբը ղեկավարելը,

3) թմրանյութերի մաքսանենգության, վաճառքի, փոխադրման կամ արտադրության զինված ապահովումն իրականացնելը,

4) մաքսային հսկողություն, ձերբակալում կամ կալանավորում իրականացնողին բռնությամբ զուգորդված դիմադրություն ցուցաբերելը,

5) թմրանյութերի միջազգային առևտրին մասնակցելը,

6) թմրանյութերի մաքսանենգությանը, վաճառքին, փոխադրմանը կամ արտադրությանն անչափահասներին հակելը կամ այդ գործընթացներում նրանց օգտագործելը:

Ուշագրավ է, որ ՉԺՀ քրեական օրենսգրքով պատասխանատվություն է նախատեսված նաև ցանկացած տեսակի այլ առարկաների մաքսանենգության համար: Մասնավորապես, դրա հոդված 153-ի համաձայն՝ «Այլ ապրանքների և առարկաների մաքսանենգությունը, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 151-րդ, 152-րդ և 347-րդ հոդվածներով նախատեսվածների, ուղեկցող հանգամանքների ծանրությամբ պայմանավորված՝ հանգեցնում է հետևյալ պատիժների կիրառմանը՝ ...»:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ ՉԺՀ քրեական օրենսդրությամբ վերոհիշյալ բոլոր դեպքերում դրամական տուգանքի ձևով պատասխանատվություն է սահմանված նաև մաքսանենգությանը մասնակցող կազմակերպությունների (իրավաբանական ան-

ծանց – Գ.Մ.) համար, իսկ դրանց ղեկավարները ենթակա են պատասխանատվության համապատասխան հոդվածի սանկցիայի շրջանակներում:

Միևնույն ժամանակ, ՉԺՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 349-ը պատասխանատվություն է սահմանում թմրանյութերի մաքսանենգությամբ, վաճառքով, փոխադրմամբ կամ արտադրությամբ զբաղվող հանցավոր տարրերին պարտակելու կամ նրանց ապաստարան տրամադրելու համար: Նման արարքները, մասնավորապես, պատժվում են ազատազրկմամբ՝ մինչև երեք տարի ժամկետով, կամ կարճաժամկետ կալանքով կամ հսկողության հանձնելով, իսկ ծանրացուցիչ հանգամանքների առկայության պարագայում՝ երեքից տասը տարի ժամկետով ազատազրկմամբ:

Վերոհիշյալ հոդվածի 2-րդ մասով պատասխանատվություն է նախատեսվում նույն արարքները պաշտոնատար անձանց կողմից կատարելու համար, որը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից տասը տարի ժամկետով: Միևնույն ժամանակ, քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված է, որ այն դեպքերում, երբ նշված պաշտոնատար անձինք անմիջականորեն մասնակցում են նաև թմրանյութերի մաքսանենգությանը, վաճառքին, փոխադրմանը կամ արտադրությանը, նրանց արարքները լրացուցիչ պետք է որակել նաև քր. օր.-ի հոդված 347-ով:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ ՉԺՀ քր. օր.-ով առավել խիստ պատասխանատվություն է սահմանվում համապատասխան հանցագործությունների հատուկ ռեցիդիվի համար: Մասնավորապես, դրա հոդված 356-ի համաձայն՝ անձինք, ովքեր նախկինում դատապարտվել են թմրանյութերի մաքսանենգության, վաճառքի, փոխադրման կամ արտադրության համար և կրկին կատարել են նման հանցանք, պատժվում են քր. օր.-ի համապատասխան հոդվածով նախատեսված առավել խիստ պատժատեսակներով և պատժաչափերով: Նման մոտեցմանը, սակայն, դժվար է համաձայնել այն առումով, որ առավել խիստ պատասխանատվություն է առաջացնում միայն թմրանյութերի ապօրինի շրջանառության (այդ թվում՝ մաքսանենգության) հետ կապված հանցագործությունների ռեցիդիվը:

Այսպիսով, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության քրեական օրենսդրությամբ բավականին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված ցանկացած տեսա-

կի ապրանքների կամ առարկաների մաքսանենգության համար: Ընդ որում, զենքի, ռազմամթերքի, ատոմային նյութերի և կեղծ արժույթի մաքսանենգության դեպքերը հավասարեցված են, ինչին դժվար է համաձայնել:

Բացի դրանից, ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ տվյալ երկրի քրեական օրենսդրությամբ մաքսանենգության բոլոր դեպքերում դրամական տուգանքի ձևով պատասխանատվություն է սահմանված նաև մաքսանենգությանը մասնակցող կազմակերպությունների համար, իսկ դրանց ղեկավարները ենթակա են պատասխանատվության համապատասխան հոդվածի սանկցիայի շրջանակներում:

Թուրքիայի օրենսդիրը³⁶ հատուկ ուշադրություն է դարձրել երկրի տարածք կեղծ փողեր, թմրանյութեր և անպարկեշտ բնույթի առարկաներ ներմուծելն ու երկրից դրանք արտահանելը քրեականացնելու և դրա համար խիստ պատասխանատվություն սահմանելու անհրաժեշտությանը: Այդ առումով, նախ, քրեականացվել են դրամավարկային հարաբերությունների դեմ ոտնձգող հետևյալ արարքները՝

1) երկրի տարածք կեղծ փողեր, ազգային ոսկյա զարդեր ներմուծելը, որը պատժվում է երեքից տասներկու տարի ժամկետով ազատազրկմամբ և խոշոր դրամական տուգանքով՝ 1 հազարից 10 հազար թուրքական լիրայի չափով (Թուրքիայի քր. օր.-ի հոդված 316),

2) երկրի տարածք վճարային կեղծ այլ փաստաթղթեր (արժեթղթեր, կտրոններ և այլն) ներմուծելը, որը պատժվում է մեկից վեց տարի ժամկետով ազատազրկմամբ և դրամական տուգանքով՝ 5 հարյուրից 5 հազար թուրքական լիրայի չափով (Թուրքիայի քր. օր.-ի հոդված 322):

Բացի դրանից, տվյալ երկրի քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված են թմրամիջոցների մաքսանենգության համար պատասխանատվություն սահմանող մի շարք նորմեր: Այսպես, Թուրքիայի քր. օր.-ի հոդված 403-ի համաձայն՝ երկրի տարածք առանց համապատասխան թույլտվության կամ օրենքով սահմանված այլ պայմանները խախտելով՝ թմրանյութեր ներմուծելը պատժվում է տասից քսան տարի ժամկետով ազատազրկմամբ և խոշոր դրամական տուգանքով՝ թմրանյութի յուրաքան-

³⁶ Ст'я Уголовный кодекс Турции. СПб., 2003:

չյուր գրամի համար 500 հազար թուրքական լիրայի չափով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածքից թմրանյութեր ապօրինի արտահանելու համար, որը, ի տարբերություն ներմուծելու, ավելի մեղմ է պատժվում՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով ազատազրկմամբ և դրամական տուգանքով՝ թմրանյութի յուրաքանչյուր գրամի համար 50 հազար թուրքական լիրայի չափով:

Ուշագրավ է, որ քննարկվող երկրի օրենսդիրը մանրամասն իրավակարգավորման է ենթարկել նաև թմրանյութերի մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության տարբերակումը: Մասնավորապես, Թուրքիայի քր. օր.-ով նախատեսված են մի շարք որակյալ հանցակազմեր, որոնք պայմանավորված են հետևյալ հանգամանքներով՝

1) հանցագործության առարկայով (հոդված 403-ի 6-րդ մասի համաձայն՝ նախատեսված պատիժը կրկնապատկվում է, եթե երկրի տարածք ներմուծվում կամ արտահանվում են հերոին, կոկաին, մորֆին կամ հաշիշ),

2) հանցագործության կազմակերպվածությամբ (հոդված 403-ի 7-րդ մասի համաձայն՝ նախատեսված պատիժը նույնպես կրկնապատկվում է, եթե նշված հանցանքները կատարվում են հանցավոր կազմակերպության անդամների կողմից),

3) հանցանքը կատարելու պարբերականությամբ, երբ հանցավոր նման գործունեությունը դառնում է եկամուտի հիմնական աղբյուր, արհեստ (հոդված 403-ի 8-րդ մասի համաձայն՝ նման դեպքերում նախատեսված պատիժն ավելանում է մեկ երրորդով),

4) անչափահասներին (**մինչև 18 տարեկան անձանց** – Գ.Մ.) կամ հոգեկան խանգարման հետևանքով իրենց արարքների բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու ունակությունից զրկված անձանց օգտագործելու հանգամանքով (հոդված 403-ի 9-րդ մասի համաձայն՝ նման դեպքերում նախատեսված պատիժն ավելանում է մեկ վեցերորդով),

5) երկրի տարածք թմրանյութեր ներմուծելու կամ դրանք երկրից արտահանելու նպատակով հանցավոր կազմակերպություն ստեղծելու կամ դրա գործունեությունը ղեկավարելու հանգամանքով (հոդված 403-ի 10-րդ մասի համաձայն՝ նման հանցավոր կազմակերպություն ստեղծողները կամ այն ղեկավարողները, եթե նրանք անմիջակա-

նորեն չեն մասնակցում վերոհիշյալ արարքների կատարմանը, պատժվում են ազատագրվամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով):

Հարկ է նշել նաև, որ Թուրքիայի քր. օր.-ի հոդված 426-ը պատասխանատվություն է սահմանում երկրի տարածք անպարկեշտ բնույթի տարատեսակ առարկաներ ներմուծելու կամ դրանք երկրից արտահանելու համար: Մասնավորապես, նման արարքները պատժվում են բավականին խիստ տուգանքով՝ 2 միլիոնից 10 միլիոն թուրքական լիրայի չափով:

Այսպիսով, Թուրքիայի քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված են երկրի տարածք կեղծ փողեր կամ վճարային այլ միջոցներ, թմրանյութեր և անպարկեշտ բնույթի առարկաներ ներմուծելն ու երկրից դրանք արտահանելը, ինչի համար սահմանված են բավականին խիստ պատիժներ: Ընդ որում, թմրանյութերի ներմուծելն ավելի խիստ է պատժվում քան արտահանելը: Բացի այդ, տարբերակված է թմրանյութերի մաքսանենգության հետ կապված հանցագործությունների համար պատասխանատվությունը, ինչի հիմքում դրված են հանցագործության առարկայի առանձնահատկությունները, հանցավոր գործունեության կազմակերպվածությունը, հանցանքը կատարելու պարբերականությունը, ինչպես նաև անչափահասներին և հոգեկան խանգարման հետևանքով իրենց արարքների բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու ունակությունից զրկված անձանց օգտագործելու հանգամանքը:

Ի տարբերություն Թուրքիայի, Իրանի Իսլամական Հանրապետության (ԻԻՀ) քրեական օրենսդրությամբ³⁷ պատասխանատվություն է սահմանված մաքսանենգության շատ ավելի նեղ շրջանակ կազմող դրսևորումների համար: Մասնավորապես, տվյալ երկրի «Իսլամական քրեական պատիժների մասին» օրենքը պատասխանատվություն է նախատեսում երկրի տարածք մաքսանենգ ճանապարհով հետևյալ առարկաները ներմուծելու համար՝

1) ազգային կամ օտարերկրյա ոսկյա կամ արծաթյա մետաղադրամների, որը պատժվում է բանտարկությամբ՝ մեկից տասը տարի ժամկետով (հոդված 518),

2) ազգային կամ օտարերկրյա ոչ թանկարժեք մետաղադրամների, որը պատժվում է բանտարկությամբ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով (հոդված 520),

³⁷ St'u Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран. СПб., 2008:

3) երկրի իշխանության բարձրագույն մարմինների կեղծված որոշումների, կնիքների կամ դատարանների վճիռների (հոդվածներ 525 և 526):

Միևնույն ժամանակ, վերոհիշյալ առարկաների մաքսանենգ ճանապարհով արտահանումը ԻԻՀ օրենսդրությամբ քրեականացված չէ, ինչը, մեր կարծիքով, դժվար է արդարացված համարել:

Ճապոնիայի քրեական օրենսդրությունը³⁸ պատասխանատվություն է նախատեսում միայն երկրի տարածք մաքսանենգ ճանապարհով ավիոն (հոդված 136), ինչպես նաև այն գործածելու համար նախատեսված հատուկ հարմարանքներ (հոդված 137) ներմուծելու համար: Հոդված 136-ի սանկցիան՝ որպես պատիժ, նախատեսում է հարկադիր աշխատանքով ուղեկցվող ազատագրվում՝ վեց ամսից յոթ տարի ժամկետով, իսկ հոդված 137-ի սանկցիան՝ հարկադիր աշխատանքով ուղեկցվող ազատագրվում՝ երեք ամսից հինգ տարի ժամկետով:

Ընդ որում, նշված հանցավոր արարքների համար պատասխանատվությունն առավել խստացված է այն դեպքերում, երբ դրանք կատարվում են հատուկ սուբյեկտի կողմից: Մասնավորապես, Ճապոնիայի քր. օր.-ի հոդված 138-ի համաձայն՝ մաքսային հսկողության համար պատասխանատու անձի կողմից երկրի տարածք մաքսանենգ ճանապարհով ավիոն կամ այն գործածելու համար նախատեսված հատուկ հարմարանքներ ներմուծելը պատժվում է հարկադիր աշխատանքով ուղեկցվող ազատագրվմամբ՝ մեկից տասը տարի ժամկետով:

Փաստորեն, տվյալ երկրում քրեականացված են մաքսանենգության միայն այն դրսևորումները, որոնք կապված են ավիոնի և այն գործածելու համար նախատեսված հատուկ հարմարանքների ապօրինի շրջանառության հետ: Տվյալ հանգամանքը, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է նշված երկրում հենց տվյալ թմրամիջոցի գործածման լայն տարածման հետ: Մինչդեռ, գոյություն ունեն բնակչության առողջության համար առավել վտանգավոր տարատեսակ թմրամիջոցներ, որոնց մաքսանենգությունը, կարծում ենք, նույնպես ոչ պակաս հանրորեն վտանգավոր է և պետք է նախատեսվի քրեական օրենսդրությամբ:

³⁸ Ст'я Уголовный кодекс Японии. СПб., 2002:

Մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերն առավել շատ ընդհանրություններ ունեն նախկին ԽՍՀՄ պետություններում: Բանն այն է, որ դրանց մեծ մասի քրեական օրենքների հիմքում դրվել է ԱՊՀ անդամ պետությունների Մոդելային քրեական օրենսգիրքը, որում նախանշված կարգավորումներին համապատասխան, մի շարք երկրներում մաքսանենգությունը քրեականացվել է կա՛մ տվյալ արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող մեկ հոդվածով, կա՛մ երկու ինքնուրույն հանցակազմերով, որոնցից մեկը պատասխանատվություն է սահմանում, այսպես կոչված, տնտեսական մաքսանենգության, մյուսը՝ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է, կա՛մ երկուսից ավել հոդվածներով, որոնցում առավել հստակեցված են քննարկվող հանցագործության օբյեկտներն ու առարկաները:

Այս առումով հատուկ ուշադրության են արժանի Եվրասիական տնտեսական միության անդամներ հանդիսացող պետությունների քրեական օրենսգրքերի համապատասխան դրույթները, որոնք, ինչպես արդեն նշվեց, նույնպես աչքի են ընկնում բազմազանությամբ: Մինչդեռ, մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման առումով այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է միասնական մոտեցում: Ընդ որում, առավել նպատակահարմար կարելի է համարել ռուսաստանյան օրենսդրի մոտեցումը, որի պարագայում հստակ սահմանազատված են հանցավոր տվյալ դրսևորման օբյեկտները և առարկաները:

Այսպես, Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի³⁹ հոդված 234-ը, որը նախատեսված է «Տնտեսական գործունեության ոլորտում կատարվող քրեական իրավախախտումներ» վերտառությամբ 8-րդ գլխում, պատասխանատվություն է սահմանում տնտեսական մաքսանենգության համար: Մինչդեռ, նույն օրենքի հոդված 286-ը պատասխանատվություն է սահմանում այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է: Վերջինս նախատեսված է Ղազախստանի քր. օր.-ի «Հասարակական անվտանգության և

³⁹ Տե՛ս <http://online.zakon.kz/>:

հասարակական կարգի դեմ ուղղված քրեական իրավախախտումներ» վերտառությամբ 10-րդ գլխում:

Նման սահմանազատումը, ըստ էության, գլխավորապես պայմանավորված է քննարկվող հանցագործությունների առարկաներով: Մասնավորապես, Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի հոդված 234-ով նախատեսված հանցագործության առարկան են համարվում ապրանքները կամ այլ առարկաները (այդ թվում՝ որոնց տեղափոխումը մաքսային սահմանով արգելված է կամ սահմանափակված, բացառությամբ հոդված 286-ում նշվածների), որոնց կապակցությամբ սահմանված են մաքսային սահմանով տեղափոխելու հատուկ կանոններ: Ընդ որում, տվյալ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տնտեսական մաքսանենգություն է համարվում նշված ապրանքները կամ առարկաները Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով տեղափոխելն առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով կամ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելու կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրելու կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրելու միջոցով, եթե դրանք կատարվել են խոշոր չափերով: Այս արարքի համար՝ որպես պատիժ, նախատեսված է տուգանքը՝ ամսական հաշվարկային ցուցանիշների մինչև 500-պատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ նույն չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ մինչև 300 ժամ ժամկետով, կամ կալանքով՝ մինչև 90 օր ժամկետով, և գույքի բռնագրավմամբ:

Ղազախստանի քր. օր.-ի հոդված 234-ի 2-րդ մասով նախատեսված են տնտեսական մաքսանենգության առավել վտանգավոր տեսակները: Մասնավորապես, նույն արարքները, որոնք կատարվել են՝ 1) կրկին անգամ, 2) պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով, 3) սահմանապահի կամ մաքսային հսկողություն իրականացնողի նկատմամբ բռնություն գործադրելով, 4) առանձնապես խոշոր չափերով կամ 5) խմբի կողմից նախնական համաձայնությամբ: Նման արարքները պատժվում են տուգանքով՝ ամսական հաշվարկային ցուցանիշների մինչև 3000-պատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ նույն չափով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 3 տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ նույն ժամկետով, և գույքի բռնագրավմամբ:

Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված են տնտեսական մաքսանենգության առավել ծանրացնող հանգամանքները: Դրանք են նույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ մասերով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են՝ 1) պետական գործառույթների իրականացնելու համար լիազորված կամ նրան հավասարեցված անձի կամ պաշտոնատար կամ պետական պատասխանատու պաշտոն զբաղեցնող անձի կողմից, եթե դա զուգորդվել է նրանց կողմից իրենց պաշտոնական դիրքն օգտագործելով կամ 2) հանցավոր խմբի (**կազմակերպված խմբի** – Գ.Մ.) կողմից: Նշված արարքները պատժվում են ազատազրկմամբ՝ 3-8 տարի ժամկետով և գույքի բռնագրավմամբ, իսկ 1-ին կետով նախատեսված դեպքերում՝ նաև որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից ցմահ զրկելով:

Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի հոդված 286-ով նախատեսված հանցագործության առարկան են համարվում թմրամիջոցները, հոգեմետ նյութերը, դրանց համարժեքները, պրեկուրսորները, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ նյութերը, ռադիոակտիվ թափոնները կամ միջուկային նյութերը, պայթուցիկ նյութերը, սպառազինությունը, ռազմական տեխնիկան, պայթուցիկ սարքերը, հրազենը կամ ռազմամթերքը, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման զենքի այլ տեսակները, զանգվածային ոչնչացման զենքի ստեղծման համար օգտագործվող նյութերը, սարքավորումները կամ բաղադրիչները: Տվյալ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվություն է սահմանվում նշված առարկաները Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով կամ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելու կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրելու կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրելու միջոցով տեղափոխելու, ինչպես նաև Ղազախստանի Հանրապետության պետական սահմանով ապօրինի տեղափոխելու համար: Այս հանցագործությունը պատժվում է տուգանքով՝ ամսական հաշվարկային ցուցանիշների մինչև 5000-պատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ նույն չափով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 5 տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ նույն ժամկետով, և գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի հոդված 286-ի 2-րդ մասով սահմանված են մաքսանենգության տվյալ տեսակի ծանրացնող հանգամանքները, որոնք նույնն են, ինչ որ հոդված 234-ի 2-րդ մասում նախատեսվածները: Դրանք, սակայն, ավելի խիստ են պատժվում, քան տնտեսական մաքսանենգության պարագայում: Մասնավորապես, դրանց համար՝ որպես պատիժ, նախատեսված է ազատազրկումը՝ 7-12 տարի ժամկետով, և գույքի բռնագրավումը:

Միևնույն ժամանակ, առավել ծանրացնող հանգամանքների առումով առկա են ավելի էական տարբերություններ: Մասնավորապես, Ղազախստանի քր. օր.-ի հոդված 286-ի 3-րդ մասով առավել խիստ պատասխանատվություն է սահմանվում նույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ մասերով նախատեսված միայն այն արարքների համար, որոնք կատարվել են հանցավոր խմբի կողմից: Տվյալ հանցագործությունը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 10-15 տարի ժամկետով, և գույքի բռնագրավմամբ: Բացի այդ, նույն հոդվածի 4-րդ մասը նախատեսում է մաքսանենգության քննարկվող տեսակի ամենավտանգավոր տեսակը: Մասնավորապես, այն առավել խիստ (ազատազրկում՝ 15-20 տարի ժամկետով, և գույքի բռնագրավում) պատասխանատվություն է սահմանում նույն հոդվածի 1-ին, 2-րդ կամ 3-րդ մասերով նախատեսված և թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի կամ դրանց համարժեքների հետ կապված արարքների համար, որոնք կատարվել են առանձնապես խոշոր չափերով:

Այսպիսով, Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածների վերլուծությունը հանգեցնում է հետևյալ եզրակացություններին: Նախ, այս երկրում մաքսանենգությունը քրեականացվել է տվյալ արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող երկու ինքնուրույն հանցակազմերով, որոնցից մեկը պատասխանատվություն է սահմանում տնտեսական մաքսանենգության, մյուսը՝ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է: Բացի այդ, վերջինս բոլոր դեպքերում ավելի խիստ է պատժվում, քան տնտեսական մաքսանենգության համապատասխան դրսևորումները:

Բելառուսի քրեական օրենսգրքում⁴⁰ մաքսանենգությունը նախատեսված է մեկ հոդվածով: Մասնավորապես, դրա հոդված 228-ը, որը տեղ է գտել «Տնտեսական գոր-

⁴⁰ Տե՛ս <http://www.etalonline.by/>:

ծունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ 25-րդ գլխում, պատասխանատվություն է սահմանում թե՛ տնտեսական (1-ին մաս) և թե՛ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է (2-րդ մաս): Ընդ որում, նշված հոդվածի առաջին մասով նախատեսված սանկցիան՝ որպես պատիժ, սահմանում է տուգանքը կամ ազատության սահմանափակումը՝ մինչև 5 տարի ժամկետով, կամ ազատազրկումը՝ նույն ժամկետով: Նշված հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սանկցիան, բնականաբար, ավելի խիստ է՝ ազատազրկում՝ 3-7 տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

Բելառուսի քրեական օրենսգրքի հոդված 228-ի 3-րդ և 4-րդ մասերով նախատեսված են մաքսանենգության քննարկվող դրսևորումների ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները: Այսպես, նշված հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է 5-10 տարի ժամկետով ազատազրկում՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա, մաքսանենգության համար, որը կատարվել է խմբի կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ նախկինում կատարված մաքսանենգության համար դատվածություն ունեցող անձի կողմից կամ պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր ծառայողական լիազորությունների օգտագործմամբ, կամ մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ առանձնապես վտանգավոր թմրամիջոցների կամ հոգեմետ նյութերի կապակցությամբ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասով՝ որպես մաքսանենգության ամենավտանգավոր տեսակ, նախատեսված է տվյալ հոդվածի 1-ին, 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքի կատարումը կազմակերպված խմբի կողմից: Նշված արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 7-12 տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Բելառուսի քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է սահմանում նաև մաքսանենգության բնույթ կրող այլ դրսևորումների համար: Մասնավորապես, դրա հոդված 228¹-ով՝ որպես հանցագործություն, նախատեսված է մաքսային սահմանով ապրանքների ապօրինի տեղափոխումը: Նշված հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում Մաքսային միության

սահմանով ապրանքները դրա համար օրենսդրությամբ սահմանված վայրերը շրջանցելով կամ ոչ աշխատանքային ժամերին տեղափոխելու համար, որը կատարվել է նման արարքի համար վարչական պատասխանատվության ենթարկվելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում, եթե բացակայում են հոդված 228-ով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Ընդ որում, տվյալ արարքի համար ևս բավականին խիստ պատիժ է սահմանված՝ տուգանքը կամ կալանքը կամ մինչև 2 տարի ժամկետով ազատության սահմանափակումը կամ նույն ժամկետով ազատազրկումը: Փաստորեն, Բելառուսի քր. օր.-ում, վարչական պրեյուդիցիայի հիմքով՝ որպես հանցագործություն է նախատեսված նաև վարչական իրավախախտում հանդիսացող մաքսանենգության կրկնակիությունը, որպիսի մոտեցումը խորթ է Եվրասիական տնտեսական միության անդամ մյուս պետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության համար:

Ղրղզստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում⁴¹ ևս մաքսանենգությունը նախատեսված է մեկ հոդվածով: Մասնավորապես, դրա հոդված 204-ը, որը տեղ է գտել «Տնտեսական գործունեության ոլորտում կատարվող հանցագործություններ» վերտառությամբ 22-րդ գլխում, պատասխանատվություն է սահմանում թե՛ տնտեսական (1-ին մաս) և թե՛ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է (2-րդ մաս): Ընդ որում, ինչպես և Բելառուսի քր. օր.-ի հոդված 228-ում, Ղրղզստանի քրեական օրենսգրքի քննարկվող հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով նախատեսված են մաքսանենգության վերոհիշյալ դրսևորումների ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները, որոնք գրեթե նույնանում են:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, դրանց սանկցիաներում առկա են որոշ տարբերություններ: Մասնավորապես, Ղրղզստանի քր. օր.-ի հոդված 204-ի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքը պատժվում է տուգանքով՝ հաշվարկային ցուցանիշների 1000-պատիկից 5000-պատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ մինչև 2 տարի ժամկետով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 3 տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ մինչև 2 տարի ժամկետով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված

⁴¹ Տե՛ս <http://online.adviser.kg/>:

հանցանքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 3-7 տարի ժամկետով և գույքի բռնագրավմամբ: Ղրղզստանի քր. օր.-ի հոդված 204-ի 3-րդ մասով նախատեսված հանցանքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 5-10 տարի ժամկետով և գույքի բռնագրավմամբ, իսկ 4-րդ մասով նախատեսված հանցանքը՝ ազատազրկմամբ՝ 7-12 տարի ժամկետով և գույքի բռնագրավմամբ:

Առանձին ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Ղրղզստանի քր. օր.-ի հոդված 204-ում նախատեսված ծանոթագրության համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքն առաջին անգամ կատարած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա կամովին վճարում է սահմանված մաքսային վճարները՝ ներառյալ տույժերն ու տուգանքները, հայտարարագրում է մաքսանենգության առարկա հանդիսացած ապրանքները, և եթե նրա փաստացի կատարած արարքը չի պարունակում այլ հանցակազմի հատկանիշներ:

Ինչ վերաբերում է Եվրասիական տնտեսական միության անդամ հանդիսացող մեկ այլ պետությանը՝ Ռուսաստանի Դաշնությանը, ապա վերջինս, ինչպես և Հայաստանի Հանրապետությունը, այն պետությունների շարքում է, որտեղ մաքսանենգությունը քրեականացված է քր. օր.-ի երկուսից ավել հոդվածներով, որոնցում առավել հստակեցված են քննարկվող հանցագործության օբյեկտներն ու առարկաները: Մասնավորապես, քննարկվող հանցավոր դրսևորումները նախատեսված են ՌԴ քր. օր.-ի⁴² տարբեր գլուխներում, որոնք ներառում են՝ տնտեսական գործունեության ոլորտում կատարվող հանցանքները (գլուխ 22), հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 24) և բնակչության առողջության ու հասարակական բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 25):

Տնտեսական գործունեության ոլորտում կատարվող հանցանքների շարքում նախատեսված է մաքսանենգության երկու ինքնուրույն դրսևորում՝ 1) կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների մաքսանենգությունը (ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.1) և 2) ավիոհոլային խմիչքների ու (կամ) ծխախոտի մաքսանենգությունը (ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.2):

⁴² Տե՛ս <http://lawlibrary.ru/>:

ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.1-ի համաձայն՝ քրեորեն պատժելի է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով կանխիկ դրամական միջոցներ և (կամ) դրամական գործիքներ ապօրինի տեղափոխելը, որը կատարվել է խոշոր չափերով: Նույն հոդվածի Ծանոթագրություն 1-ին համապատասխան, տվյալ արարքը համարվում է խոշոր չափերով կատարված, եթե ապօրինի տեղափոխված կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների գումարը գերազանցում է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված՝ առանց հայտարարագրման փոխադրելու համար նախատեսված թույլատրելի չափի կրկնապատիկը: Բացի այդ, նշված հոդվածի Ծանոթագրություն 5-ին համապատասխան, քննարկվող իմաստով դրամական գործիքներ են համարվում ճանապարհային կամ բանկային չեկերը, վեկսելները, ինչպես նաև փաստաթղթավորված արժեթղթերը, որոնք հավաստում են էմիտենտի (պարտապանի) որոշակի դրամական միջոցներ վճարելու պարտավորությունը, և որոնցում նշված չէ կոնկրետ պարտատերը: Ընդ որում, օրենքով նախատեսված չեն մաքսանենգության առարկաների ապօրինի տեղափոխման եղանակները, ինչը, օրենքը ավելորդ չծանրաբեռնելու տեսանկյունից, կարծում ենք, առավել արդարացված է: Տվյալ արարքը պատժվում է տուգանքով՝ ապօրինի տեղափոխված կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների արժեքի 3-պատիկից 10-պատիկի կամ դատապարտյալի մինչև 2 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 2 տարի ժամկետով, կամ հարկադիր աշխատանքներով՝ մինչև 2 տարի ժամկետով:

Նույն արարքի ծանրացնող հանգամանքները նախատեսված են քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասով, որն առավել խիստ պատասխանատվություն է սահմանում կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների մաքսանենգության համար, որը կատարվել է առանձնապես խոշոր չափերով կամ խմբի կողմից: Ընդ որում, այդ հոդվածի Ծանոթագրություն 2-ին համապատասխան, տվյալ արարքը համարվում է առանձնապես խոշոր չափերով կատարված, եթե ապօրինի տեղափոխված կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների գումարը գերազանցում է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված՝ առանց

հայտարարագրման փոխադրելու համար նախատեսված թույլատրելի չափի հնգապատիկը: Տվյալ դեպքում արդեն արարքը պատժվում է տուգանքով՝ ապօրինի տեղափոխված կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների արժեքի 10-պատիկից 15-պատիկի կամ դատապարտյալի մինչև 3 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 4 տարի ժամկետով, կամ հարկադիր աշխատանքներով՝ մինչև 4 տարի ժամկետով:

Ուշագրավ է, որ ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.1-ի Ծանոթագրություն 3-ի համաձայն, ապօրինի տեղափոխված կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների արժեքի չափերը հաշվարկելիս դրանց ընդհանուր գումարից հանվում է այն մասը, որը Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով թույլատրվում է առանց հայտարարագրման փոխադրել: Այս մոտեցումը ևս, կարծում ենք, լիովին արդարացված է: Միաժամանակ, սակայն, տվյալ ձևակերպմամբ անտեսվել է այն մասը, որը հայտարարագրվել է, ինչի հետ դժվար է համաձայնել:

Բացի դրանից, նույն հոդվածի Ծանոթագրություն 4-ով նախատեսված է խրախուսական նորմ: Մասնավորապես, տվյալ հոդվածում նշված կանխիկ դրամական միջոցները և (կամ) դրամական գործիքները կամովին հանձնած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում: Ընդ որում, հանձնումը կամովին չի համարվում, եթե նշված առարկաները հայտնաբերվել են մաքսային հսկողություն իրականացնելիս, այդ ընթացքում դրանք առգրավելիս կամ դրանց հայտնաբերման ու առգրավման նպատակով քննչական գործողություններ իրականացնելիս: Տվյալ մոտեցումը նույնպես, մեր կարծիքով, լիովին արդարացված է:

ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.2-ի համաձայն՝ քրեորեն պատժելի է Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով ակոհոլային խմիչքներ և (կամ) ծխախոտ ապօրինի տեղափոխելը, որը կատարվել է խոշոր չափերով: Նույն հոդվածի Ծանոթագրություն 1-ին համապատասխան, տվյալ հոդվածով նախատեսված արարքները համարվում են խոշոր չափերով կատարված, եթե նշված առարկաների արժեքը գերազանցում է 250 հազար ռուսական ռուբլին: Միաժամանակ, տվյալ հոդվածի Ծանոթագրություն 2-ին համապատասխան, դրանց արժեքի չափը հաշվարկելիս դրանց ընդհանուր գումարից հանվում է այն մասը, որը հայտարարագրվել է կամ Եվրասիական

տնտեսական միության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով թույլատրվում է առանց հայտարարագրման փոխադրել:

Այս հանցագործությունը պատժվում է տուգանքով՝ 300 հազարից 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի 1-3 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ հարկադիր աշխատանքներով՝ մինչև 5 տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ նույն ժամկետով: Դժվար չէ նկատել, որ տվյալ դեպքում տուգանքի չափերի որոշման եղանակները մասամբ տարբերվում են հոդված 200.1-ով նախատեսվածներից: Մինչդեռ, կարծում ենք, առավել նպատակահարմար կլիներ այս դեպքում ևս տուգանքի չափերը կապել ապօրինի տեղափոխվող առարկաների արժեքի հետ:

Քննարկվող հանցագործության ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները նախատեսված են ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.2-ի 2-րդ և 3-րդ մասերում: Այսպես, նշված հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում նույն արարքի համար, որը կատարվել է խմբի կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով: Այս արարքների համար՝ որպես պատիժ, նախատեսված է ազատազրկմամբ՝ 3-7 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 3 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա: Տվյալ դեպքում դժվար է համաձայնել այն մոտեցմանը, որ, ի տարբերություն հոդված 200.1-ի 2-րդ մասի, անտեսվել են այնպիսի ծանրացնող հանգամանքներ, ինչպիսիք են նույն արարքը խմբի կողմից առանց նախնական համաձայնության կամ առանձնապես խոշոր չափերով կատարելը: Միաժամանակ, կարծում ենք, հոդված 200.1-ում ևս՝ որպես ծանրացնող հանգամանք, նպատակահարմար կլիներ նախատեսել նույն արարքը պաշտոնատար անձի կողմից կատարելը:

ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 200.2-ի 3-րդ մասով, ինչպես արդեն նշվել է, նախատեսված է քննարկվող հանցագործության ամենավտանգավոր տեսակը՝ նույն արարքը կազմակերպված խմբի կողմից կատարելը: Տվյալ հանցագործությունը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 7-12 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 2 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 2 տարի ժամկետով, կամ

առանց դրա: Ընդ որում, նման առավել ծանրացնող հանգամանք, կարծում ենք, նպատակահարմար կլիներ նախատեսել նաև հոդված 200.1-ում:

Մաքսանենգության մյուս տեսակները, ինչպես արդեն նշվել է, նախատեսված են ՌԴ քրեական օրենսգրքի այլ գլուխներում:

Մասնավորապես, «Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլուխ 24-ում նախատեսված հոդված 226.1-ը պատասխանատվություն է սահմանում ուժեղ ներգործող, թունավոր, թունավորող, պայթուցիկ կամ ռադիոակտիվ նյութերի, ռադիացիայի աղբյուրների, միջուկային հումքի, հրազենի կամ դրա հիմնական մասերի, պայթուցիկ սարքերի, ռազմամթերքի, զանգվածային ոչնչացման զենքի, դրա առաքման միջոցների, այլ սպառազինության, ռազմական այլ տեխնիկայի կամ զանգվածային ոչնչացման զենքի, դրա առաքման միջոցների, այլ սպառազինության, ռազմական այլ տեխնիկայի ստեղծման համար օգտագործվող նյութերի կամ սարքավորումների, ինչպես նաև ռազմավարական կարևոր նշանակության ապրանքների կամ ռեսուրսների կամ մշակութային արժեքների կամ առանձնակի արժեք ունեցող վայրի կենդանիների կամ ջրային կենսաբանական ռեսուրսների մաքսանենգության համար: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ այդ առարկաների մաքսանենգություն է համարվում դրանք Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով կամ միության անդամ այլ պետությունների հետ Ռուսաստանի Դաշնության պետական սահմանով խոշոր չափերով (բացառությամբ առանձնակի արժեք ունեցող վայրի կենդանիների կամ ջրային կենսաբանական ռեսուրսների) ապօրինի տեղափոխելը: Տվյալ արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 3-7 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 1 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա: Այս առումով, սակայն, դժվար է համաձայնել մշակութային արժեքները և առանձնակի արժեք ունեցող վայրի կենդանիները քննարկվող հանցագործության առարկաների շարքին դասելուն: Բանն այն է, որ դրանք, ըստ մեզ, կապված են ոչ թե հասարակական անվտանգությանը, այլ տնտեսության ոլորտին առնչվող հասարակական հարաբերությունների հետ:

Միևնույն ժամանակ, մաքսանենգության քննարկվող տեսակի ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները նախատեսված են ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 226.1-ի 2-րդ և 3-րդ մասերում: Այսպես, նշված հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, առավել վտանգավոր է համարվում նույն արարքը, որը կատարվել է պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով, կամ մաքսային կամ սահմանապահ հսկողություն իրականացնողի նկատմամբ բռնություն գործադրելով: Տվյալ հանցագործությունը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 5-10 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 1,5 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ այս պարագայում ևս անարդարացիորեն անտեսվել են ծանրացնող այնպիսի հանգամանքները, ինչպիսիք են արարքը առանց նախնական համաձայնության խմբի կողմից և առանձնապես խոշոր չափերով կատարելը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, մաքսանենգության քննարկվող դրսևորման ամենավտանգավոր տեսակը վերոհիշյալ արարքները կազմակերպված խմբի կողմից կատարելն է, որը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 7-12 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 2 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա:

Հարկ է նշել նաև, որ ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 226.1-ի ծանոթագրություններում բացահայտվում են քննարկվող հանցագործության առումով ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունեցող ապրանքների և ռեսուրսների ու առանձնակի արժեք ունեցող վայրի կենդանիների և ջրային կենսաբանական ռեսուրսների, ինչպես նաև դրանց չափերի հասկացությունները:

ՌԴ քր. օր.-ի «Բնակչության առողջության և հասարակական բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլուխ 25-ում նախատեսված հոդված 229.1-ը պատասխանատվություն է սահմանում թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների կամ անալոգների, թմրամիջոցներ, հոգեմետ նյու-

թեր կամ դրանց պրեկուրսորներ պարունակող բույսերի կամ դրանց մասերի, ինչպես նաև հատուկ հսկողության տակ գտնվող և թմրամիջոցների կամ հոգեմետ նյութերի պատրաստման համար օգտագործվող գործիքների կամ սարքավորումների մաքսանենգության համար: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ այդ առարկաների մաքսանենգություն է համարվում դրանք Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային սահմանով կամ միության անդամ այլ պետությունների հետ Ռուսաստանի Դաշնության պետական սահմանով ապօրինի տեղափոխելը (անկախ չափերից): Տվյալ արարքը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 3-7 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 1 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա: Փաստորեն, տվյալ հանցագործության համար սահմանված պատժատեսակներն ու պատժաչափերը նույնանում են հոդված 226.1-ով նախատեսվածների հետ, ինչը, կարծում ենք, լիովին տրամաբանական է և արդարացված:

Միևնույն ժամանակ, մաքսանենգության քննարկվող տեսակի ծանրացնող և առավել ծանրացնող հանգամանքները նախատեսված են ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 229.1-ի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերում: Այսպես, նշված հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, առավել վտանգավոր է համարվում նույն արարքը, որը կատարվել է խմբի կողմից նախնական համաձայնությամբ, պաշտոնատար անձի կողմից՝ իր պաշտոնական դիրքն օգտագործելով, կամ զգալի չափերով: Տվյալ հանցագործությունը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 5-10 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 1,5 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, մաքսանենգության քննարկվող դրսևորման առավել վտանգավոր տեսակն է վերոհիշյալ արարքները խոշոր չափերով կատարելը, որը պատժվում է ազատազրկմամբ՝ 10-20 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև

2 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա: Այս առումով, սակայն, մեր կարծիքով, սահմանված է ազատագրկման ձևով չափազանց խիստ պատիժ:

ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 229.1-ի 4-րդ մասում նախատեսված են մաքսանենգության քննարկվող դրսևորման ամենավտանգավոր տեսակները՝ նույն արարքները կազմակերպված խմբի կողմից, առանձնապես խոշոր չափերով կամ մաքսային կամ սահմանապահ հսկողություն իրականացնողի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կատարելը: Տվյալ հանցագործության սանկցիան ևս, կարծում ենք, չափազանց խիստ է և ոչ արդարացված: Մասնավորապես, նշված հանցագործությունը պատժվում է ազատագրկմամբ՝ 15-20 տարի ժամկետով, և տուգանքով՝ մինչև 1 միլիոն ռուսական ռուբլու կամ դատապարտյալի մինչև 5 տարվա աշխատավարձի կամ այլ եկամտի չափով, կամ առանց դրա և ազատության սահմանափակմամբ՝ մինչև 2 տարի ժամկետով, կամ առանց դրա, կամ ցմահ ազատագրկմամբ: Փաստորեն այս հանցագործությունն ավելի խիստ է պատժվում, քան ծանրացնող հանգամանքներում սպանությունը (ՌԴ քր. օր.-ի հոդված 105-ի 2-րդ մաս), ինչն անընդունելի է:

Այսպիսով, արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս հանգել հետևյալ հիմնական եզրակացություններին.

Եվրոպական Միության անդամ որոշ պետություններում (Սան-Մարինո, Հոլանդիա և այլն) մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերն ընդգրկում են տվյալ արարքի դրսևորումների բավականին լայն շրջանակ, իսկ մյուսներում (Գերմանիա, Շվեյցարիա, Ֆրանսիա և այլն)՝ քրեորեն պատժելի են համարվում դրանց միայն առավել վտանգավոր տեսակները: Ընդ որում, ոչ բոլոր երկրների քրեական օրենքներն են պարունակում հատուկ նորմ, որը պատասխանատվություն է սահմանում տնտեսական մաքսանենգության համար: Միևնույն ժամանակ, ԵՄ որոշ երկրներում (Գերմանիա, Լեհաստան, Շվեդիա և այլն) մաքսանենգության համար նախատեսված են չափազանց մեղմ, մյուսներում (Սան-Մարինո, Ֆրանսիա և այլն)՝ բավականին խիստ պատիժներ:

Մեծ Բրիտանիայի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների քրեական օրենքներով բավականին խիստ պատասխանատվություն է սահմանված թմրամիջոցների մաքսանենգության համար:

Մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների հետ կապված առավել մանրամասն իրավակարգավորումներ և դրանց համար պատասխանատվության առավել խիստ միջոցներ են նախատեսված Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության և Թուրքիայի քրեական օրենսդրություններով: Նման խստությունը գլխավորապես պայմանավորված է կրոնական առանձնահատկությունների՝ բուդդայականության և իսլամի գաղափարական հիմքերի ազդեցությամբ:

Մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն սահմանող նորմերն առավել շատ ընդհանրություններ ունեն նախկին ԽՍՀՄ, հատկապես՝ Եվրասիական Տնեսական Միության անդամ հանդիսացող պետություններում:

Միևնույն ժամանակ, նշված երկրներում մաքսանենգությունը քրեականացված է կա՛մ տվյալ արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող մեկ հոդվածով (օրինակ՝ Բելառուսի Հանրապետությունում, Ղրղզստանի Հանրապետությունում), կա՛մ երկու ինքնուրույն հանցակազմերով, որոնցից մեկը պատասխանատվություն է սահմանում, այսպես կոչված, տնտեսական մաքսանենգության, մյուսը՝ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է (օրինակ՝ Ղազախստանի Հանրապետությունում), կա՛մ երկուսից ավել հոդվածներով, որոնցում առավել հստակեցված են քննարկվող հանցագործության օբյեկտներն ու առարկաները (օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում): Մինչդեռ, մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման առումով անհրաժեշտ է միասնական մոտեցում: Ընդ որում, առավել նպատակահարմար է ռուսաստանյան օրենսդրի մոտեցումը, որի պարագայում հստակ սահմանազատված են հանցավոր տվյալ դրսևորման օբյեկտները և առարկաները:

§ 1.3. Մաքսանենգության համար պատասխանատվության միջազգային իրավական կարգավորումը

Պետությունների խաղաղ գոյակցության պայմաններում առանձնահատուկ դերակատարություն ունի տարբեր հարցերի կապակցությամբ նրանց համագործակցությունը: Ավելին, ներկայումս բավարար հիմքեր կան պնդելու, որ առանց այդ համագործակ-

ցության հնարավոր չէ ժամանակակից պետությունների թե՛ նորմալ կենսագործունեությունը և թե՛ առաջընթաց զարգացումը:

Հանցավորության դեմ պայքարը, որն ընդհանուր առմամբ ներպետական խնդիր է, երբեմն նույնպես պահանջում է տարբեր պետությունների համագործակցություն: Վերջինիս անհրաժեշտությունը գլխավորապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հաճախ կարիք է լինում համատեղ ջանքերով հակազդելու հանցավոր այնպիսի դրսևորումների, որոնք վտանգում են ոչ միայն ազգային, այլև միջազգային իրավակարգը: Դրանց շարքին է դասվում նաև մաքսանենգությունը, որը զգալի վնաս է պատճառում միջազգային (միջպետական) տնտեսական և սոցիալ-մշակութային զարգացմանը, ինչն էլ էապես վտանգում է կոնկրետ երկրների պետական ու տնտեսական ինքնիշխանությունը:

Մաքսանենգությունը՝ որպես հանրորեն վտանգավոր երևույթ, մարդկությանը հայտնի է շատ վաղուց՝ դեռևս Հին Հունաստանի և Հին Հռոմի ժամանակներից: Այդ երևույթի առաջացումը պայմանավորված է մաքսային տուրքերի ի հայտ գալով, որոնք սահմանվում էին նշված պետությունների կողմից՝ իրենց տնտեսական շահերը պաշտպանելու նպատակով: Դեռևս այդ ժամանակաշրջանում վերոհիշյալ տուրքերի բարձրացումը հանգեցնում էր ներմուծվող ապրանքների գների աճի, ինչով պայմանավորված, շուկա մաքսանենգ ճանապարհով անհամեմատ ավելի ցածր գներով մուտք էին գործում բազմաթիվ ապրանքներ: Այդ առումով ընդունված է համարել, որ մաքսանենգությունն ի հայտ է եկել հենց նշված ժամանակաշրջանում: Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ այն՝ որպես համապատասխան իրավանորմերով արգելված իրավախախտում, սկսել են նախատեսել շատ ավելի ուշ՝ միայն XIV-XVI դարերում, երբ միջազգային առևտրի զարգացման արդյունքում ապրանքների անխոչընդոտ ներմուծումը գնահատվեց որպես համապատասխան պետությունների տնտեսության զարգացման լուրջ սպառնալիք: Հենց այդ ժամանակաշրջանում պետական սահմանով ապրանքների տեղափոխման նկատմամբ հսկողություն սահմանելու նպատակով ստեղծվեցին առաջին մաքսատները:⁴³

⁴³ Տե՛ս նաև Василенко Е.В. Нормативно-правовые основы сотрудничества государств по борьбе с контрабандой // Учен. зап. Санкт-Пет. фил. Российской таможенной академии, 2013, № 1, էջեր 108-109:

Պետությունների միջև առևտրի հետագա բուռն զարգացումը, դրանով պայմանավորված՝ մաքսանենգության աշխարհագրության ու մաքսանենգ եղանակով տեղափոխվող ապրանքատեսականու ընդլայնումը, ինչպես նաև իրավախախտների միջազգային կապերի ձևավորումն ու խորացումը հանգեցրին նրան, որ 19-20-րդ դարերում արդեն բազմաթիվ երկրներ ստիպված եղան ներպետական առավել հստակ օրենսդրական կարգավորման ենթարկել մաքսային հարցերը՝ այդ թվում բավականին խիստ վարչական և քրեական սանկցիաներ սահմանելով մաքսանենգության համար: Միաժամանակ մի շարք պետություններ անհրաժեշտ համարեցին դրա դեմ նաև միջազգային մակարդակում պայքարելը՝ երկկողմ և բազմակողմ համագործակցության միջոցով: Ներկայումս կարելի է առանձնացնել նման համագործակցության գոյություն ունեցող հետևյալ մակարդակները՝ 1) բազմակողմ (ընդհանուր առմամբ միջազգային), 2) տարածաշրջանային (աշխարհագրական մեկ տարածաշրջանում տեղակայված պետությունների միջև) և 3) երկկողմ (կոնկրետ պետությունների միջև):⁴⁴

Մինչև մաքսանենգության դեմ պայքարում միջպետական համագործակցությունը կարգավորող իրավանորմերի քննարկմանն անդրադառնալը, սակայն, անհրաժեշտ ենք համարում պարզաբանել միջազգային քրեական իրավունքի տեսության մեջ առկա այն դրույթները, որոնց համաձայն, առանձնացվում են հետևյալ երկու բնույթի հանցավոր դրսևորումները՝ 1) միջազգային հանցագործությունները և 2) միջազգային բնույթի հանցագործությունները: Ընդ որում, այս հասկացությունները բնութագրում են իրարից տարբերվող իրավական երևույթներ, որոնք չպետք է նույնացվեն:

Մասնավորապես, միջազգային հանցագործություններ են համարվում միջազգային իրավունքի սկզբունքների և նորմերի՝ մարդկային քաղաքակրթության համար առանձնապես վտանգավոր այն խախտումները, որոնք հիմնարար նշանակություն ունեն խաղաղության ապահովման, անձի և ընդհանրապես միջազգային հանրության կենսականորեն կարևոր շահերի պաշտպանության համար: Սրանց թվին են դասվում՝ ագրեսիվ պատերազմ պլանավորելը, նախապատրաստելը, սանձազերծելը կամ վարելը, ցեղասպանությունը և այլն: Մինչդեռ, միջազգային բնույթի հանցագործությունները տար-

⁴⁴ Տե՛ս նաև Кравцов Р.В., Лисаускайте В.В. Контрабанда в международном праве // Сибирский юридический вестник / Вопросы уголовного права, 2006, № 3 (30), էջեր 45-46:

բերվում են վերը նշվածներից ոտնձգության օբյեկտով և հանրային վտանգավորության աստիճանով: Այդպիսիք են համարվում միջազգային պայմանագրով նախատեսված հանցավոր այն արարքները, որոնք չեն դասվում խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին, բայց ոտնձգում են պետությունների միջև նորմալ կայուն հարաբերությունների դեմ և վնաս են պատճառում տարբեր ոլորտներում (տնտեսական, սոցիալ-մշակութային, գույքային և այլն) նրանց միջև խաղաղ համագործակցությանը, ինչպես նաև անձանց ու կազմակերպություններին, և որոնք պատժելի են կա՛մ միջազգային պայմանագրի, կա՛մ դրա հիման վրա ընդունված ներպետական քրեական օրենսդրության նորմերին համապատասխան:⁴⁵

Այլ կերպ ասած, միջազգային բնույթի հանցագործությունները ոտնձգում են ներպետական, ազգային իրավակարգի դեմ՝ միևնույն ժամանակ վտանգելով այլ պետությունների կամ միջազգային հանրության շահերը: Այս առումով մասնագիտական գրականության մեջ տարածված կարծիքի համաձայն՝ իրավաբանական բնույթով պայմանավորված, դրանք կարելի է դասել, այսպես կոչված, ընդհանուր քրեական այն հանցագործությունների շարքին, որոնք «բարդեցված են օտարերկրյա տարրով»: Այդպիսի հանցագործություններ են համարվում ահաբեկչությունը, պատանդ վերցնելը, օդանավ, նավ կամ երկաթուղային շարժակազմ փախցնելը, թմրանյութերի, զենքի ապօրինի շրջանառությունը, հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտներն օրինականացնելը (փողերի լվացումը), մարդկանց թրաֆիքինգը, կեղծ փողերի կամ վճարային այլ միջոցների շրջանառությունը և բազմաթիվ այլ հանցավոր արարքներ: Մաքսանենգությունը ևս ավանդաբար ընդունված է դասել միջազգային բնույթի հանցագործությունների թվին: Միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան, տվյալ հանցագործությունը գլխավորապես վնաս է պատճառում պետությունների տնտեսական, սոցիալական և մշակութային նորմալ զարգացմանը:⁴⁶

Այսպիսով, մաքսանենգությունը և մաքսային այլ իրավախախտումները լուրջ սպառնալիք են ոչ միայն առանձին կամ միաժամանակ մի քանի պետությունների, այլև

⁴⁵ Տե՛ս Международное уголовное право. М., 1995, էջ 116:

⁴⁶ Տե՛ս նաև Панов В.П. Международное уголовное право: Учебное пособие. М., 1997, էջ 68:

միջազգային ողջ հանրության տնտեսական ու հասարակական անվտանգության համար: Ավելին, մաքսանենգության տարածումը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում միջազգային ահաբեկչության, թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, զենքի և ռազմամթերքի ապօրինի շրջանառության, կեղծ փողերի և վճարային այլ միջոցների տարածման և առավել վտանգավոր բազմաթիվ այլ հանցագործությունների համար:⁴⁷

Այդ առումով պատահական չէ, որ թմրամիջոցներն ու հոգեմետ նյութերն ամբողջ աշխարհով ապօրինի տեղափոխվում են հենց մաքսանենգ ճանապարհով: Դրանց նման շարժը պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով՝

1) թմրանյութերի որոշ տեսակներ արտադրվում են բույսերից, որոնք աճում են աշխարհի միայն առանձին տարածաշրջաններում,

2) թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությամբ զբաղվող վերազգային կազմակերպված հանցավոր խմբերն իրականացրել են աշխատանքի բաժանում և իրար միջև բաշխել են դրանց որոշակի տեսակների արտադրությունը: Մասնավորապես, ափիոնի և հերոինի հիմնական արտադրողներն ու տարածողները, այսպես կոչված, «Ոսկե կիսալուսնի» երկրներն են (Աֆղանստանը, Պակիստանը և Իրանը), կոկաինինը՝ «Դժոխային եռանկյունու» երկրները (Պերուին, Բոլիվիան և Կոլումբիան), սինթետիկ թմրանյութերի հիմնական արտադրողներն ու տարածողները եվրոպական երկրներն են (Նիդերլանդները, Լեհաստանը և Գերմանիան):⁴⁸

Բացի դրանից, հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Գերմանիայում կազմակերպված հանցավոր խմբավորումների կողմից կատարվող հանցագործությունների շուրջ 50%-ը կապված է եղել թմրանյութերի ապօրինի շրջանառության հետ, այդ թվում՝ մաքսային սահմանով ապօրինի տեղափոխելու միջոցով: Մշակութային արժեքների, գունավոր մետաղների մաքսանենգ տեղափոխումը նախկին ԽՍՀՄ պետություններից հիմնականում իրականացվում է Լեհաստանի տարածքով:⁴⁹

⁴⁷ Տե՛ս նաև Согомонов Д.К. Международно-правовые основания криминализации контрабанды в национальном законодательстве // Научно-теоретический журнал «Научные проблемы гуманитарных исследований». Выпуск 3, 2012 г., էջեր 168-169:

⁴⁸ Տե՛ս նաև Мацкевич И.М., Зарипов З.С. Наркотики в России и в мире: криминологические очерки. М., 2009, էջեր 113-115, Прохорова М.Л. Наркотики: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб., 2002, էջեր 31-32:

⁴⁹ Տե՛ս նաև <http://www.tamognia.ru/> տեղեկատվական-վերլուծական պորտալը:

Այդ իսկ պատճառով մաքսանենգության հիմնախնդիրները, ինչպես արդեն նշվել է, վաղուց դուրս են եկել ներպետական շրջանակներից և տեղափոխվել միջազգային մակարդակ: Այս առումով հարկ է նշել, սակայն, որ ներկայումս գոյություն չունի այդ երևույթի դեմ պայքարին վերաբերող առանձին ունիվերսալ միջազգային իրավական փաստաթուղթ: Այդ պայքարին առնչվող իրավակարգավորումներն արտացոլված են միջազգային տարբեր պայմանագրերում, որոնք կապված են թմրանյութերի, զենքի, մշակութային արժեքների, կեղծ դրամական միջոցների, պոռնկագրական բնույթի նյութերի, ալկոհոլային արտադրանքի և մի շարք այլ ապրանքների, առարկաների ու նյութերի ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման հիմնախնդիրների հետ: Այսինքն, մաքսանենգությունը դիտարկվում է որպես վերոհիշյալ առարկաների ապօրինի շրջանառության բաղկացուցիչ մաս:⁵⁰

Այսպիսով, ներկայումս գոյություն ունեն բազմաթիվ միջազգային փաստաթղթեր (կոնվենցիաներ, պայմանագրեր, համաձայնագրեր, հռչակագրեր), որոնք կանոնակարգում են այդ պայքարի հետ կապված կամ դրան առնչվող հարցերը: Ընդ որում, միջազգային-իրավական վերոհիշյալ ակտերի և տարբեր երկրների ներպետական օրենսդրության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու մաքսանենգության որոշակի տարատեսակները, ինչպես նաև վեր հանելու տվյալ հանցագործության դեմ պայքարի գործում միջպետական համագործակցության դրական և բացասական կողմերը:

Մասնավորապես, միջազգային իրավունքին հայտնի է, այսպես կոչված, ռազմական մաքսանենգության հասկացությունը, որը նախատեսված է պատերազմ վարելու ավանդույթներն ու օրենքները կանոնակարգող միջազգային մի շարք փաստաթղթերում: Դրանց շարքում նախ և առաջ պետք է նշել 1856թ. ապրիլի 4-ի «Ծովային պատերազմի մասին» և 1909թ. փետրվարի 26-ի «Ծովային պատերազմի իրավունքի մասին» Հռչակագրերը:⁵¹ Նշված փաստաթղթերի հոդվածներում սահմանված են այն առարկաների և նյութերի ցանկերը, որոնք ծովի վրա ընթացող պատերազմի ժամանակահատ-

⁵⁰ Տե՛ս նաև Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.: Норма, Инфра-М, 2010, էջ 215:

⁵¹ Տե՛ս Международное право в избранных документах. Т. 3. М., 1957, էջեր 151-161:

վածում տեղափոխելը համարվում է մաքսանենգություն: Ընդ որում, տվյալ դեպքում խոսքը թե՛ բացառապես ռազմական (զենք, ռազմամթերք, զրահատեխնիկա և այլն) և թե՛ այնպիսի «երկակի նշանակության» առարկաների ու նյութերի մասին է, որոնք հավասարապես կարող են օգտագործվել ինչպես խաղաղ, այնպես էլ ռազմական նպատակներով (սննդամթերք, վառելանյութ, ռազմական չհանդիսացող տրանսպորտային միջոց և այլն): Վերջիններիս պարագայում, ըստ քննարկվող իրավակարգավորումների, անհրաժեշտ է ապացուցել, որ այդ առարկաները կամ նյութերն անմիջականորեն կամ որոշակի նախնական մշակումից հետո պետք է ծառայեն հակառակորդի վրա հարձակվելու կամ նրանից պաշտպանվելու նպատակներով:⁵²

Հետագայում՝ 1928 թվականին, ընդունվեց «Ծովային չեզոքության մասին» Կոնվենցիան, որի համաձայն՝ չեզոք պետություններին արգելվում է հակամարտող կողմերին մատակարարել ռազմական նավեր, զենք, ռազմամթերք և այլն: Բացի այդ, նշված Կոնվենցիայի դրույթներին համապատասխան, չեզոք պետությունների առևտրային նավերով այն առարկաների և նյութերի տեղափոխումը, որոնք ծառայում են կամ կարող են ծառայել ռազմական նպատակներով, համարվում է մաքսանենգություն, և հակամարտող կողմերը դրանք կարող են առգրավել:⁵³

Հետագայում ընդունվեցին զինված հակամարտությունների ոլորտը կարգավորող միջազգային իրավական նաև այլ ակտեր, որոնցով արդեն առավել հստակեցվեց մաքսանենգության հասկացությունը: Այդ առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Սան-Ռեմոյի 1994թ. հունիսի 12-ի «Ծովի վրա զինված հակամարտությունների կապակցությամբ կիրառվող միջազգային իրավունքի վերաբերյալ» Հանձնարարականները: Մասնավորապես, տվյալ փաստաթղթի դրույթներին համապատասխան, մաքսանենգություն է համարվում այն առարկաների տեղափոխումը, որոնք կարող են օգտագործվել զինված հակամարտության ժամանակ, և որոնց տեղափոխման նպատակակետը հակառակորդի կողմից վերահսկվող տարածքն է:⁵⁴

⁵² St'u Международное право. Ведение военных действий: Сб. Гаагских конвенций и иных международных документов. М., 2001, էջ 94:

⁵³ St'u Кравцов Р.В., Лисауская В.В. Контрабанда в международном праве // Сибирский юридический вестник / Вопросы уголовного права, էջ 47:

⁵⁴ St'u Руководство Сан-Ремо по международному праву, применимому к вооруженным конфликтам на море, 1994. Ч. V. Разд. VI. п. 148 // Международное право. Ведение военных действий : сб. Гаагских конвенций и иных международных документов, էջ 178:

Ամփոփելով միջազգային վերոհիշյալ փաստաթղթերի քննարկումը՝ կարելի է եզրակացնել, որ ռազմական մաքսանենգությունը չեզոք պետության կողմից հակամարտողներից մեկին այնպիսի ապրանքների և նյութերի մատակարարումն է, որոնք կարող են օգտագործվել ռազմական նպատակներով: Այսինքն, սրա դեմ պայքարի գլխավոր նպատակը ոչ թե որոշակի պետության մաքսային սահմանով ապրանքների ապօրինի տեղափոխման կանխումն է, այլ զինված հակամարտությունների ժամանակ չեզոք պետությունների վարվելակերպի սահմանված կանոնների խախտման խափանումը: Հետևաբար, մաքսանենգության տվյալ տեսակը ոտնձգում է ոչ թե տնտեսական, սոցիալական և մշակութային նորմալ հարաբերությունների, այլ հակամարտող կողմերի պաշտպանունակության դեմ:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ զենքի, ռազմամթերքի և ռազմական տեխնիկայի մաքսանենգությունն իրականացվում է նաև խաղաղ ժամանակաշրջանում: Դրա դեմ պայքարի առումով միջազգային հանրության լուրջ ձեռքբերում պետք է համարել ՄԱԿ-ի 1957թ. դեկտեմբերի 13-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Կոնվենցիան, որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2003թ. սեպտեմբերի 29-ից:⁵⁵ Միջազգային տվյալ ակտի նպատակն անդրազգային կազմակերպված հանցավորության առավել արդյունավետ կանխարգելմանը և դրա դեմ պայքարի գործում մասնակից պետությունների համագործակցությանն աջակցելն է (հոդված 1): Այդ նպատակների համար Կոնվենցիայում կանոնակարգվում են կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից իրականացվող տարբեր առարկաների (այդ թվում՝ զենքի, ռազմամթերքի) ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մեխանիզմները: Մասնավորապես, քննարկվող փաստաթղթի հոդված 2-ի «թ») կետով սահմանված է «վերահսկելի մատակարարում» հասկացությունը, որը նշանակում է՝ մեթոդ, որի պայմաններում թույլատրվում է մեկ կամ մի քանի պետությունների տարածք արտահանել, անցկացնել կամ ներմուծել անօրինական կամ կասկած հարուցող բեռի խմբաքանակ նրանց իրավասու մարմինների գիտությամբ և հսկողության ներքո՝ որևէ հանցագործության քննության և այդ հանցագործության կատարմանը մասնակցող անձանց հայտնաբերման նպատակով:

⁵⁵ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75872>:

Հետագայում՝ 2001թ. մայիսի 31-ին Նյու Յորքում ստորագրվեց «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Կոնվենցիան լրացնող՝ «Հրազենի, դրա հիմնամասերի և բաղադրիչների, ինչպես նաև դրա համար նախատեսված ռազմամթերքի անօրինական արտադրության և շրջանառության դեմ» Արձանագրությունը, որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2012թ. փետրվարի 25-ից:⁵⁶ Տվյալ ակտի նպատակն է հրազենի, դրա հիմնամասերի և բաղադրիչների, ինչպես նաև դրա համար նախատեսված ռազմամթերքի անօրինական արտադրությունը և շրջանառությունը կանխելու, վերացնելու և դրանց դեմ արդյունավետ պայքարելու կապակցությամբ մասնակից պետությունների միջև համագործակցության խթանումը, դյուրացումը և ամրապնդումը (հոդված 2): Այդ իմաստով Արձանագրության հոդված 3-ի «ե)» կետով սահմանված է «ապօրինի շրջանառություն» հասկացությունը, որը նշանակում է՝ «... որևէ Մասնակից պետության տարածքից կամ նրա տարածքով մեկ այլ Մասնակից պետության տարածք հրազենի, դրա մասերի, բաղադրիչների կամ ռազմամթերքի ներկրում, արտահանում, գնում, վաճառք, առաքում, տեղափոխում կամ փոխանցում, եթե սույն Արձանագրության պայմանների համաձայն՝ շահագրգիռ Մասնակից պետություններից մեկը դրա համար թույլտվություն չի տվել, կամ եթե հրազենը չունի դրոշմ՝ սույն Արձանագրության 8-րդ հոդվածին համապատասխան»: Արձանագրության հոդված 8-ով, փաստորեն, սահմանված է յուրաքանչյուր հրազենի դրոշմավորման պարտադիր պահանջը, որի հիմնական նպատակներն են՝ զենքի նույնականացումը, դրա շրջանառության նկատմամբ վերահսկողությունը և մաքսանենգության կանխարգելումը:

Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգության դեմ պայքարի ոլորտում միջպետական համագործակցության առաջին դրսևորումը Հաագայի 1912թ. կոնվենցիայի ընդունումն է: Վերջինս, ըստ էության, թմրամիջոցների շրջանառության նկատմամբ միջազգային վերահսկողության կազմակերպմանն ու իրականացմանը նվիրված առաջին փաստաթուղթն է, որի դրույթներով ստանձնած պարտավորություններին համապատասխան, եվրոպական մի շարք երկրներ, ինչպես նաև Ամերիկայի Միացյալ

⁵⁶ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80565>:

Նահանգները, ընդունեցին օրենքներ, որոնցով վարչական և քրեական պատասխանատվություն էր սահմանվում թմրանյութերի ապօրինի արտադրության և դրանց մաքսանենգության համար:⁵⁷

Թմրանյութերի վերաբերյալ միջազգային հաջորդ կոնվենցիան ընդունվեց 1925թ. Ժնևում: Դրա դրույթներին համապատասխան, ստեղծվեց Մշտական կենտրոնական կոմիտե, որն ընդհանուր վերահսկողություն էր իրականացնում թմրամիջոցների արտադրության և դրանց միջազգային առևտրի ու բաշխման նկատմամբ: Հետագայում՝ մինչև Երկրորդ համաշխարհային պատերազմն ընկած ժամանակահատվածում, ընդունվեցին տվյալ հիմնախնդրին վերաբերող միջազգային իրավական նաև այլ փաստաթղթեր, որոնց շարքում կարելի է առանձնացնել «Թմրամիջոցների արտադրության սահմանափակման և դրանց բաշխման կանոնակարգման մասին» 1931թ. և «Թմրամիջոցների ապօրինի առևտրի մասին» 1936թ. կոնվենցիաները:⁵⁸

Հետպատերազմյան տարիներին թմրամիջոցների ապօրինի արտադրության և տարածման ծավալներն ավելի ընդլայնվեցին: Այդ իսկ պատճառով միջազգային հանրությունը ստիպված էր փոփոխություններ կատարել նախկինում ընդունված համաձայնագրերում և ստորագրել նորերը: Մասնավորապես, 1946թ. ՄԱԿ-ի շրջանակներում 65 պետություններ ստորագրեցին «Թմրանյութերի վերաբերյալ նախկինում ընդունված համաձայնագրերում, կոնվենցիաներում և արձանագրություններում փոփոխություններ կատարելու մասին» Արձանագրություն: Վերջինիս դրույթներին համապատասխան, միջազգային վերահսկողության տակ էր վերցվում թմրամիջոցների շուրջ 20 տարատեսակ: Հետագայում՝ 1948թ. 94 պետությունների կողմից ստորագրված լրացուցիչ Հատուկ արձանագրությամբ, նման վերահսկողություն սահմանվեց նաև մի շարք այլ, այդ թվում՝ սինթետիկ թմրամիջոցների կապակցությամբ:⁵⁹

Ներկայումս թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության (այդ թվում՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարին վերաբերող հիմնական միջազգային փաստաթուղթը 1961թ.

⁵⁷ Տե՛ս նաև Кисловский Ю.Г. Контрабанда: история и современность. М., 1996, էջ 122:

⁵⁸ Տե՛ս նաև Василенко Е.В. Нормативно-правовые основы сотрудничества государств по борьбе с контрабандой, էջ 114:

⁵⁹ Տե՛ս Кравцов Р.В., Лисаускайте В.В. Контрабанда в международном праве // Сибирский юридический вестник / Вопросы уголовного права, էջ 51:

Նյու Յորքում ընդունված «Թմրամիջոցների մասին» միասնական Կոնվենցիան է, որը՝ 1972թ. Արձանագրությանը համապատասխան կատարված փոփոխություններով և լրացումներով Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993թ. հոկտեմբերի 13-ից:⁶⁰ Մասնավորապես, տվյալ փաստաթղթի հոդված 36-ի համաձայն՝ «Պահպանելով իր սահմանադրական սահմանափակումները, յուրաքանչյուր Կողմ ձեռնարկում է միջոցներ, որոնք կապահովեն, որ Կոնվենցիայի դրույթներին հակառակ թմրամիջոցների մշակումը, արտադրությունը, պատրաստումը, առանձնացումը, պահպանումը, առաջարկը, առևտրային նպատակներով առաջարկը, տարածումը, գնումը, վաճառքը, ցանկացած պայմաններով առաքումը, միջնորդությունը, ուղարկումը, ուղարկումը տարանցիկ երթուղով, ներմուծումն ու արտահանումը և որևէ այլ գործողություն, որը, Կողմերի կարծիքով, կարող է սույն Կոնվենցիայի դրույթների խախտում հանդիսանալ, սահմանվեն որպես պատժելի արարքներ, եթե դրանք կատարվել են կանխամտածված և ապահովում է, որ լուրջ օրինախախտումները ենթակա լինեն համապատասխան պատիժների կիրառման, մասնավորապես՝ բանտարկության կամ ազատազրկման այլ միջոցի»: Ընդ որում, նույն փաստաթղթի հոդված 37-ի համաձայն՝ «36-րդ հոդվածում նշված օրինախախտումների կատարման համար նախատեսված կամ օգտագործված թմրամիջոցները, նյութերը և սարքավորումները ենթակա են ձեռքակալման և բռնագրավման»: Միևնույն ժամանակ, Կոնվենցիայի հոդված 1-ի դրույթներին համապատասխան, «ապօրինի շրջանառությունը» նշանակում է թմրամիջոցների մշակումը կամ վաճառահանումը՝ ի խախտումն Կոնվենցիայի դրույթների, իսկ «ներմուծումն» ու «արտահանումը»՝ թմրամիջոցների ֆիզիկական տեղափոխումը մեկ պետությունից մեկ այլ պետություն, կամ նույն պետության մեկ տարածքից մեկ այլ տարածք: Փաստորեն, տվյալ փաստաթղթում «ապօրինի շրջանառություն» և «ներմուծում» ու «արտահանում» եզրույթները հստակ տարանջատված են:

Հետագայում, նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց, ի հայտ եկան թմրեցնող նյութերի նոր տեսակներ՝ հոգեմետ և հոգեներգործուն նյութերը, որոնք հատկություն ունեն նույն ազդեցությունը թողնելու մարդու օրգանիզմի վրա, ինչ որ

⁶⁰ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=76214>:

թմրամիջոցները: Այդ հանգամանքով պայմանավորված, անհրաժեշտություն առաջացավ կանոնակարգելու նաև դրանց ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի ոլորտում միջազգային համագործակցության առանձնահատկությունները: Այսպես, 1971 թվականի փետրվարի 21-ին Վիեննայում ընդունվեց «Հոգեմետ նյութերի մասին»⁶¹ Կոնվենցիան, որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993թ. դեկտեմբերի 12-ից: Նշված փաստաթուղթը ևս դրույթներ է պարունակում համապատասխան նյութերի ապօրինի շրջանառության և ներմուծման ու արտահանման պատժելիության վերաբերյալ, որոնք նույնանում են «Թմրամիջոցների մասին» 1961թ. միասնական Կոնվենցիայի համանման իրավակարգավորումների հետ:

Ավելի ուշ՝ 1988թ. դեկտեմբերի 20-ին, նույն Վիեննայում ստորագրվեց ՄԱԿ-ի «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին» Կոնվենցիան, որը ևս Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993թ. դեկտեմբերի 12-ից:⁶² Տվյալ փաստաթղթի ընդունման նպատակն էր ստեղծել համապարփակ, առավել արդյունավետ և գործունակ միջազգային փաստաթուղթ, որը հատուկ ուղղված կլինի թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ և որում հաշվի կառնվեն հիմնահարցի տարբեր ասպեկտներն ընդհանրապես, և մասնավորապես նրանք, որոնք նախատեսված չեն թմրամիջոցներին և հոգեմետ նյութերին առնչվող գործող համաձայնագրերով: Հատկանշական է, որ այս Կոնվենցիայում (հոդված 2) տրված է «ապօրինի շրջանառություն» հասկացության ավելի լայն սահմանում, որը ներառում է նաև թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի տեղափոխումը, ներմուծումն ու արտահանումը:

Բացի այդ, քննարկվող փաստաթղթի հոդված 3-ի դրույթներին համապատասխան՝ «Կողմերից յուրաքանչյուրը ձեռնարկում է այնպիսի միջոցներ, որոնք կարող են պահանջվել դիտավորյալ կատարված հետևյալ գործողություններն իր ազգային օրենսդրության համաձայն քրեական հանցագործություններ ճանաչելու համար. /ա/ /ի/ ի խախտումն 1961 թվականի Կոնվենցիայի, նույն Կոնվենցիայի՝ փոփոխություններով և լրացումներով և 1971 թվականի Կոնվենցիայի, ցանկացած թմրամիջոցի կամ ցանկա-

⁶¹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80561>:

⁶² Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80574>:

ցած հոգեմետ նյութի արտադրությունը, պատրաստումը, վերամշակումը, առաջարկումը, առաջարկումը՝ վաճառքի համար, տարածումը, վաճառքը, ցանկացած պայմաններով կատարվող առաքումը, միջնորդությունը, փոխադրումը, տարանցիկ փոխադրումը, տեղափոխումը, ներմուծումը կամ արտահանումը...»:

Մաքսանենգության դեմ պայքարում միջպետական համագործակցության առումով կարևորվում են նաև պոռնկագրական բնույթի նյութերի ապօրինի տարածմանը հակազդելուն ուղղված քայլերը: Այս կապակցությամբ միջազգային առաջին համաձայնագիրը («Պոռնկագրական հրատարակությունների տարածման դեմ պայքարի մասին») կնքվել է 1910թ. մայիսի 4-ին Փարիզում:⁶³ Հետագայում՝ 1923թ. սեպտեմբերի 12-ին, ժնևում ընդունվել է «Պոռնկագրական հրատարակությունների շրջանառության և դրանց առևտրի դեմ պայքարի մասին» Միջազգային կոնվենցիան:⁶⁴ Վերջինիս դրույթներին համապատասխան, պատժելի էին համարվում հետևյալ արարքները՝

- վաճառելու, տարածելու կամ հրապարակայնորեն ցուցադրելու նպատակով պոռնկագրական հրատարակություններ պատրաստելը կամ պահելը,
- նույն նպատակներով դրանք ներմուծելը, տեղափոխելը կամ արտահանելը, ինչպես նաև դրանք շրջանառության մեջ դնելը,
- պոռնկագրական հրատարակություններ վաճառելը, տարածելը, հրապարակայնորեն ցուցադրելը կամ վարձույթով հանձնելը, եթե դա կատարվել է որպես արհեստ,
- նշված հրատարակությունները ձեռք բերելու հնարավոր ուղիները գովազդելը:

Քննարկվող Կոնվենցիայի 4-րդ և 5-րդ հոդվածների համաձայն՝ Կողմերը պայմանավորվել են քրեական հետապնդում իրականացնել նշված արարքների կատարման մեջ մեղավորների համար, ինչի կապակցությամբ պարտավորվել են ազգային օրենսդրությամբ նախատեսել համապատասխան նորմեր: Տվյալ փաստաթուղթը վավերացրել են 63 պետություններ: ԽՍՀՄ-ը, որի կազմում էր նաև Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը, Կոնվենցիան վավերացրել է 1935 թվականին, և դրա դրույթներին համապատասխան՝ ներպետական օրենսդրությամբ (Խորհրդային

⁶³ Ст'я Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. 1936. Отдел II. № 21, էջ 179:

⁶⁴ Ст'я նույն տեղում:

հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերով) քրեական պատասխանատվություն է սահմանել պոռնկագրական բնույթի նյութերի տարածման համար:

Արվեստի ստեղծագործությունների, պատմական և մշակութային այլ արժեքների ապօրինի շրջանառության հիմնական պատճառն այն է, որ հատկապես ֆինանսատնտեսական հարաբերությունների ապակայունացման պայմաններում դրանց արժեքը կտրուկ աճում է, ինչն էլ գրավում է հանցավոր տարբեր տարրերի ուշադրությունը: Միևնույն ժամանակ, դրանց մաքսանենգությունը վնաս է պատճառում ոչ միայն առանձին պետությունների կամ ժողովուրդների, այլև միջազգային ողջ հանրության շահերին: Այդ իսկ պատճառով պետությունների կողմից մշակվել են նաև նշված արժեքների ապօրինի շրջանառությանը հակազդելուն ուղղված միջազգային-իրավական միջոցներ:⁶⁵

Համաշխարհային մշակութային ժառանգությունը, ինչպես հայտնի է, առավել վտանգվում է պատերազմների կամ զինված այլ ընդհարումների ժամանակահատվածներում: Հավանաբար հենց դա է պատճառը, որ այս կապակցությամբ միջպետական համագործակցության առաջին քայլերը կատարվել են պատերազմի ժամանակ մշակութային արժեքների պահպանության ուղղությամբ: Մասնավորապես, այս ոլորտի կարգավորմանը նվիրված առաջին բազմակողմ միջազգային-իրավական փաստաթղթերը «Ցամաքային պատերազմի օրենքների և սովորույթների մասին» Հաագայի 1899թ. հուլիսի 29-ի և 1907թ. հոկտեմբերի 18-ի կոնվենցիաներն են: Վերջիններիս դրույթներին համապատասխան՝ արգելվում է պատմական հուշարձանների, գեղարվեստական և գիտական ստեղծագործությունների բռնազավթումը, վնասումը կամ ոչնչացումը:

Հետագայում՝ 1954թ. մայիսի 17-ին ՅՈՒՆԵՍԿՈ-ի նախաձեռնությամբ նույն Հաագայում ստորագրվեց «Զինված ընդհարումների դեպքում մշակութային արժեքների պաշտպանության մասին» Կոնվենցիան, որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993թ. դեկտեմբերի 5-ից:⁶⁶ Տվյալ փաստաթղթի հիմնական

⁶⁵ Տե՛ս նաև Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. М.: Международные отношения, 1979, էջ 62:

⁶⁶ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75856>:

նպատակը զինված ընդհարման ժամանակ մշակութային արժեքների պահպանության և հարգման միջազգային իրավական մեխանիզմների կանոնակարգումն է:

Ավելի ուշ՝ 1970թ. նոյեմբերի 14-ին Հռոմում ընդունվեց «Մշակութային արժեքների ապօրինի ներմուծումը, արտահանումը և դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցումն արգելելու և կանխելու միջոցների մասին» Կոնվենցիան, որը նույնպես Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993թ. դեկտեմբերի 5-ից:⁶⁷ Վերջինս, ի տարբերություն նախորդների, կարգավորում է ոչ թե զինված ընդհարումների ժամանակ, այլ խաղաղ պայմաններում մշակութային արժեքների պահպանության հետ կապված հարցերը: Մասնավորապես, տվյալ Կոնվենցիայի հոդված 3-ի համաձայն՝ «Մասնակից պետությունների կողմից սույն Կոնվենցիային համապատասխան ընդունված դրույթներին հակառակ կատարվող մշակութային արժեքների ներմուծումը, արտահանումը և դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցումն ապօրինի է»:

Պետությունները միջազգային մակարդակում նաև տնտեսական մաքսանենգության տարածմանը հակազդելու որոշակի փորձեր են կատարել: Այսպես, 1925թ. օգոստոսի 19-ին Հելսինգֆորսում մի շարք պետություններ (Գերմանիան, Շվեդիան, Դանիան, Ֆինլանդիան, Նորվեգիան, Լեհաստանը, Էստոնիան, Լատվիան, Լիտվան և ԽՍՀՄ-ը) ստորագրել են «Ալկոհոլային ապրանքների մաքսանենգության կանխարգելման մասին» Կոնվենցիան: Տվյալ փաստաթղթի հեղինակները չեն բացահայտել դրանում օգտագործվող «մաքսանենգություն» եզրույթի բովանդակությունը, ինչը դժվար է արդարացված համարել: Կոնվենցիայի մասնակիցները փաստում են, որ ալկոհոլային ապրանքների մաքսանենգությունը վտանգում է հասարակական բարեկեցությունը, և որ դրա հետ անհրաժեշտ է պայքարել հնարավոր բոլոր միջոցներով, հատկապես՝ միջազգային համագործակցության շրջանակներում: Փաստաթղթում ամրագրված է նաև ներպետական օրենսդրությամբ Կոնվենցիայի նպատակների իրականացմանը նպաստող դրույթների նախատեսման պարտավորությունը:⁶⁸

⁶⁷ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75863>:

⁶⁸ Տե՛ս Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. V. М., 1930, էջ 46:

Դրամական միջոցների և վճարային այլ գործիքների կեղծումը կանխելու և դրա դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու նկատառումներով 1929թ. ապրիլի 20-ին Ժնևում ստորագրվեց «Դրամական միջոցների կեղծման դեմ պայքարի մասին» Միջազգային կոնվենցիան, որի դրույթներին համապատասխան, «դրամական միջոցներ» են համարվում օրենքի ուժով շրջանառության մեջ գտնվող թղթադրամն ու մետաղադրամը (հոդված 2): Տվյալ փաստաթղթի հոդված 3-ի համաձայն՝ նշված միջոցների կանխամտածված ներմուծմանն ուղղված գործողությունները՝ որպես քրեական հանցագործություն, պետք է պատժելի համարվեն և նախատեսվեն ներպետական օրենսդրությամբ:⁶⁹

Այս առումով, սակայն, հարկ է նշել, որ տվյալ Կոնվենցիայի շատ դրույթներ հնացել են և չեն համապատասխանում ներկայիս պայմաններին: Մասնավորապես, դրանում նախատեսված են միայն թղթադրամ և մետաղադրամ հանդիսացող վճարային միջոցները: Մինչդեռ, վերջին ժամանակներս բավականին լայն տարածում են ստացել նաև արժեթղթերի, չեկերի, ակրեդիտիվների և վճարային այլ գործիքների կեղծման դեպքերը: Բացի այդ, Կոնվենցիայով պատժելի է համարվում նշված միջոցների միայն ներմուծումը, իսկ նման մոտեցումը չի համապատասխանում ո՛չ քննարկվող հանցագործության բնույթին, ո՛չ էլ դրա վտանգավորության աստիճանին: Այնուամենայնիվ, միջազգային իրավական տվյալ փաստաթուղթը մինչ օրս կարևոր դերակատարություն ունի կեղծ փողերի շրջանառության դեմ պայքարի գործում, իսկ դրանում առկա բացթողումները լրացվում են միջպետական երկկողմ ու բազմակողմ այլ համաձայնագրերով և ներպետական օրենսդրությամբ:⁷⁰

Այսպիսով, չնայած մաքսանենգությունը՝ որպես միջազգային բնույթի հանցագործություն, հայտնի է շատ վաղուց, դրա միջազգայնորեն ընդունված միասնական հասկացության սահմանում, այնուամենայնիվ, գոյություն չունի: Նման սահմանումներ հիմնականում տրված են ներպետական օրենսդրական ակտերում, որոնք, սակայն, աչքի են ընկնում բազմազանությամբ: Ուստի, քննարկվող երևույթի դեմ պայքարի արդյու-

⁶⁹ Տե՛ս Карпец И.И. Преступления международного характера. М.: Юридическая литература, 1979, էջ 140:

⁷⁰ Տե՛ս նաև Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.: Норма, Инфра-М, 2010, էջ 202:

նավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևորում ենք մաքսանենգության միասնական և համապարփակ հասկացության սահմանումը միջազգային իրավական համապատասխան փաստաթղթում:

Միևնույն ժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ մաքսանենգության և դրա առանձին դրսևորումների դեմ պայքարի ուղղությամբ միջպետական համագործակցությունն իրականացվում է նաև տարածաշրջանային մակարդակի վրա: Տվյալ դեպքում հիմնականում գործում են ընդհանուր բովանդակությամբ պայմանագրեր, որոնք ուղղված են միջազգային բնույթի բազմաթիվ հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարին և կարգավորում են դրանց բացահայտման ու քննության հետ կապված միջպետական համագործակցության հարցերը (հանցանք կատարած անձանց արտահանձնումը, ապացուցողական բազայի ձևավորմանն աջակցելը և այլն): Նման փաստաթղթերի թվին են դասվում, օրինակ՝ «Հանձնման մասին» 1957թ.⁷¹, «Քրեական գործերով փոխադարձ օգնության մասին» 1959թ.⁷² և «Քրեական գործերով վարույթների փոխանցման մասին» 1972թ.⁷³ Եվրոպական ու «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության ու իրավական հարաբերությունների մասին» Քիշնևի՝ ԱՊՀ մասնակից պետությունների 2002թ.⁷⁴ կոնվենցիաները, ինչպես նաև «Հանցավորության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 1998թ.⁷⁵, «Սևծովյան տնտեսական համագործակցության մասնակից պետությունների կառավարությունների միջև հանցավորության և հատկապես դրա կազմակերպված ձևերի դեմ պայքարի բնագավառում համագործակցության մասին» 1998թ.⁷⁶, «Թմրամիջոցների, հոգեներգործող նյութերի և բաղադրիչների ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարում

⁷¹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81171>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002թ. ապրիլի 25-ից:

⁷² Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81172>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002թ. ապրիլի 25-ից:

⁷³ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24483>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2005թ. մարտի 18-ից:

⁷⁴ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24598>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2005թ. փետրվարի 19-ից:

⁷⁵ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=83645>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2001թ. ապրիլի 19-ից:

⁷⁶ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81232>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2000թ. դեկտեմբերի 2-ից:

Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 2001թ.⁷⁷ «Հրազենի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի և պայթուցիկ սարքերի անօրինական պատրաստման և շրջանառության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 2008թ.⁷⁸ համաձայնագրերն ու «Մաքսային Միության մաքսային սահմանով կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների տեղափոխման ժամանակ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացմանը (վացմանը) և ահաբեկչության ֆինանսավորմանը հակազդելու մասին» 2011թ.⁷⁹ պայմանագիրը և այլն:

Այսպես, օրինակ՝ «Հանցավորության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 1998թ. նոյեմբերի 25-ի Համաձայնագրի հոդված 2-ի համաձայն՝ «Կողմերը համագործակցում են հանցագործությունների կանխման, խափանման, հայտնաբերման, բացահայտման և քննության գործում, հատկապես հետևյալ արարքների. 1) անձի կյանքի և առողջության, ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ հանցագործությունների, 2) զենքի, զինամթերքի, պայթուցիկ և թունավոր նյութերի ու պայթուցիկ սարքերի, ինչպես նաև միջուկային ու ռադիոակտիվ նյութերի անօրինական շրջանառության, միջազգային ահաբեկչության, բանդիտիզմի, պատանդների վերցման, 3) թմրամիջոցների, պրեկուրսորների և հոգեներգործուն նյութերի անօրինական շրջանառության, 4) տնտեսական գործունեության ոլորտում հանցագործությունների, այդ թվում՝ հարկման, հանցավոր գործունեությունից ստացված եկամուտների օրինականացման (վացման), մաքսանենգության, դրամի և արժեթղթերի կեղծման, 5) սեփականության դեմ հանցագործությունների, այդ թվում՝ ավտոտրանսպորտային միջոցների հափշտակման և դրա հետ կապված անօրինական գործողությունների, 6) մարդկանց առևտրի և երրորդ անձանց կողմից պոռնկության շահագործման, 7) մշակութային և պատմական արժեքների անօրինական շրջանառության, 8) էկոլոգիական հանցագործությունների,

⁷⁷ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=83899>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2001թ. նոյեմբերի 8-ից:

⁷⁸ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=90351>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2013թ. նոյեմբերի 11-ից:

⁷⁹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95242>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից:

9) անօրինական միգրացիայի:» Ընդ որում, վերը թվարկված հանցավոր արարքների շարքում մաքսանենգության հատուկ մատնանշումը, կարծում ենք, վկայում է այդ հանցագործության դեմ միջպետական համագործակցության շրջանակներում պայքարելու անհրաժեշտությունն ընդգծելու մասին:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ մքասանենգության դեմ պայքարում տարածաշրջանային համագործակցության առումով Հայաստանի Հանրապետության համար հատկապես կարևորվում է Եվրասիական տնտեսական միությանը (ԵՏՄ) անդամակցությունը: Վերջինս միջազգային իրավասություններով օժտված տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման միջազգային կազմակերպություն է, որը հիմնադրվել է Եվրասիական տնտեսական միության մասին 2014 թ. մայիսի 29-ին Ռուսաստանի Դաշնության, Ղազախստանի Հանրապետության և Բելառուսի Հանրապետության նախագահների կողմից ստորագրված Պայմանագրով:⁸⁰ 2014 թ. հոկտեմբերի 10-ի պայմանագրով⁸¹ ԵՏՄ-ին միացավ Հայաստանի Հանրապետությունը, իսկ նույն թվականի դեկտեմբերի 23-ի պայմանագրով⁸² Ղրղզստանի Հանրապետությունը:

Պետությունների Եվրասիական Միության ստեղծման առաջարկով 1994թ. մարտի 29-ին հանդես է եկել Ղազախստանի նախագահ Ն. Նազարբաևը՝ Ռուսաստան կատարած իր առաջին պաշտոնական այցի ժամանակ Մոսկվայի Մ.Վ. Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանում ելույթ ունենալով: Այնուհետև՝ նույն թվականի հունիսին, արդեն իսկ ինտեգրման մանրամասն մշակված նախագիծն առաքվեց պետությունների ղեկավարներին և հրապարակվեց մամուլում: Պաշտոնական այդ փաստաթղթի մեջ առաջին անգամ նոր ինտեգրացիոն միավորումը անվանված էր Եվրասիական Միություն: Հետագայում՝ 1995թ. հունվարին, Բելառուսի Հանրապետությունը, Ղազախստանի Հանրապետությունն ու Ռուսաստանի Դաշնությունը Մաքսային միության ստեղծման մասին Համաձայնագիր ստորագրեցին, որը ներկայումս էլ Եվրասիական տարածքի ինտեգրացիոն գործընթացների շարժիչ ուժն է հանդիսանում:⁸³

⁸⁰ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95272>:

⁸¹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95214>:

⁸² Տե՛ս <https://docs.eaeunion.org/sites/storage1/Lists/Documents/>:

⁸³ Եվրասիական տնտեսական միության զարգացման ժամանակագրությունն առավել մանրամասն Տե՛ս ԵՏՄ համացանցային պաշտոնական կայք-էջում՝ <http://www.eaeunion.org/>:

Հանցավորության (մասնավորապես՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարի առումով հատկապես կարևորվում են ԵՏՄ շրջանակներում ընդունված հետևյալ միջազգային իրավական փաստաթղթերը՝ «Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի մասին» Մինսկի 2009թ. նոյեմբերի 27-ի Պայմանագիրը⁸⁴, «Մաքսային միության անդամ պետությունների մաքսային մարմինների միջև քրեական գործերով և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով իրավական օգնության և փոխգործակցության մասին» Աստանայի 2010թ. հուլիսի 5-ի Համաձայնագիրը⁸⁵, «Մաքսային միության և Մաքսային միության անդամ պետությունների մաքսային օրենսդրության խախտումների համար քրեական և վարչական պատասխանատվության առանձնահատկությունների մասին» Աստանայի 2010թ. հուլիսի 5-ի Պայմանագիրը⁸⁶, ինչպես նաև «Մաքսային միության մաքսային տարածքով թմրամիջոցների, հոգեներգործուն (հոգեմետ) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների տեղափոխման կարգի մասին» Մինսկի 2013թ. հոկտեմբերի 24-ի Համաձայնագիրը⁸⁷։

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ մաքսանենգության դեմ պայքարը միջպետական համագործակցության շրջանակներում իրականացվում է նաև երկկողմ համաձայնագրերի հիման վրա։ Նշված համագործակցությունը կանոնակարգող միջազգային իրավական փաստաթղթերի շարքում կարելի է առանձնացնել հետևյալները՝ «Հայաստանի Հանրապետության և Ռումինիայի միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» 1996թ. մարտի 25-ի Պայմանագիրը⁸⁸, «Հայաստանի Հանրապետության և Հունաստանի Հանրապետության միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» 2000թ. նոյեմբերի 21-ի Համաձայնագիրը⁸⁹, «Հայաստանի Հանրապետության և Լիտվայի Հանրապետության

⁸⁴ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95273>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից։

⁸⁵ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95289>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից։

⁸⁶ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95290>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից։

⁸⁷ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95244>, Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2015թ. հունվարի 2-ից։

⁸⁸ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=18511>։

⁸⁹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24083>։

միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 2003թ. սեպտեմբերի 15-ի Պայմանագիրը⁹⁰, «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Լեհաստանի Հանրապետության Կառավարության միջև հանցավորության դեմ պայքարում համագործակցության մասին» 2004թ. սեպտեմբերի 6-ի Համաձայնագիրը⁹¹, «Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական համագործակցության մասին» 2006թ. հուլիսի 5-ի Համաձայնագիրը⁹², «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության Կառավարության միջև՝ հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցության մասին» 2007թ. ապրիլի 15-ի Համաձայնագիրը⁹³, «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Լատվիայի Հանրապետության Կառավարության միջև ահաբեկչության, կազմակերպված հանցավորության և թմրամիջոցների, հոգեմեդիկամենտների նյութերի ու դրանց բաղադրատարրերի ապօրինի շրջանառության և այլ հանցագործությունների դեմ պայքարում համագործակցության մասին» 2009թ. դեկտեմբերի 10-ի Համաձայնագիրը⁹⁴ և այլն: Ընդ որում, վերը նշված բոլոր դեպքերում խոսքը հանցավորության և դրա առանձին տեսակների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցությանն ուղղված՝ համապատասխան պետությունների մտադրությունների հռչակման մասին է: Այսպես, օրինակ՝ «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության Կառավարության միջև՝ հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցության մասին» 2007թ. Համաձայնագրի հոդված 2-ի համաձայն՝ «Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում Կողմերը պետք է իրենց ազգային օրենսդրությանը և սույն Համաձայնագրին համապատասխան. (...) 3. Փոխանակեն տեղեկատվություն և տվյալներ, ինչպես նաև իրականացնեն համատեղ միջոցառումներ կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարն ապահովելու նպատակով. հիշյալ աշխատանքները

⁹⁰ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24822>:

⁹¹ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24791>:

⁹² Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=55929>:

⁹³ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77793>:

⁹⁴ Տե՛ս <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=64705>:

կիրականացվեն, մասնավորապես, հետևյալ ոլորտներում՝ ա) զենքերի, զինամթերքի, ինչպես նաև բոլոր տեսակի պայթուցիկների մաքսանենգ փոխադրում և ապօրինի վաճառք, բ) կորած կամ գողացված ճանապարհատրանսպորտային միջոցներ (բոլոր տեսակի), գ) մշակութային և պատմական արժեք ներկայացնող առարկաների, թանկարժեք քարերի և մետաղների մաքսանենգ փոխադրում, դ) ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերի ցանկացած տեսակի կեղծում, ե) արժեթղթերի, թղթադրամների, վարկային քարտերի և այլ արժեքավոր իրերի կեղծում և դրամանենգություն, զ) անօրինական միգրացիա, մարդկանց առևտուր, մարդկային օրգանների անօրինական վաճառք, է) ահաբեկչություն:»

Այսպիսով, մաքսանենգության դեմ պայքարի միջազգային իրավական կարգավորումը բնութագրվում է հետևյալ առանձնահատկություններով.

Ներկայումս գոյություն չունի այդ երևույթի դեմ պայքարին վերաբերող առանձին ունիվերսալ միջազգային իրավական փաստաթուղթ: Դրան առնչվող իրավակարգավորումներն արտացոլված են միջազգային տարբեր պայմանագրերում, որոնք կապված են թմրանյութերի, զենքի, մշակութային արժեքների, կեղծ դրամական միջոցների, պոռնկագրական բնույթի նյութերի, ակոհոլային արտադրանքի և մի շարք այլ ապրանքների, առարկաների ու նյութերի ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման հիմնախնդիրների հետ: Մինչդեռ, անհրաժեշտ է այդ երևույթի դեմ պայքարին վերաբերող առանձին ունիվերսալ միջազգային իրավական փաստաթղթի (օրինակ՝ «Մաքսանենգության դեմ պայքարի մասին» միջազգային կոնվենցիայի) ընդունումը խիստ հրատապ է և անհրաժեշտ:

Չնայած, մաքսանենգությունը՝ որպես միջազգային բնույթի հանցագործություն, հայտնի է շատ վաղուց, դրա միջազգայնորեն ընդունված միասնական հասկացության սահմանում ևս գոյություն չունի: Համապատասխան սահմանումներ հիմնականում տրված են ներպետական օրենսդրական ակտերում, որոնք, սակայն, աչքի են ընկնում բազմազանությամբ և առաջացնում տարամեկնաբանություններ: Ուստի, քննարկվող երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևորվում է միջազգային իրավական համապատասխան փաստաթղթում մաքսանենգության

միասնական և համապարփակ հասկացության սահմանումը: Մասնավորապես, առաջարկվում է դրա հետևյալ սահմանումը՝ մաքսանենգությունը ապրանքների, այլ առարկաների կամ դրամական միջոցների ապօրինի տեղափոխումն է մաքսային սահմանով, որը կարող է իրականացվել մաքսային հսկողությունից թաքցնելու կամ այն շրջանցելու կամ կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու ցանկացած եղանակով:

Ռազմական մաքսանենգության դեմ պայքարի գլխավոր նպատակը ոչ թե որոշակի պետության մաքսային սահմանով ապրանքների ապօրինի տեղափոխման կանխումն է, այլ զինված ընդհարումների ժամանակ չեզոք պետությունների վարվելակերպի սահմանված կանոնների խախտման խափանումը: Հետևաբար, մաքսանենգության տվյալ տեսակը ոտնձգում է ոչ թե տնտեսական, սոցիալական և մշակութային նորմալ հարաբերությունների, այլ հակամարտող կողմերի պաշտպանունակության դեմ:

Մաքսանենգության դեմ պայքարում միջպետական համագործակցությունն իրականացվում է նաև երկկողմ համաձայնագրերի հիման վրա: Ընդ որում, դրանց պարագայում խոսքն ընդամենը հանցավորության և դրա առանձին տեսակների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցությանն ուղղված՝ համապատասխան պետությունների մտադրությունների հոչակման մասին է:

§ 1.4. Մաքսանենգությունների վիճակը, կառուցվածքը և շարժընթացը

Մաքսանենգության հիմնախնդիրների կրիմինալոգիական հետազոտության շրջանակներում հատկապես կարևորվում է հանցավորության տվյալ դրսևորումը բնութագրող քանակական և որակական այնպիսի ցուցանիշների վերլուծությունը, ինչպիսիք են դրա վիճակը (մակարդակը), կառուցվածքը և շարժընթացը: Բանն այն է, որ հանցավոր այս կամ այն երևույթի դեմ արդյունավետ պայքար կազմակերպելու և իրականացնելու համար անհրաժեշտ է նախ և առաջ հնարավորինս բազմակողմանի ու ամբողջական պատկերացում կազմել որոշակի տարածքային և ժամանակային սահմաններում դրա տարածվածության (քանակի), կառուցվածքային (ներքին բովանդակության) առանձնահատկությունների և հիմնական միտումների (ժամանակի ընթացքում փոփոխությունների) վերաբերյալ:

Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական վիճակագրությունը վկայում է, որ քննարկվող հանցագործության, ինչպես և ընդհանուր հանցավորության, վերջին տասը տարիների միտումները բավականին անբարենպաստ են: Մասնավորապես, 2014 թվականին, նախորդ տարիների համեմատ, արձանագրվել է մաքսանենգությունների աննախադեպ աճ: Այսպես, 2005 թվականի համեմատ, 2014 թվականին մաքսանենգությունների աճը կազմել է +164, 2006 թվականի համեմատ՝ +152, 2007 թվականի համեմատ՝ +137, 2008 թվականի համեմատ՝ +145, 2009 թվականի համեմատ՝ +142, 2010 թվականի համեմատ՝ +93, 2011 թվականի համեմատ՝ +111, 2012 թվականի համեմատ՝ +162 և 2013 թվականի համեմատ՝ +118: Այսինքն, 2014 թվականին ՀՀ-ում մաքսանենգությունների առավելագույն աճն արձանագրվել է 2005, իսկ նվազագույնը՝ 2010 թվականի համեմատ (տե՛ս աղյուսակ 1-ը):

Աղյուսակ 1

**ՀՀ-ում գրանցված մաքսանենգությունների
վիճակը 2005-2014 թթ.**

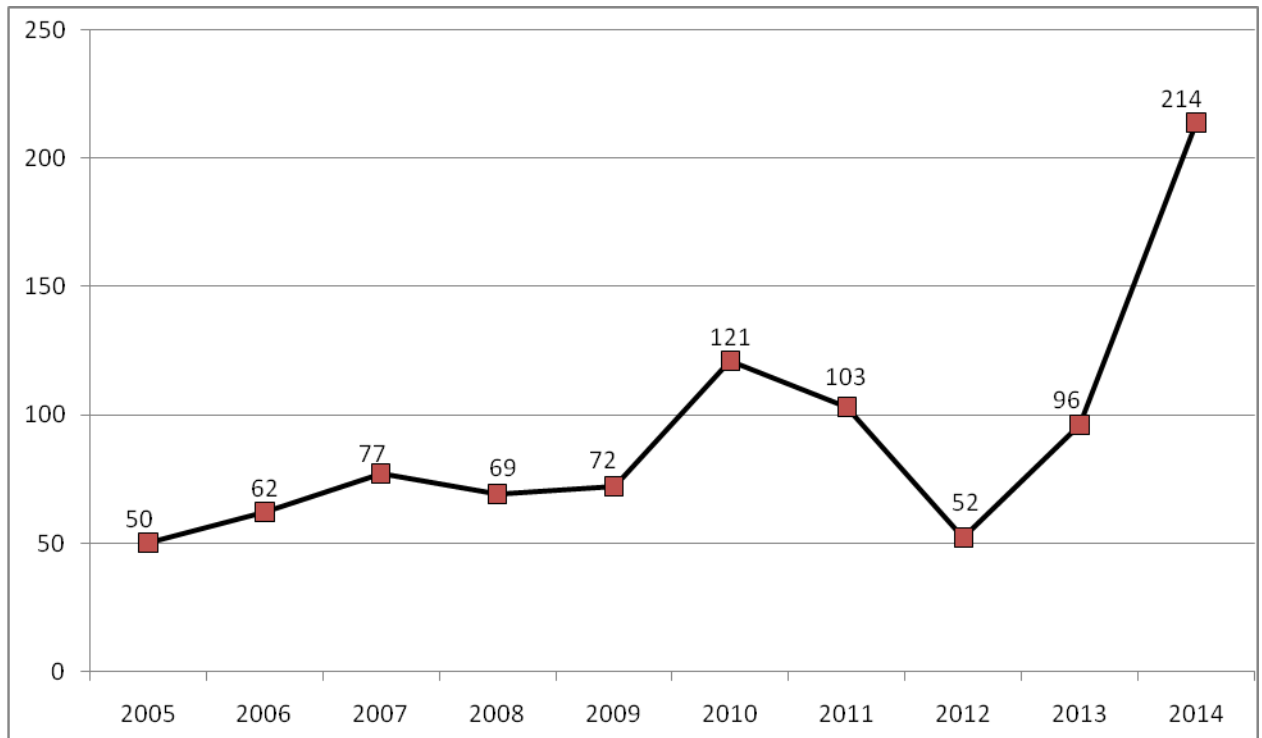
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
Ընդամենը հանցագործություն	8875	9757	8428	9271	14339	15477	16572	15776	18333	17546	134374
Մաքսանենգություն (մասնաբ. հանց. կառ.,%) (մասնաբ. փոխդ. գ. դ. ..., %)	50 (0.56) (17.8)	62 (0.64) (19.8)	77 (0.91) (26.6)	69 (0.74) (15.1)	72 (0.50) (10.3)	121 (0.78) (13.5)	103 (0.62) (9.26)	52 (0.33) (6.75)	96 (0.52) (8.52)	214 (1.22) (24.6)	916 (0.68) (13.5)
Տնտ. գործ. դեմ. ուղղված հանց.	281	313	289	456	696	896	1112	770	1127	870	6810
Հարկեր, տուրքեր վճ. խուսափելը	37	60	68	140	159	226	246	175	302	110	1523
Կեղծ փողեր կամ արժեթղթեր ...	60	52	57	80	136	94	280	95	165	225	1244
Ապօր. կամ կեղծ ձեռնարկատիրութ.	46	61	25	83	88	80	39	30	60	39	551
Տնտ. գործ. դեմ ուղղվ. այլ հանց.-ներ	88	78	62	84	241	375	444	418	504	282	2576

Ներկայացված աղյուսակից հետևում է նաև, որ 2005-2007 թվականների ընթացքում ՀՀ-ում արձանագրվել է մաքսանենգությունների անընդհատ աճ: Այնուհետև՝ 2008 թվականին դրանց թիվը մի փոքր նվազել է, իսկ հետագայում՝ 2009-2010 թվականներին, կտրուկ աճել: 2011-2012 թվականների ընթացքում կրկին արձանագրվել է գրանցված մաքսանենգությունների կտրուկ նվազում: Այնուամենայնիվ, հաջորդ երկու տարիներին քննարկվող հանցագործությունների թիվը կրկին կտրուկ աճել է՝ 2014 թվականին հասնելով աննախադեպ ցուցանիշի: Մաքսանենգությունների վերոհիշյալ շարժըն-

թացն առավել պատկերավոր արտացոլված է ստորև ներկայացվող գրաֆիկական պատկերում (տե՛ս նկար 1-ը):

Նկար 1

Մաքսանենգությունների շարժընթացը ՀՀ-ում 2005-2014 թթ.

Ընդ որում, եթե նշված տարում, 2013 թվականի համեմատ, ընդհանուր հանցավորությունը բացարձակ թվերով զգալիորեն նվազել է, ապա մաքսանենգությունները, ընդհակառակը՝ էապես աճել են: Տվյալ հանգամանքը, կարծում ենք, նախ և առաջ պայմանավորված է քննարկվող հանցագործությունների հաշվառման-գրանցման աշխատանքների էական բարելավմամբ և լատենտայնության մակարդակի նվազեցմամբ, ինչը բավականին հուսադրող է: Բանն այն է, որ փորձագիտական ամենատարբեր գնահատականներով մաքսանենգությունների (ինչպես և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված մյուս բոլոր հանցագործությունների) լատենտայնության մակարդակը բավականին բարձր է:⁹⁵

Հարկ է նշել նաև, որ 2015 թվականի ընթացքում գրանցվել է մաքսանենգության 126 դեպք: Այսինքն, նախորդ տարվա համեմատ քննարկվող հանցագործությունների թիվը նվազել է 88-ով: Մինչդեռ, մեր կողմից ուսումնասիրվող ժամանակահատվածն

⁹⁵ Տե՛ս նաև Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. М.: Логос, 2004, էջեր 242-243:

ընդգրկող մյուս տարիների համեմատությամբ, 2015 թվականին նույնպես արձանագրվել է մաքսանենգությունների ավելի մեծ թիվ:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքում 2016 թվականի մայիսին փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց հետո ընկած ժամանակահատվածին, ապա պետք է փաստել, որ այդ ընթացքում (2016թ. հոկտեմբեր ամիսը ներառյալ) գրանցվել է քրեորեն պատժելի մաքսանենգության ընդամենը մեկ դեպք, որը կապված է առանձնապես խոշոր չափերով կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) վճարային գործիքների մաքսանենգության հետ:

Վերոհիշյալ վիճակագրական տվյալներից կարելի է հետևություն անել նաև, որ ՀՀ-ում մաքսանենգությունների վերջին տասը տարիների շարժընթացը զիջագաձև զարգացում է ունեցել՝ մե՛րթ նվազել է, մե՛րթ աճել: Նշված հանցագործությունների դի-նամիկայի միջին ցուցանիշները հաշվարկելու համար, սակայն, առավել նպատակա-հարմար ենք համարում տվյալ դինամիկական շարքի հարթեցման մեթոդի կիրառումը: Վերջինիս նպատակը շարքը կազմող ցուցանիշների նշանակությունների տատանում-ների վերացման միջոցով հետազոտվող երևույթի զարգացման հիմնական միտումների բացահայտումն է: Այլ կերպ ասած, տվյալ մեթոդի իմաստն այն է, որ համապատաս-խան շարքի փաստացի ցուցանիշներից հաշվարկվում են միջինները, և փաստացի տա-տանվող շարքը փոխարինվում է սահուն, հարթեցված շարքով, որի բնույթը և առանձ-նահատկությունները կարող են առավել հստակ բացահայտվել:⁹⁶

Այսպիսով, քննարկվող դինամիկական շարքի հարթեցման նպատակով սահող միջինի մեթոդի կիրառմամբ փորձենք բացահայտել ՀՀ-ում 2005-2014 թվականների ընթացքում գրանցված մաքսանենգությունների շարժընթացի բնույթն ու առանձնա-հատկությունները: Մասնավորապես, նկար 1-ում արտացոլված է հետևյալ դինամիկա-կան շարքը.

Տարիներ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Մաքսանենգություններ	50	62	77	69	72	121	103	52	96	214

Ներկայացված շարքում, ինչպես արդեն նշվել է, մաքսանենգությունների շարժըն-թացում հստակ միտումներ չեն նկատվում՝ դրանց քանակը բնութագրող թվերը մե՛րթ

⁹⁶ Տե՛ս նաև Առաքելյան Ս.Վ., Գաբուզյան Ա.Հ., Մարգարյան Ա.Ռ. Կրիմինոլոգիական հետազոտություն-ների մեթոդիկա: Ուսումնական ձեռնարկ: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2001, էջեր 61-62:

նվազում են, մե՛րթ աճում: Հետևաբար, փաստացի ցուցանիշներն, այսպես կոչված, սահող միջիններով փոխարինելու անհրաժեշտություն է առաջանում: Վերջիններս հաշվարկում ենք իրար հետևող հինգ մակարդակներից՝ յուրաքանչյուր անգամ մեկ ինտերվալով տեղաշարժն օգտագործելով (միջինը՝ հինգից): Արդյունքում կստանանք հետևյալ պատկերը՝

- 1) $(50+62+77+69+72) / 5 = \mathbf{66.0}$,
- 2) $(62+77+69+72+121) / 5 = \mathbf{80.2}$,
- 3) $(77+69+72+121+103) / 5 = \mathbf{88.4}$,
- 4) $(69+72+121+103+52) / 5 = \mathbf{83.4}$,
- 5) $(72+121+103+52+96) / 5 = \mathbf{88.8}$,
- 6) $(121+103+52+96+214) / 5 = \mathbf{117.2}$:

Փաստորեն, վերոհիշյալ եղանակով ձևափոխված շարքը տվյալ դեպքում վեր է ածվում հետևյալ ցուցանիշները պարունակող արտահայտված աճի միտում ունեցող մի նոր շարքի՝ 66.0, 80.2, 88.4, 83.4, 88.8 և 117.2: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ միջինացված ցուցանիշներով ՀՀ-ում 2005-2014 թվականների ընթացքում գրանցված մաքսանենգությունների շարժընթացում ընդհանուր առմամբ արձանագրվել է արտահայտված աճի միտում, ինչը լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս և պայմանավորում է համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտությունը:

Քննարկվող հիմնախնդիրների կապակցությամբ հարկ ենք համարում հատուկ անդրադառնալ նաև ընդհանուր հանցավորության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների կառուցվածքում մաքսանենգությունների մասնաբաժինների վերաբերյալ ցուցանիշների վերլուծությանը:

Մասնավորապես, աղյուսակ 1-ից հետևում է, որ ընդհանուր հանցավորության կառուցվածքում վերոհիշյալ հանցագործությունների մասնաբաժինը բավականին մեծ է՝ 0.68%: Ընդ որում, հանցավորության կառուցվածքում մաքսանենգությունների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2014 թվականին (1.22%), իսկ առավել փոքր՝ 2012 թվականին (0.33%):

Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների կառուցվածքում ևս, ինչպես հետևում է աղյուսակ 1-ից, քննարկվող հանցագործությունների մաս-

նաբաժինը բավականին մեծ է՝ 13.5%: Մինչդեռ, նշված հանցագործությունների կառուցվածքում, ի տարբերություն ընդհանուր հանցավորության, մաքսանենգությունների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել ոչ թե 2014, այլ 2007 թվականին (26.6%): Ինչ վերաբերում է դրանց առավել փոքր մասնաբաժինն, ապա, ինչպես և ընդհանուր հանցավորության պարագայում, տվյալ դեպքում ևս այն արձանագրվել է 2012 թվականին (1.22%):

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների կառուցվածքում, ինչպես հետևում է աղյուսակ 1-ից, առավել մեծ մասնաբաժինն ունի հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց չարամտորեն խուսափելը (22.4%): Դրան հաջորդում են կեղծ փողեր կամ արժեթղթեր պատրաստելը, պահելը կամ իրացնելը (18.3%), մաքսանենգությունը (13.5%), ապօրինի կամ կեղծ ձեռնարկատիրությունը (8.1%): Այսինքն, թվարկված հանցավոր արարքներն ընդհանուր առմամբ կազմում են տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունների 62.3%-ը:

Ինչ վերաբերում է մաքսանենգությունների կառուցվածքում հանցավոր տվյալ դրսևորման տարբեր տեսակների մասնաբաժիններին, ապա նախ և առաջ պետք է նշել, որ դրանց շարքում առավել տարածված են ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքները (Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքների, մշակութային կամ այլ արժեքների տեղափոխումն առանց մաքսային հսկողության կամ դրանից թաքցնելով կամ մաքսային և այլ փաստաթղթերը խաբեությամբ օգտագործելու կամ դրանց մասին ճշգրիտ տեղեկությունները սահմանված ձևով չհայտարարագրելու կամ ոչ իր անվամբ հայտարարագրելու միջոցով, եթե դրանք կատարվել են խոշոր չափերով, բացառությամբ հոդված 215-ի 2-րդ մասով նախատեսված ապրանքների կամ արժեքների) կատարելու դեպքերը, որոնց մասնաբաժինը կազմում է 65.5%: Դրանց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքները (թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ նյութերի, ռազմական նշանակության արտադրանքի, նման արտադրանք չհամարվող պայթուցիկ

նյութերի և սարքերի, զենքի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից, միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքի, երկակի նշանակության ապրանքների ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքների կամ մշակութային արժեքների, որոնց տեղափոխման համար սահմանված են հատուկ կանոններ, մաքսանենգությունը) կատարելու դեպքերը, որոնց մասնաբաժինը կազմում է 31.6%: Ընդ որում, դրանց շարքում գերակայում են (ավելի քան 90%) թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության դեպքերը:

Մաքսանենգության՝ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով նախատեսված արարքները (մաքսանենգությունը, որը կատարվել է՝ 1) պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով, 2) մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից կամ 3) մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով) կատարելու դեպքերի մասնաբաժինն ամենափոքրն է (0.2%): Ընդ որում, դրանց շարքում գրանցված բոլոր դեպքերում մաքսանենգությունը կատարվել է պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասով նախատեսված արարքների (մաքսանենգությունը, որը կատարվել է կազմակերպված խմբի կողմից) մասնաբաժինը նույնպես բավականին փոքր է: Այն կազմում է 2.7%:

Վերոհիշյալ ցուցանիշներն առավել պատկերավոր արտացոլված են ստորև ներկայացվող աղյուսակում (տե՛ս աղյուսակ 2-ը), որից հետևում է նաև, որ մաքսանենգությունների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ով նախատեսված հանցագործության հասարակ տեսակի առավել մեծ մասնաբաժինն արձանագրվել է 2007 թվականին (77.9%), իսկ առավել փոքրը՝ 2012 թվականին (40.4%): Համապատասխանաբար, նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության առավել մեծ մասնաբաժինն արձանագրվել է 2012 թվականին (59.6%), իսկ առավել փոքրը՝ 2007 թվականին (22.1%): Այսինքն, 2012 թվականին մաքսանենգության հասարակ տեսակների

մասնաբաժնի էական նվազումը գլխավորապես պայմանավորված է եղել թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց արեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության դեպքերի թվի զգալի ավելացմամբ:

Աղյուսակ 2

ՀՀ-ում գրանցված մաքսանենգությունների

կառուցվածքը 2004-2014 թթ.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
Ընդամենը մաքսանենգություն	34	50	62	77	69	72	121	103	52	96	214	950
Հոդվ. 215, մաս 1 (մասնաբաժինը, %)	25 (73.5)	36 (72.0)	45 (72.6)	60 (77.9)	49 (71.0)	47 (65.3)	70 (57.9)	58 (56.3)	21 (40.4)	61 (63.5)	150 (70.1)	622 (65.5)
Հոդվ. 215, մաս 2 (մասնաբաժինը, %)	8 (23.5)	14 (28.0)	14 (22.6)	17 (22.1)	19 (27.5)	23 (31.9)	39 (32.2)	42 (40.8)	31 (59.6)	34 (35.4)	59 (27.6)	300 (31.6)
Հոդվ. 215, մաս 3 (մասնաբաժինը, %)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	1 (1.1)	1 (0.5)	2 (0.2)
Հոդվ. 215, մաս 4 (մասնաբաժինը, %)	1 (3.0)	0 (0.0)	3 (4.8)	0 (0.0)	1 (1.5)	2 (2.8)	12 (9.9)	3 (2.9)	0 (0.0)	0 (0.0)	4 (1.8)	26 (2.7)

Մաքսանենգության՝ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքերի առավել մեծ մասնաբաժինն արձանագրվել է 2013 թվականին (1.1%): Հաջորդ տարում քննարկվող հանցագործության տվյալ տեսակի մասնաբաժինը կազմել է 0.5%: Մնացած տարիների ընթացքում պաշտոնատար անձանց կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով մաքսանենգություն կատարելու որևէ դեպք չի արձանագրվել, ինչը, սակայն, մեր կարծիքով, չի համապատասխանում իրականությանը և պայմանավորված է նման դեպքերի լատենտայնության բարձր մակարդակով: Տվյալ հանգամանքը հիմնավորվում է նաև հասարակության և համապատասխան փորձագետների շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքներով: Մասնավորապես, հարցվողների 95%-ից ավելին համոզմունք է հայտնել, որ ՀՀ-ում կատարվող մաքսանենգությունների շուրջ կեսը, եթե ոչ ավելին, իրականացվում են մաքսային ծառայողների և այլ պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ, ինչը նպաստում է նաև դրանց լատենտայնությանը:

ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասով նախատեսված մաքսանենգությունների առավել մեծ մասնաբաժինն արձանագրվել է 2010 թվականին (9.9%), իսկ առավել փոքրը՝ 2008 թվականին (1.5%): Միևնույն ժամանակ, 2005, 2007, 2012 և 2013 թվականներին կազմակերպված խմբի կողմից մաքսանենգություն կատարելու որևէ դեպք

չի արձանագրվել, ինչը, սակայն, մեր կարծիքով, նույնպես չի համապատասխանում իրականությանը: Բանն այն է, որ փորձագիտական գնահատականներով կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից կատարվող հանցանքների (հատկապես՝ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների, այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) լատենտայնության մակարդակը բավականին բարձր է: Տարբեր հաշվարկներով այն տատանվում է մեկը ութանասունից մեկը հարյուրի հարաբերակցության շրջանակներում:⁹⁷

Այս առումով հարկ է նշել, որ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) հանրային վտանգավորության բարձրացումը պայմանավորված է ոչ միայն դրանց քանակի և դրանցով պատճառվող վնասի չափերի ավելացմամբ, այլև դրանց կատարման կազմակերպված ձևերի տարածմամբ, ինչը լրջորեն վտանգում է Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական անվտանգությունը: Բանն այն է, որ կազմակերպված հանցավորության ներխուժումը երկրի տնտեսության ոլորտ և դրա ստվերային հատվածի ավելացումը նպաստում են նաև համապատասխան հանցանքները կատարողների անպատժելիությանը: Վերջինս, բնականաբար, հանգեցնում է այդ հանցագործությունների տարածմանը, ինչն էլ, իր հերթին, նշված արարքների կատարումը դարձնում է խիստ ցանկալի, եկամտաբեր գործունեության տեսակ՝ խաթարելով հանրապետությունում առկա տնտեսական գործընթացները կարգավորող բնականոն հասարակական հարաբերությունները:

Հետևաբար, ՀՀ-ում կատարվող մաքսանենգությունների դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով վերոհիշյալ հանգամանքներին անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել:

⁹⁷ Տե՛ս Անտոյան Յ.Մ. Կրիմինոլոգիա. Избранные лекции, էջ 244, Ставицкий А.А. Повышенная общественная опасность как один из элементов криминологической характеристики контрабанды наркотиков // Общество и право, 2007, № 4 (18), էջեր 202-203, Глобализация наркобизнеса: угрозы для России и других стран с переходной экономикой. М., 1999, էջեր 6-9, Третьяков В.И. Легализация доходов транснациональной преступности и пути противодействия ей в условиях глобализации. Краснодар, 2002, էջ 81, Boeden G. Erscheinungsformen und polizeiliche bekämpfung smuglichkeiten der organisierten kriminalität // Organisierte Kriminalität. Heidelberg, 1999, http://www.polizei-newsletter.de/documents/Kriminalitaet_als_Erzaehlung.pdf, Global Report On Crime and Justice. N.Y., 1999, <http://www.uncjin.org/Special/GlobalReport.htm>, Oliviero M.B., Simmons A. Global Civil Society and Corporate Responsibility. London, 2002, <http://eprints.lse.ac.uk/>:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ բոլոր այն տարիների ընթացքում, երբ գրանցված մաքսանենգությունների թիվը, նախորդ տարվա համեմատ, նվազել է, դրանց հասարակ տեսակի մասնաբաժինը փոքրացել է: Զուգահեռաբար, մեծացել է թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության մասնաբաժինը:

Մասնավորապես, աղյուսակ 2-ից պարզ երևում է, որ 2008 թվականին, 2007 թվականի համեմատ, գրանցված մաքսանենգությունների թիվը նվազել է 8-ով, իսկ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինը՝ 0.9%-ով, մինչդեռ, նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինն ավելացել է 5.4%-ով: Նույն աղյուսակից հետևում է նաև, որ 2011 թվականին, 2010 թվականի համեմատ, գրանցված մաքսանենգությունների թիվը նվազել է 18-ով, իսկ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինը՝ 1.6%-ով, մինչդեռ, նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինն ավելացել է 8.6%-ով: Աղյուսակ 2-ից պարզ երևում է նաև, որ 2012 թվականին, 2011 թվականի համեմատ, գրանցված մաքսանենգությունների թիվը նվազել է 51-ով, իսկ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինը՝ 15.9%-ով, մինչդեռ, նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինն ավելացել է 18.8%-ով:

Տվյալ հանգամանքը ևս լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս: Բանն այն է, որ հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կառուցվածքում տեղի ունեցող բացասական փոփոխությունները կապված են ոչ միայն հանցավոր գործունեության կազմակերպված ձևերի տարածման, այլև թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության ընդլայնման հետ: Ուստի, մաքսանենգությունների դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով տվյալ հանգամանքը ևս անհրաժեշտ է հաշվի առնել:

Կրիմինալոգիական առումով որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև մաքսանենգությունների գրանցման և բացահայտման վերաբերյալ ցուցանիշների (տե՛ս աղյուսակ 3-ը) վերլուծությունը: Այդ առումով ստորև ներկայացված աղյուսակից հետևում է, որ ՀՀ պաշտոնական վիճակագրական տվյալներով մաքսանենգությունների բացահայտման տոկոսը բավականին բարձր է՝ 84.1%: Այս առումով, սակայն, հարկ ենք

համարում նշել հանցագործությունների հաշվառման-գրանցման աշխատանքներում առկա մեկ առանձնահատկություն, որը կապված է գրանցված հանցավոր արարքների բացահայտման տոկոսը հաշվարկելու հետ:

Աղյուսակ 3

**ՀՀ-ում գրանցված և բացահայտված մաքսանենգությունների
բաշխվածությունը 2004-2014 թթ.**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
Գրանցված	34	50	62	77	69	72	121	103	52	96	214	950
Բացահայտված (%)	27 (79.4)	31 (62.0)	45 (72.6)	53 (68.8)	43 (62.3)	45 (62.5)	87 (71.9)	70 (68.0)	32 (82.1)	39 (40.6)	48 (22.4)	520 (54.7)
Չբացահայտված	2	5	5	13	9	8	12	14	7	7	7	89
Ժամկետն անց	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8	9
Քննության ընթացքում գործող	5	14	12	11	17	19	22	19	13	49	151	332
Բացահայտման տոկոսը	93.1	86.1	90.0	80.3	82.7	84.9	87.9	83.3	82.1	83.0	76.2	84.1

Մասնավորապես, այն որոշելու համար բավարար չէ գրանցված հանցագործությունների համապատասխան զանգվածում բացահայտված հանցագործությունների մասնաբաժինը հաշվարկելը: Տվյալ դեպքում կիրառվում է հաշվարկի այլ եղանակ, որի համաձայն՝ նախ, գրանցված հանցագործությունների ընդհանուր քանակից պետք է հանել քննության ընթացքում գտնվող հանցագործությունների վերաբերյալ ցուցանիշը: Այնուհետև ստացված արդյունքի հարաբերությամբ հաշվարկվում է բացահայտվածների մասնաբաժինը: Այսպես, օրինակ՝ ՀՀ-ում 2014 թվականի ընթացքում գրանցված մաքսանենգությունների բացահայտման տոկոսը հաշվարկելու համար անհրաժեշտ է, նախ, 214-ից հանել 151-ը՝ կստացվի 63: Այնուհետև պետք է պարզել, թե այդ թվի քանի տոկոսն է կազմում տվյալ տարում բացահայտված հանցագործությունների քանակը՝ 48-ը: Հաշվարկի համապատասխան բանաձևը կիրառելով՝ ստանում ենք 76.2% ցուցանիշը:

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, սակայն, որ հաշվարկի նման տարբերակը, մեր կարծիքով, ոչ այնքան արդարացված է: Մասնավորապես, դժվար է համաձայնել, որ բացահայտված հանցագործությունների մասնաբաժինը որոշելու վրա պետք է ազդեցություն ունենան քննության ընթացքում գտնվող հանցագործությունների վերաբերյալ ցուցանիշները: Բանն այն է, որ դրանց որոշակի մասը իրականում կարող է և չբացա-

հայտվել: Ուստի, բացահայտված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) իրական մասնաբաժինը որոշելու համար, ըստ մեզ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել միայն հաշվետու տարում փաստացի բացահայտված հանցավոր արարքների քանակը: Նման պարագայում, ինչպես հետևում է նաև աղյուսակ 3-ից, կատարվեն լիովին այլ ցուցանիշներ:

Այսպես, վերոհիշյալ աղյուսակից կարելի է հետևություն անել, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում փաստացի բացահայտված մաքսանենգությունների մասնաբաժինն էապես ավելի փոքր է, քան պաշտոնական վիճակագրական աշխատանքներում օգտագործվող հաշվարկման եղանակի կիրառմամբ ստացվածը՝ ոչ թե 84.1% է, այլ 54.7%: Ընդ որում, աղյուսակ 3-ից հետևում է նաև, որ քննարկվող հանցագործությունների բացահայտման առավել բարձր ցուցանիշն արձանագրվել է 2012 թվականին (82.1%), իսկ առավել ցածրը՝ 2014 թվականին (22.4%):

Բացի այդ, 2012-2014 թվականների ընթացքում ակնհայտ է բացահայտված մաքսանենգությունների մասնաբաժնի էական նվազումը: Տվյալ հանգամանքը, մեր կարծիքով, գլխավորապես կապված է ոչ թե իրավապահ մարմինների գործունեության թերությունների և բացթողումների ավելացման, այլ հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) հաշվառման-գրանցման աշխատանքների բարելավման (լատենտայնության մակարդակի նվազեցման) հետ: Այնուամենայնիվ, քննարկվող հանցագործությունների դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման նպատակով անհրաժեշտ են դրանց բացահայտմանն ուղղված լրացուցիչ ջանքեր, որոնք կնպաստեն նաև պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի կենսագործման ապահովմանն ու սոցիալական արդարության վերականգնմանը:

Այսպիսով, մեր կողմից իրականացված հետազոտությունը ցույց տվեց, որ ՀՀ-ում վերջին տասը տարիների ընթացքում գրանցված մաքսանենգությունների շարժընթացում հստակ միտումներ չեն նկատվում՝ դրանց քանակը բնութագրող թվերը մե՛րթ նվազում են, մե՛րթ աճում: Միջինացված ցուցանիշներով, սակայն, ընդհանուր առմամբ արձանագրվում է արտահայտված աճի միտում, ինչը լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս:

Միևնույն ժամանակ, վերոհիշյալ հանցագործությունների մասնաբաժինը բավականին մեծ է ինչպես ընդհանուր հանցավորության (0.68%), այնպես էլ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների կառուցվածքում (13.5%):

Մաքսանենգությունների կառուցվածքում առավել մեծ մասնաբաժինն ունեն << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքները (65.5%), որոնց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվածները (31.6%): Ընդ որում, վերջիններիս շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության դեպքերը:

Քննարկվող հանցագործությունների կառուցվածքում ամենափոքր մասնաբաժինն ունեն << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով նախատեսված արարքները (0.2%): Ընդ որում, դրանց շարքում գրանցված բոլոր դեպքերում մաքսանենգությունը կատարվել է պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով: Փորձագիտական տարբեր գնահատականներով, սակայն, <<-ում կատարվող մաքսանենգությունների շուրջ կեսը, եթե ոչ ավելին, իրականացվում են մաքսային ծառայողների և այլ պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ, ինչը նպաստում է նաև դրանց լատենտայնությանը:

Մաքսանենգությունների կառուցվածքում << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինը նույնպես բավականին փոքր է (2.7%): Փորձագիտական գնահատականներով, սակայն, կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից կատարվող մաքսանենգությունների լատենտայնության մակարդակը նույնպես բավականին բարձր է:

Բացի այդ, բոլոր այն տարիների ընթացքում, երբ գրանցված մաքսանենգությունների թիվը, նախորդ տարվա համեմատ, նվազել է, դրանց հասարակ տեսակի մասնաբաժինը փոքրացել է: Զուգահեռաբար, մեծացել է թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության մասնաբաժինը, ինչը ևս լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս: Բանն այն է, որ մաքսանենգությունների կառուցվածքում տեղի ունեցող բացասական փոփոխությունները կապված են ոչ միայն հանցավոր գործունեության կազմակերպված ձևերի տարածման, այլև թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության ընդլայնման հետ:

Վերջապես, 2012-2014 թվականների ընթացքում ՀՀ-ում նկատվում է բացահայտված մաքսանենգությունների մասնաբաժնի էական նվազում, ինչը գլխավորապես կապված է ոչ թե իրավապահ մարմինների գործունեության թերությունների և բացթողումների ավելացման, այլ նշված հանցագործությունների հաշվառման-գրանցման աշխատանքների բարելավման (լատենտայնության մակարդակի նվազեցման) հետ:

§ 1.5. Մաքսանենգություն կատարողի անձը բնութագրող առանձնահատկությունները

Մաքսանենգությունների, ինչպես և հանցավոր վարքագծի այլ դրսևորումների, կրիմինալոգիական բնութագրի հիմնական տարրերից մեկը հանցագործի անձն է: Վերջինս մասնագիտական գրականության մեջ պարզաբանվում է որպես տիպային հասկացություն, որի միջոցով բնութագրվում է որոշակի կենսաբանական և սոցիալական առանձնահատկություններ ունեցող այն անձը, ով հանցանք է կատարել:⁹⁸

Հարկ է նշել նաև, որ «հանցագործի անձը» կրիմինալոգիական հասկացություն է, որն օգտագործվում է հանցավոր վարքագծի պատճառներն ուսումնասիրելու համար:⁹⁹ Ուստի, այն ներառում է անձնային այնպիսի հատկությունները, որոնք այլ հանգամանքների հետ համակցության մեջ պայմանավորում են հանցանքի կատարումը: Այսինքն, հանցագործի անձի ուսումնասիրությունը պետք է հնարավորություն տա բացահայտելու հանցանք կատարողին բնութագրող այն առանձնահատկությունները, որոնք կարող են կանխարգելիչ ներգործության օբյեկտ հանդիսանալ, ինչպես նաև սոցիալական այն պայմանները, որոնցում այդ առանձնահատկությունները ձևավորվել են:¹⁰⁰

Այսպիսով, մաքսանենգությունների դեմ պայքարը չի կարող արդյունավետ լինել առանց դրանք կատարողների անձնային հատկանիշների գիտականորեն հիմնավորված համալիր հետազոտությունների արդյունքների օգտագործման: Ուստի, հանցավոր

⁹⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Астемиров З.А. Криминология: Курс лекций. Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2002, էջ 57:

⁹⁹ Տե՛ս նաև Курганов С.И. Основы криминологии: Учебное пособие. М.: «NOTA BENE», 1998, էջ 55:

¹⁰⁰ Տե՛ս նաև Абдуллаева Х.А. Личностная характеристика субъектов контрабанды наркотических средств и психотропных веществ // Актуальные проблемы российского права, 2008, № 1, էջեր 263-264:

այս արարքը կատարողների անձը բնութագրող առանձնահատկությունների բացահայտումը կարևոր ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական նշանակություն ունի:

Այս համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ Հայաստանի Հանրապետությունում հանցավոր մաքսանենգություն կատարողների անձը բնութագրող սոցիալ-ժողովրդագրական, բարոյահոգեբանական և քրեաիրավական այն առանձնահատկություններին, որոնք կարող են նպաստել քննարկվող հանցագործություններին նպաստող գործոնների բացահայտմանը և դրանց կանխարգելման հիմնական ուղղությունների մշակմանը:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության 2004-2014 թթ. պաշտոնական վիճակագրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում մաքսանենգություն կատարողների կազմում գերակայում են 30-49 տարեկան, արական սեռի, նախկինում չդատված ՀՀ քաղաքացիները (տե՛ս աղյուսակ 4-ը):

Աղյուսակ 4

Տեղեկություններ ՀՀ-ում 2004-2014 թթ. ընթացքում մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված անձանց վերաբերյալ

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
ընդամենը անձ	43	39	76	77	62	72	123	90	54	53	81	770
16-17 տարեկան	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18-24 տարեկան	2	0	1	4	1	4	6	13	2	4	5	42
25-29 տարեկան	5	6	9	11	7	10	27	9	6	11	12	113
30-49 տարեկան	30	22	53	49	44	44	71	56	30	23	53	475
50 և ավելի տարեկան	6	11	13	13	10	14	19	12	16	15	11	140
իգական սեռի	3	9	12	10	2	7	6	6	8	2	4	69
օտարերկրացի այդ թվում՝	8	16	37	15	14	23	59	28	21	14	27	262
ԱՊՀ քաղաքացի	1	4	3	1	1	2	1	1	0	0	1	15
Իրանի քաղաքացի	4	7	16	5	10	18	50	22	15	10	19	176
Թուրքիայի քաղաքացի	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	5
այլ պեղ. քաղաքացի	3	4	18	9	3	3	7	4	6	3	6	66
նախկինում դատված	3	2	3	3	0	3	2	5	0	0	4	25

Ներկայացված աղյուսակից հետևում է նաև, որ նշված ժամանակահատվածում անչափահասները մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ընդհանրապես չեն ենթարկվել: Տվյալ հանգամանքը, մեր կարծիքով, պայմանավորված է նրանով, որ քննարկվող հանցանքի կատարումը պահանջում է որոշակի գիտելիքներ, կարողություններ, հմտություններ և ունակություններ, որոնք առավել բնութագրական

են համապատասխան կենսափորձ (այդ թվում՝ աշխատանքային գործունեության որոշակի ստաժ) ունեցող անձանց:

Այդ առումով պատահական չէ, որ մաքսանենգությունները, Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական վիճակագրության համաձայն, բավականին հաճախ (գրանցված դեպքերի 60%-ից ավելի պարագայում) կատարում են մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեություն (այդ թվում՝ չգրանցված) իրականացնողները, առևտրային որևէ կազմակերպության աշխատակիցները, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծառայողները, ովքեր հաճախ աշխատանքի (զբաղմունքի) բերումով կամ անձնական նպատակներով հնարավորություն են ունենում հատելու երկրի պետական (այդ թվում՝ մաքսային) սահմանը: Համապատասխանաբար, մաքսանենգություն կատարողների մնացած մասն են կազմում մշտական աշխատանք կամ եկամտի որոշակի աղբյուր չունեցողները, գործազուրկները, բարձրագույն և միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների սովորողները, կենսաթոշակառուները, գյուղատնտեսությամբ զբաղվողները և այլ զբաղմունք ունեցողները:

Բացի դրանից, ինչպես մեր, այնպես էլ տարբեր տարածաշրջաններում և տարբեր ժամանակաշրջաններում իրականացված այլ հետազոտությունների արդյունքները վկայում են, որ մաքսանենգություն կատարողները, որպես կանոն, ոչ միայն համարձակ և տաղանդավոր, այլև համապատասխան իրավակարգավորումներին և մաքսային հսկողություն իրականացնողների հոգեբանական առանձնահատկություններին քաջատեղյակ մարդիկ են: Բնականաբար, դա ենթադրում է նաև որոշակի գիտելիքների, կարողությունների, հմտությունների, ունակությունների և կենսափորձի առկայություն: Այդ իսկ պատճառով հանցավոր նման դրսևորումների դեմ պայքարը միշտ և ամենուր կապված է լուրջ բարդությունների հետ, ինչը պահանջում է որոշակի փորձ ու գիտելիքներ:¹⁰¹

Վերոհիշյալի մասին է վկայում նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում հանցավոր մաքսանենգություն կատարողների կազմում մեծամասնություն են կազմում 30-ից

¹⁰¹ Տե՛ս նաև Некрасова Т.А. Понятие контрабанды. Содержание, состав преступления, его анализ, а также способы совершения // Известия Южного федерального университета. Актуальные проблемы права, 2003, № 5 (34), էջ 272:

բարձր տարիք ունեցող անձինք: Ընդ որում, նման ցուցանիշները բնութագրական են նաև այլ պետություններում կատարված մաքսանենգությունների համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց:¹⁰²

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց տարիքային առանձնահատկությունների կապակցությամբ հարկ է նշել նաև, որ նրանց կառուցվածքում 30-49 տարեկանների մասնաբաժինը կազմում է 61.7%, 50 և ավելի տարեկաններինը՝ 18.2%, 25-29 տարեկաններինը՝ 14.7%, իսկ 18-24 տարեկաններինը՝ 5.4%: Այսինքն, 30-ից բարձր տարիք ունեցողների մասնաբաժինն ընդհանուր առմամբ կազմում է 79.9%, իսկ 18-29 տարեկաններինը՝ 20.1%:

Բացի դրանից, ՀՀ-ում մաքսանենգություն կատարելու համար պատասխանատվության ենթարկված անձանց կազմում 30-49 տարեկանների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2008 թվականին (71.0%), իսկ առավել փոքր՝ 2013 թվականին (43.4%): Համապատասխանաբար, 50 և ավելի տարեկանների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2012 թվականին (29.6%), իսկ առավել փոքր՝ 2011 թվականին (13.4%), 25-29 տարեկանների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2010 թվականին (22.0%), իսկ առավել փոքր՝ 2011 թվականին (10.0%), մինչդեռ, 18-24 տարեկանների մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2011 թվականին (14.4%), իսկ առավել փոքր՝ 2005 թվականին, երբ նրանցից ոչ ոք չի ենթարկվել պատասխանատվության:

Ներկայացված տվյալներից կարելի է եզրակացնել նաև, որ քննարկվող անձանց նվազագույն և առավելագույն մասնաբաժինների վարիացիայի ամպլիտուդաներում նկատելի են զգալի տատանումներ: Մասնավորապես, 30-49 տարեկանների պարագայում համապատասխան վարիացիայի ամպլիտուդան կազմում է 27.6, 50 և ավելի տարեկանների պարագայում՝ 16.2, 25-29 տարեկանների պարագայում՝ 12.0, իսկ 18-24 տարեկանների պարագայում՝ 14.4: Այսինքն, միջինացված թվերով համեմատաբար կայուն են 25-29 տարեկանների մասնաբաժնի վերաբերյալ ցուցանիշները:

Կրիմինալոգիական առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված անձանց տարիքի վե-

¹⁰² Տե՛ս, օրինակ՝ Душкин С.В. Особенности личности преступника, совершившего контрабанду в Российской Федерации // Общество и право, 2011, № 2(34), էջեր 196-197:

րաբերյալ տվյալներն՝ ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 215-ի տարբեր մասերի (տե՛ս աղյուսակ 5-ը):

Աղյուսակ 5

**Տեղեկություններ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի տարբեր մասերով
պատասխանատվության ենթարկված անձանց տարիքի վերաբերյալ**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
ընդամենը անձ <i>այդ թվում՝</i>	43	39	76	77	62	72	123	90	54	53	81	770
<i>հոդվ. 215, մ. 1</i>	25	30	46	62	48	38	58	53	25	30	39	454
<i>հոդվ. 215, մ. 2</i>	13	9	26	14	12	32	42	32	29	22	39	270
<i>հոդվ. 215, մ. 3</i>	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
<i>հոդվ. 215, մ. 4</i>	5	0	4	1	1	2	23	5	0	0	3	44
18-24 տարեկան <i>այդ թվում՝</i>	2	0	1	4	1	4	6	13	2	4	5	42
<i>հոդվ. 215, մ. 1</i>	1	0	1	3	1	1	2	8	0	3	3	23
<i>հոդվ. 215, մ. 2</i>	1	0	0	1	0	2	2	2	2	1	2	13
<i>հոդվ. 215, մ. 3</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>հոդվ. 215, մ. 4</i>	0	0	0	0	0	1	2	3	0	0	0	6
25-29 տարեկան <i>այդ թվում՝</i>	5	6	9	11	7	10	27	9	6	11	12	113
<i>հոդվ. 215, մ. 1</i>	3	5	6	6	7	5	13	5	1	7	6	64
<i>հոդվ. 215, մ. 2</i>	2	1	3	5	0	5	6	4	5	4	6	41
<i>հոդվ. 215, մ. 3</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>հոդվ. 215, մ. 4</i>	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0	8
30-49 տարեկան <i>այդ թվում՝</i>	30	22	53	49	44	44	71	56	30	23	53	475
<i>հոդվ. 215, մ. 1</i>	19	17	30	42	31	23	33	31	17	13	27	283
<i>հոդվ. 215, մ. 2</i>	6	5	19	7	11	21	25	24	13	9	23	163
<i>հոդվ. 215, մ. 3</i>	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
<i>հոդվ. 215, մ. 4</i>	5	0	4	0	1	0	13	1	0	0	3	27
50 և ավելի տարեկան <i>այդ թվում՝</i>	6	11	13	13	10	14	19	12	16	15	11	140
<i>հոդվ. 215, մ. 1</i>	2	8	9	11	9	9	10	9	7	7	3	84
<i>հոդվ. 215, մ. 2</i>	4	3	4	1	1	4	9	3	9	8	8	54
<i>հոդվ. 215, մ. 3</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>հոդվ. 215, մ. 4</i>	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2

Ներկայացված աղյուսակից նախ և առաջ հետևում է, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարողների կեսից ավելին (59.0 %-ը) պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով՝ մաքսանենգության հասարակ տեսակի համար: Նրանց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով (թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող, ռադիոակտիվ նյութերի, ռազմական նշանակության արտադրանքի, նման արտադրանք չհամարվող պայթուցիկ նյութերի և սարքերի, զենքի, բացի ողորկափող որսորդական հրազենից և դրա փամփուշտներից,

միջուկային, քիմիական, կենսաբանական կամ զանգվածային ոչնչացման այլ տեսակի զենքի, երկակի նշանակության ապրանքների ռազմավարական տեսակետից կարևոր հումքային ապրանքների կամ մշակութային արժեքների, որոնց տեղափոխման համար սահմանված են հատուկ կանոններ, մաքսանենգությունը) պատասխանատվության ենթարկվածները, որոնց մասնաբաժինը կազմում է 35.1%: Ընդ որում, նրանց շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև խիստ ներգործող, թունավոր, թունավորող և ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածները:

ՀՀ-ում 2004-2014 թթ. ընթացքում մաքսանենգություն կատարողների 5.6%-ը պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասով՝ կազմակերպված խմբի կողմից մաքսանենգություն կատարելու համար: Քննարկվող հանցագործության համար նշված ժամանակահատվածում քրեական պատասխանատվության ենթարկվածների կազմում ամենափոքր մասնաբաժինը (0.3%) ունեն ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով (մաքսանենգությունը, որը կատարվել է՝ 1) պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով, 2) մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձի կողմից և 3) մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով) նախատեսված արարքները կատարողները: Վերջիններիս շարքում, իրենց հերթին, գերակայում են պաշտոնական դիրքն օգտագործելով մաքսանենգություն կատարող պաշտոնատար անձինք, որոնց հաջորդում են մաքսային հսկողություն իրականացնող անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով մաքսանենգություն կատարողները:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ համանման պատկեր է առկա նաև տարիքային առանձին խմբերի պարագայում: Մասնավորապես, աղյուսակ 5-ից հետևում է, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած 18-24 տարեկանների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 54.8% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներինը՝ 30.9%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատաս-

խանաավության ենթարկվածներին՝ 14.3%: Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով 18-24 տարեկանները նշված ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած 25-29 տարեկանների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 56.6% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 36.3%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 7.1%: Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով 25-29 տարեկանները նույնպես նշված ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած 30-49 տարեկանների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 59.6% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 34.3%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 5.7%: Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով 30-49 տարեկանները նշված ժամանակահատվածում, ի տարբերություն տարիքային մյուս խմբերի ներկայացուցիչների, պատասխանատվության են ենթարկվել 0.4% դեպքերում:

ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած 50 և ավելի տարեկանների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 60.0% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 38.6%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 1.4%: ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով 50 և ավելի տարեկանները, ինչպես արդեն նշվեց, նույնպես քննարկվող ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց սոցիալ-ժողովրդագրական առանձնահատկությունների կապակցությամբ հարկ է նշել նաև, որ նրանց կազմում գերակայում են արական սեռի ներկայացուցիչները: Մասնավորապես, աղյուսակ 4-ից հետևում է, որ վերը նշված ժամանակահատվածում հանցավոր տվյալ

արարքը կատարողների կառուցվածքում կանանց մասնաբաժինը կազմում է ընդամենը 9.0%:

Այս հանգամանքը, թերևս, նախ և առաջ կարելի է բացատրել քննարկվող հանցագործության բնույթով՝ ռիսկի դիմելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված լինելով: Մինչդեռ, ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ կանայք, ի տարբերություն տղամարդկանց, բնութագրվում են առավել զգուշավորությամբ և, որպես կանոն, գերադասում են չկատարել այնպիսի արարքներ, որոնք կապված են ռիսկի դիմելու անհրաժեշտության հետ:

Հարկ է նշել, որ մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված անձանց սեռի վերաբերյալ տվյալներն, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 215-ի տարբեր մասերի, նույնպես կրիմինալոգիական առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում (տե՛ս աղյուսակ 6-ը):

Աղյուսակ 6

**Տեղեկություններ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի տարբեր մասերով
պատասխանատվության ենթարկված անձանց սեռի վերաբերյալ**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
ընդամենը անձ	43	39	76	77	62	72	123	90	54	53	81	770
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	25	30	46	62	48	38	58	53	25	30	39	454
հոդվ. 215, մ. 2	13	9	26	14	12	32	42	32	29	22	39	270
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
հոդվ. 215, մ. 4	5	0	4	1	1	2	23	5	0	0	3	44
արական սեռի	40	30	64	67	60	65	117	84	46	51	77	701
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	23	24	39	54	46	33	54	51	20	28	38	410
հոդվ. 215, մ. 2	13	6	23	12	12	31	40	28	26	22	36	249
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
հոդվ. 215, մ. 4	4	0	2	1	1	1	23	5	0	0	3	40
իգական սեռի	3	9	12	10	2	7	6	6	8	2	4	69
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	2	6	7	8	2	5	4	2	5	2	1	44
հոդվ. 215, մ. 2	0	3	3	2	0	1	2	4	3	0	3	21
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	1	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	4

Ներկայացված աղյուսակից կարելի է հետևություն անել, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած արական սեռի ներկայացուցիչների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 58.5% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատ-

վության ենթարկվածներին՝ 35.5%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 5.7%: Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով արական սեռի ներկայացուցիչները նշված ժամանակահատվածում, ի տարբերություն իգական սեռի ներկայացուցիչների, պատասխանատվության են ենթարկվել, սակայն շատ հազվադեպ՝ 0.3% դեպքերում:

ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած իգական սեռի ներկայացուցիչների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 63.8% է, հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 30.4%, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներին՝ 5.8%: ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով իգական սեռի ներկայացուցիչները, ինչպես արդեն նշվեց, քննարկվող ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Ընդ որում, իրավակիրառ պրակտիկայի (համապատասխան քրեական գործերի և դատավճիռների) մեր կողմից իրականացված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգ տեղափոխմանը, որպես կանոն, ներգրավվում են 45-55 տարեկան, սովորական արտաքին ունեցող կանայք, ովքեր համեմատաբար քիչ են գրավում մաքսային հսկողություն իրականացնողների ուշադրությունը:

Բացի այդ, որոշ դեպքերում կանայք մաքսային սահմանով ապօրինի տեղափոխվող առարկաները (հատկապես՝ թմրամիջոցներն ու հոգեմետ նյութերը) թաքցնում են իրենց սեռական օրգաններում, ինչը լրացուցիչ բարդություններ է ստեղծում մաքսանենգությունների բացահայտման համար: Բանն այն է, որ հայերի ազգային հոգեբանության առանձնահատկություններով պայմանավորված, մաքսային հսկողություն իրականացնողները հաճախ հայտնվում են իրենց համար արտասովոր, տհաճ վիճակում, երբ ստիպված են լինում զննել կանանց՝ արգելված նյութեր կամ առարկաներ հայտնաբերելու համար: Նրանց խոսքերով՝ «հնարավոր չէ սահմանը հատող բոլոր կանանց ենթարկել գինեկոլոգիական հետազոտության»: Արդյունքում, մաքսային ծառայողները կանանց նման զննության են ենթարկում միայն այն դեպքերում, երբ հավաստի տեղե-

կություններ են ունենում նրանց կողմից արգելված նյութեր կամ առարկաներ տեղափոխելու մասին:

Այս առումով մեր կողմից ստացված տվյալներն այլ հետազոտողների տվյալների¹⁰³ հետ համեմատելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգություն կատարող կանայք, ի տարբերություն տղամարդկանց, բնութագրվում են առավել խորացած հակահասարակական հատկանիշներով՝ այսպես կոչված, «հանցածին (կրիմինոգեն) վարակվածությամբ», ինչն անհրաժեշտ է հաշվի առնել կանխարգելիչ համապատասխան միջոցառումներ մշակելիս և իրականացնելիս:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2014 թթ. ընթացքում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց սոցիալ-ժողովրդագրական առանձնահատկությունների կապակցությամբ հարկ է նշել նաև, որ նրանց կազմում բավականին մեծ մասնաբաժին ունեն օտարերկրացիները: Մասնավորապես, աղյուսակ 4-ից հետևում է, որ վերը նշված ժամանակահատվածում հանցավոր տվյալ արարքը կատարողների կառուցվածքում օտարերկրացիների մասնաբաժինը կազմում է 34.0%, ինչը բավականին մտահոգիչ ցուցանիշ է: Ի դեպ, նրանց մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2006 թվականին (48.7%), իսկ առավել փոքր՝ 2004 թվականին (18.6%):

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ-ում նշված ժամանակահատվածում մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված օտարերկրացիների կառուցվածքում գերակայում են Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքացիները, որոնց մասնաբաժինը կազմում է 67.2%: Այդ կապակցությամբ ԱՊՀ անդամ պետությունների քաղաքացիների մասնաբաժինը կազմում է 5.7%: Ընդ որում, նշված պետությունների շարքում ՀՀ պաշտոնական վիճակագրական հաշվետվություններում նկատի են ունեցվում նաև Վրաստանը և Ուկրաինան, որոնք վերջերս են հրաժարվել ԱՊՀ անդամակցությունից:

¹⁰³ Տե՛ս, օրինակ՝ Абдуллаева Х.А. Личностная характеристика субъектов контрабанды наркотических средств и психотропных веществ, էջ 269, Синьков Д.В. Преступность женщин, состояние. Причины и предупреждение (по материалам Иркутской области) // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: мат-лы междунар. науч.-практ. конф. (5-6 февраля 2004 г.). Ч. 1. Красноярск, 2004, էջ 309, Смолина Т.А. Социально-типологическая характеристика личности женщины, совершающей преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств // Сибирский юридический вестник, 2004, № 4, էջ 68:

ՀՀ-ում 2004-2014 թթ. ընթացքում մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված օտարերկրացիների կառուցվածքում Թուրքիայի քաղաքացիների մասնաբաժինը կազմում է 1.9%, իսկ այլ պետությունների քաղաքացիներինը՝ 25.2%:

Հարկ է նշել նաև, որ մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված անձանց քաղաքացիության վերաբերյալ տվյալներն, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 215-ի տարբեր մասերի, նույնպես կրիմինալոգիական առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում (տե՛ս աղյուսակ 7-ը):

Աղյուսակ 7

**Տեղեկություններ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի տարբեր մասերով
պատասխանատվության ենթարկված անձանց քաղաքացիության վերաբերյալ**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
ընդամենը անձ այդ թվում՝	43	39	76	77	62	72	123	90	54	53	81	770
հոդվ. 215, մ. 1	25	30	46	62	48	38	58	53	25	30	39	454
հոդվ. 215, մ. 2	13	9	26	14	12	32	42	32	29	22	39	270
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
հոդվ. 215, մ. 4	5	0	4	1	1	2	23	5	0	0	3	44
ընդ. օտարերկրացի այդ թվում՝	8	16	37	15	14	23	59	28	21	14	27	262
հոդվ. 215, մ. 1	3	12	21	13	8	7	10	6	7	2	6	95
հոդվ. 215, մ. 2	5	4	14	2	6	16	30	17	14	12	21	141
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	0	0	2	0	0	0	19	5	0	0	0	26
ԱՊՀ քաղաքացի այդ թվում՝	1	4	3	1	1	2	1	1	0	0	1	15
հոդվ. 215, մ. 1	0	3	0	1	1	2	1	1	0	0	1	10
հոդվ. 215, մ. 2	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Իրանի քաղաքացի այդ թվում՝	4	7	16	5	10	18	50	22	15	10	19	176
հոդվ. 215, մ. 1	0	5	7	3	5	3	2	1	3	0	2	31
հոդվ. 215, մ. 2	4	2	9	2	5	15	29	16	12	10	17	121
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	0	0	0	0	0	0	19	5	0	0	0	24
Թուրքիայի քաղաքացի այդ թվում՝	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	5
հոդվ. 215, մ. 1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	4
հոդվ. 215, մ. 2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
այլ պետ. քաղաքացի այդ թվում՝	3	4	18	9	3	3	7	4	6	3	6	66
հոդվ. 215, մ. 1	3	4	14	9	2	2	6	3	4	1	2	50
հոդվ. 215, մ. 2	0	0	4	0	1	1	1	1	2	2	4	16
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Նշված աղյուսակից նախ և առաջ հետևում է, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած օտարերկրացիների կեսից ավելին (53.8%-ը) պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 2-րդ մասով: Ընդ որում, նրանց շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածները: Այսինքն, եթե ՀՀ քաղաքացիները հիմնականում (46.6%) քրեական պատասխանատվության են ենթարկվում Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքները, մշակութային կամ այլ արժեքները մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխելու համար, ապա օտարերկրացիները մեծ մասամբ կատարում են թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգություն: Ընդ որում, քննարկվող ժամանակահատվածում մաքսանենգություն կատարած ՀՀ քաղաքացիների կառուցվածքում նշված նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը կազմում է ընդամենը 16.8%:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած օտարերկրացիների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինը 36.3% է, իսկ նույն հոդվածի 4-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածներինը՝ 9.9%: Վերը ներկայացված աղյուսակից հետևում է նաև, որ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով օտարերկրացիները քննարկվող ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Հարկ է նշել նաև, որ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի ապօրինի շրջանառության մաս կազմող մաքսանենգությունների առումով հատկապես աչքի են ընկնում Իրանի քաղաքացիները: Մասնավորապես, աղյուսակ 7-ի վերլուծությունից կարելի է հետևություն անել, որ վերջիններիս կողմից կատարված մաքսանենգությունների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսվածները կազմում են 17.6%, 2-րդ մասով նախատեսվածները՝ 68.8%, իսկ 4-րդ մասով նախատեսվածները՝

13.6%: Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասով, ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ-ում մաքսանենգություն կատարած օտարերկրացիները քննարկվող ժամանակահատվածում քրեական պատասխանատվության ընդհանրապես չեն ենթարկվել:

ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում ԱՊՀ անդամ պետությունների քաղաքացիների կողմից կատարված մաքսանենգությունների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր. -ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսվածները կազմում են 66.7%, 2-րդ մասով նախատեսվածները՝ 20.0%, իսկ 4-րդ մասով նախատեսվածները՝ 13.3%: Նույն ժամանակահատվածում ՀՀ-ում Թուրքիայի քաղաքացիների կողմից կատարված մաքսանենգությունների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր. -ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսվածները կազմում են 80.0%, իսկ 2-րդ մասով նախատեսվածները՝ 20.0%: Նշված հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով տվյալ պետության քաղաքացիները քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Ինչ վերաբերում է այլ պետությունների քաղաքացիներին, ապա պետք է նշել, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում նրանց կողմից կատարված մաքսանենգությունների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր. -ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսվածները կազմում են 75.8%, իսկ 2-րդ մասով նախատեսվածները՝ 24.2%: Նշված հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով այդ պետությունների քաղաքացիները ևս քրեական պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Ներկայացված տվյալներից կարելի է հետևություն անել նաև, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած օտարերկրացիների կառուցվածքում ՀՀ քր. օր. -ի հոդված 215-ի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկված բավականին մեծ մասնաբաժինը պայմանավորված է Իրանի քաղաքացիների առավել բարձր հանցավոր ակտիվությամբ: Այսինքն, նրանց մասնակցությամբ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների մաքսանենգության դեպքերի քանակն այնքան մեծ է, որ լուրջ ազդեցություն է ունենում վերոհիշյալ կառուցվածքային առանձնահատկությունների վրա: Հետևաբար, մաքսային հսկողություն իրականացնելիս և կանխարգելիչ համապատասխան միջոցառումներ մշակելիս ու կենսագործելիս տվյալ հանգամանքին ևս անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց սոցիալ-ժողովրդագրական առանձնահատկությունների կապակցությամբ հարկ է նշել նաև, որ նրանց կազմում բավականին մեծ է (շուրջ 60%) միջնակարգ և միջնակարգ հիմնական կրթություն ունեցողների մասնաբաժինը: Վերջիններիս հաջորդում են բարձրագույն, ոչ լրիվ բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողները (շուրջ 30%): ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում կատարված մաքսանենգությունների համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվածների մնացած մասն են կազմում ոչ լրիվ միջնակարգ կրթություն ունեցողները:

Ներկայացված տվյալներից կարելի է հետևություն անել, որ ՀՀ-ում, ինչպես և բազմաթիվ այլ պետություններում, մաքսանենգություններ կատարողները, որպես կանոն, բավականին բարձր կրթական մակարդակ ունեն:

Քննարկվող հանցանքները կատարողների բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները, ինչպես ցույց տվեց մեր հետազոտությունը, գլխավորապես պայմանավորված են նրանց արժեքային կողմնորոշումներով, պահանջմունքների և շարժառիթների համակարգերով: Մասնավորապես, համապատասխան քրեական գործերի նյութերի ուսումնասիրության արդյունքներից կարելի է հետևություն անել, որ նրանց խաթարված արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն (ավելի քան 90% դեպքերում), կապված են եղել ճոխ կյանք վարելու (թանկարժեք մեքենա, ժամանակակից բրենդային հագուստ, բջջային հեռախոս, զարդեր, թմրանյութեր ձեռք բերելու և օգտագործելու) ցանկության հետ: Ինչ վերաբերում է նշված անձանց հանցավոր վարքագծի շարժառիթներին, ապա պետք է նշել, որ նրանք գրեթե միշտ գործել են շահադիտական դրդումներով՝ ապօրինի ճանապարհով հնարավորինս կարճ ժամկետում նյութական մեծ օգուտ քաղելու ձգտմամբ:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց քրեաիրավական առանձնահատկությունների կապակցությամբ նախ և առաջ հարկ է նշել, որ նրանց կառուցվածքում նախկինում դատվածների մասնաբաժինը կազմում է 3.25%,

ինչը ևս բավականին մտահոգիչ ցուցանիշ է: Ի դեպ, նրանց մասնաբաժինն առավել մեծ է եղել 2004 թվականին (6.98%), իսկ առավել փոքր՝ 2008, 2012 և 2013 թվականներին, երբ նախկինում դատված ոչ մի անձ մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվել:

Ընդ որում, նշված անձինք նախկինում, որպես կանոն, դատապարտված են եղել ոչ թե մաքսանենգության կամ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված մեկ ուրիշ հանցագործության, այլ սեփականության և մարդու դեմ ուղղված հանցավոր արարքների (հիմնականում՝ հափշտակությունների) համար:

Այս առումով հարկ է նշել, որ կրիմինալոգիական վերլուծության առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց հանցավոր անցյալի վերաբերյալ տվյալները, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 215-ի տարբեր մասերի (տե՛ս աղյուսակ 8-ը):

Աղյուսակ 8

Տեղեկություններ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի տարբեր մասերով

պատասխանատվության ենթարկված անձանց հանցավոր անցյալի վերաբերյալ

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ընդ.
ընդամենը անձ	43	39	76	77	62	72	123	90	54	53	81	770
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	25	30	46	62	48	38	58	53	25	30	39	454
հոդվ. 215, մ. 2	13	9	26	14	12	32	42	32	29	22	39	270
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
հոդվ. 215, մ. 4	5	0	4	1	1	2	23	5	0	0	3	44
նախկինում դատված	3	2	3	3	0	3	2	5	0	0	4	25
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	0	0	1	1	0	0	1	3	0	0	0	6
հոդվ. 215, մ. 2	2	2	2	1	0	2	0	2	0	0	2	13
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
հոդվ. 215, մ. 4	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	2	6
նախկինում չդատված	40	37	73	74	62	69	121	85	54	53	77	745
այդ թվում՝												
հոդվ. 215, մ. 1	25	30	45	61	48	38	57	50	25	30	39	448
հոդվ. 215, մ. 2	11	7	24	13	12	30	42	30	29	22	37	257
հոդվ. 215, մ. 3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
հոդվ. 215, մ. 4	4	0	4	0	1	1	22	5	0	0	1	38

Ներկայացված աղյուսակից նախ և առաջ հետևում է, որ ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած նախկինում դատվածների կեսից ավելին (52.0%-ը) պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 2-րդ մասով: Ընդ որում, նրանց շարքում, ինչպես և օտարերկրացիների պարագայում,

գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածները:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ-ում 2004-2014 թվականների ընթացքում մաքսանենգություն կատարած նախկինում դատվածների կազմում ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին և 4-րդ մասերով պատասխանատվության ենթարկվածների մասնաբաժինները 24.0-ական % է: Վերը ներկայացված աղյուսակից հետևում է նաև, որ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով նախկինում դատվածները քննարկվող ժամանակահատվածում պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Քննարկվող անձանց քրեաիրավական այլ առանձնահատկությունների առումով հարկ է նշել, որ նրանք հանցանքը հիմնականում կատարել են միանձնյա: Մասնավորապես, աղյուսակ 4-ից հետևում է, որ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված մաքսանենգությունների մասնաբաժինը կազմում է ընդամենը 5.7%, ինչը, սակայն բավականին մտահոգիչ ցուցանիշ է: Բացի այդ, պաշտոնական վիճակագրական տվյալներից չի երևում, թե քննարկվող հանցանքների ո՞ր մասն է կատարվել օրենքի իմաստով կազմակերպված չհամարվող խմբերի (նախնական համաձայնությամբ կամ առանց նախնական համաձայնության) կողմից: Միաժամանակ, հաշվի առնելով մաքսանենգությունների (հատկապես՝ խմբակային) լատենտայնության բարձր մակարդակը, պետք է նշել, որ քրեաիրավական վերոհիշյալ ցուցանիշները խիստ պայմանական են:

Այսպիսով, մեր կողմից իրականացված հետազոտությունը ցույց տվեց, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգություն կատարողների կազմում գերակայում են 30-49 տարեկան, արական սեռի, նախկինում չդատված, ՀՀ քաղաքացիություն, միջնակարգ և միջնակարգ հիմնական կրթություն ունեցող, մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեություն (այդ թվում՝ չգրանցված) իրականացնող անձինք, ովքեր հաճախ աշխատանքի (գրադմունքի) բերումով կամ անձնական նպատակներով հնարավորություն են ունենում հատելու երկրի պետական (այդ թվում՝ մաքսային) սահմանը: Անչափահասները նշված ժամանակահատվածում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ընդհանրապես չեն ենթարկվել:

Բացի այդ, հետազոտվող անձանց կեսից ավելին պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով՝ մաքսանենգության հասարակ տեսակի համար: Նրանց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածները, որոնց շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածները:

ՀՀ-ում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց կազմում բավականին մեծ մասնաբաժին ունեն օտարերկրացիները, որոնց շարքում գերակայում են Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքացիները: Ընդ որում, եթե Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները հիմնականում քրեական պատասխանատվության են ենթարկվում Հայաստանի Հանրապետության (ԵՏՄ) մաքսային սահմանով ապրանքներ, մշակութային կամ այլ արժեքներ մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխելու համար, ապա օտարերկրացիները (հատկապես՝ իրանցիները) մեծ մասամբ կատարում են թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգություն:

Քննարկվող հանցանքները կատարողների արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն, կապված են եղել ճոխ կյանք վարելու ցանկության հետ, իսկ նրանց հանցավոր վարքագծի շարժառիթները գրեթե միշտ դրսևորվել են ապօրինի ճանապարհով հնարավորինս կարճ ժամկետում նյութական մեծ օգուտ քաղելու ձգտման մեջ:

ՀՀ-ում մաքսանենգություն կատարողների անձը բնութագրող քրեաիրավական հիմնական առանձնահատկությունները դրսևորվում են նրանում, որ նշված արարքները հիմնականում կատարվում են միանձնյա և առաջին անգամ:

ԳԼՈՒԽ 2.

ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆԸ ՆՊԱՍՏՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ

§ 2.1. Մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները

Մաքսանենգությանը, ինչպես նաև հանցավոր վարքագծի ցանկացած այլ դրսևորմանը նպաստող գործոնների էությունն առավել հստակ ու ամբողջական պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է նախ և առաջ պարզաբանել «դետերմինացում» և «պատճառականություն» հասկացությունները:

Դետերմինացումն ածանցյալ է լատիներեն «determinare» բառից, որը թարգմանաբար նշանակում է՝ պայմանավորել մեկ այլ երևույթի գոյությունն ու զարգացումը: Այլ խոսքով, տվյալ դեպքում նկատի է ունեցվում համապատասխան իրերի, օբյեկտների, երևույթների և գործընթացների փոխկապակցվածությունը, փոխազդեցությունը:¹⁰⁴

Պատճառականությունը դետերմինացման հիմնական դրսևորումներից է: Մասնագիտական գրականության մեջ այն բնորոշվում է որպես տարբեր երևույթների միջև օբյեկտիվ կապ, որի պարագայում մեկ երևույթ (պատճառը) անմիջականորեն առաջացնում, բխեցնում է մեկ այլ երևույթ (հետևանքը):¹⁰⁵ Վ.Ն. Կուդրյավցևն այս առումով նշում է, որ պատճառականությունը դետերմինացման ներքին բովանդակությունն է, դրա էությունը:¹⁰⁶

Միևնույն ժամանակ, Ն.Ֆ. Կուզնեցովայի և Վ.Վ. Լունենի կարծիքով, «պատճառ – հետևանք» փոխազդեցությունը կախված է որոշակի պայմաններից, այսինքն՝ այնպիսի երևույթների ու հանգամանքների համակցությունից, որոնք ձևավորում են այդ փոխազդեցության «միջավայրը», ուղեկցում և ապահովում են դրա որոշակի զարգացումը: Հանցավորության պատճառականության մեխանիզմում պատճառը բխեցնում է հետևանքը, իսկ պայմանը դրան նպաստում է: Այնուամենայնիվ, ցանկացած դեպքում

¹⁰⁴ Տե՛ս նաև Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984, Криминология / Под общ. ред. А.И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «НОРМА», 2002, էջ 231:

¹⁰⁵ Տե՛ս, օրինակ՝ Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). М.: Юрид. лит., 1968, էջ 5, Курс советской криминологии. Т.1. М., 1985, էջ 197:

¹⁰⁶ Տե՛ս Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. М., 1998, էջ 10:

խոսքը դրանց միաժամանակյա, համատեղ ազդեցության՝ որպես միասնական համակարգի բաղադրատարրերի անհրաժեշտ փոխկապակցվածության մասին է:¹⁰⁷

Մասնագիտական գրականության մեջ այս առումով նշվում է նաև, որ պատճառներն ու պայմանները պետք չէ առանձնացնել իրարից: Դրանք, վերջին հաշվով, ոչ այլ ինչ են, քան որոշակի երևույթների և գործընթացների վրա ներազդող, դրանց առաջացումը (գենեզիսը) պայմանավորող (դրան նպաստող) գործոններ:¹⁰⁸

Համաձայնելով վերոհիշյալ հեղինակների մոտեցումներին՝ մեր հետազոտության շրջանակներում ևս հարկ ենք համարում օգտագործել հանցավորությանը (տվյալ դեպքում՝ մաքսանենգությանը) նպաստող գործոններ հասկացությունը, որը, կարծում ենք, առավել ամբողջական է բնութագրում համապատասխան պատճառների և պայմանների համակցությունն ու արտացոլում որոշակի երևույթների վրա դրանց ազդեցության առանձնահատկությունները:

Հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգության) պատճառների և պայմանների ուսումնասիրման գործում հատկապես կարևորվում է կրիմինալոգիայի դերը: Հենց նշված գիտությունն է, որ դարեր շարունակ փորձում է պատասխանել այն հարցին, թե ինչու՞ են մարդիկ հանցանքներ կատարում: Ըստ էության, կրիմինալոգիայի՝ որպես գիտության, ողջ պատմությունը հենց տվյալ հարցի պատասխանի տանջալի որոնումներն են:¹⁰⁹ Ընդ որում, տվյալ հիմնախնդիրը, ինչպես արդարացիորեն նշում է Գ.Ա. Ավանեսովը, կրիմինալոգիայում հանդիսանում է «հավերժ»:¹¹⁰

Այս կապակցությամբ, սակայն, տարակուսանքի տեղիք է տալիս Է.Է. Ռասկայի դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ հանցավորության վիճակի և կառուցվածքի վրա նպատակամղված ներգործության համար ոչ միշտ է պահանջվում դրա պատճառական մեխանիզմների վերաբերյալ հստակ ու ամբողջական պատկերացում ունենալը: Նշված

¹⁰⁷ Տե՛ս նաև Криминология: Учебник / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В. Лунеева. М.: Волтерс Клувер, 2004, էջ 166:

¹⁰⁸ Տե՛ս Изучение факторов, влияющих на состояние, структуру и динамику преступности в исправительно-трудовых учреждениях / М.П. Журавлев, И.В. Каретников, А.Я. Марков и др. М., 1978, էջ 28, Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учебное пособие. М., 1998, էջ 37, Стручков Н.А. Преступность как социальное явление. Л., 1969, էջ 33:

¹⁰⁹ Տե՛ս նաև Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. М., 2007, Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984, Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Причины преступности в России: криминологический анализ. М., 2006:

¹¹⁰ Տե՛ս Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. М., 1980, էջ 170:

հեղինակի կարծիքով, հանցավորության դեմ պայքարի գործնական խնդիրների լուծման համար հաճախ կարելի է բավարարվել ընդամենը հանցավորության և այն առաջացնող սոցիալական պայմանների ֆունկցիոնալ փոխկապակցվածության վերաբերյալ էմպիրիկ տվյալների վերլուծությամբ:¹¹¹

Նման մոտեցմանն, իհարկե, դժվար է համաձայնել: Բանն այն է, որ հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է դրա պատճառների և պայմանների վերաբերյալ բազմակողմանի ու ամբողջական գիտելիքների հիման վրա մշակված կանխարգելիչ միջոցառումների կենսագործմամբ: Ուստի, հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) մասին բազմակողմանի, ամբողջական պատկերացում կազմելու և դրա դեմ արդյունավետ պայքարելու համար անհրաժեշտ է նախ և առաջ բացահայտել դրան նպաստող գործոնների ողջ համակցությունը:

Այսինքն, պատճառականության հիմնախնդիրը կրիմինալոգիական ցանկացած հետազոտության կենտրոնական հարցերից է, քանի որ առանց հանցավորությանը և դրա առանձին դրսևորումներին նպաստող գործոնների բացահայտման գործնականում հնարավոր չէ դրանց դեմ արդյունավետ պայքարել: Այդ հարցում միակարծիք են գրեթե բոլոր քրեագետները: Միևնույն ժամանակ, սակայն, տվյալ հիմնախնդրի կապակցությամբ գոյություն ունեն տարբեր, հաճախ իրարամերժ, հակասական մոտեցումներ, ինչը ևս մեկ անգամ վկայում է քննարկվող հարցերի բացառիկ բարդության, կարևորության ու արդիականության մասին:¹¹²

Բացի դրանից, հանցավորությանը նպաստող գործոնների բացահայտման կարևորությունն ընդգծելով, պրոֆեսոր Յա. Գիլինսկին հետազոտողների ուշադրությունը հրավիրում է հետևյալ հանգամանքների վրա՝

1) հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների մակարդակի, կառուցվածքի և շարժընթացի վրա ազդող գործոնների բացահայտումը կրիմինալոգիայի կարևորագույն խնդիրներից է,

¹¹¹ Տե՛ս Քասկա Յ.Յ. Борьба с преступностью и социальное управление. Таллинн, 1985, էջ 33:

¹¹² Տե՛ս նաև Хачикян А.М. Лишение свободы и актуальные проблемы его исполнения в Республике Армения. Дис... докт. юрид. наук. Ереван, 2008, էջ 287:

2) կրիմինալոգիայի ողջ պատմությունը ոչ այլ ինչ է, քան հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների առաջացումն ու փոփոխությունները պայմանավորող պատճառների, գործոնների, հանգամանքների որոնում,

3) հենց նման որոնման ընթացքում են ի հայտ եկել կրիմինալոգիական համապատասխան հայեցակարգերն ու տեսությունները, ձեռք է բերվել հսկայական փաստագրական նյութ, որով հիմնավորվել կամ հերքվել են գիտական այս կամ այն հիպոթեզները,

4) առանց հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների վրա այս կամ այն կերպ ազդող գործոնների մասին տեղեկացված լինելու հնարավոր չեն ո՛չ հասարակության աղեկվատ սոցիալական արձագանքը հանցավորությանը, ո՛չ էլ դրա նկատմամբ քիչ թե շատ արդյունավետ սոցիալական հսկողությունը:¹¹³

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ պատճառականությունը և դետերմինացման այլ դրսևորումները բնութագրվում են որպես սոցիալական միջավայրի և անձի փոխգործակցություն՝ հանցավորությանը նպաստող գործոններն, ըստ բնույթի, ընդունված է դասակարգել օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների և պայմանների: Ընդ որում, օբյեկտիվների պարագայում հասկացվում են մարդկանց գիտակցությունից և կամքից անկախ գոյություն ունեցող գործոնները, իսկ սուբյեկտիվների պարագայում՝ անձի հակահասարակական հայացքները, շարժառիթներն ու սովորությունները, նրա բարոյահոգեբանական ոլորտի ձևախեղումները: Մինևույն ժամանակ, սակայն հանցավորությանը նպաստող գործոնների բաժանումն օբյեկտիվների և սուբյեկտիվների խիստ պայմանական է, քանի որ դրանք սերտորեն փոխկապակցված են:¹¹⁴ Ուստի, այդ առումով հարկ է համաձայնել Ն.Ֆ. Կուզնեցովայի դիրքորոշմանը, որի համաձայն՝ «հանցածին դետերմինանտների մեծ մասն օբյեկտիվ-սուբյեկտիվ բնույթ են կրում՝ օբյեկտիվի կամ սուբյեկտիվի գերակայությամբ»:¹¹⁵

Քրեագետներն այս առումով արդարացիորեն նշում են նաև, որ հանցագործությունները անձի և հասարակության միջև առկա կոնֆլիկտի արդյունք են: Հետևաբար,

¹¹³ Տե՛ս Гилинский Я. Объяснение преступности // Предупреждение преступности. Криминологический журнал. Казахстанская криминологическая ассоциация, 2002, № 2, էջ 79:

¹¹⁴ Տե՛ս նաև Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций. М., 1998, էջեր 58-59:

¹¹⁵ Տե՛ս նաև Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984, էջ 53:

դրանց պատճառների հիմքում ընկած են սոցիալական համապատասխան հակասությունները:¹¹⁶ Անհերքելի է, որ հանցավորության անմիջական սուբյեկտիվ պատճառներն ի հայտ են գալիս օբյեկտիվ բնույթի գործոնների՝ սոցիալական հակասությունների ազդեցության արդյունքում:¹¹⁷

Այսպիսով, մաքսանենգությանը նպաստող գործոններն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի այն հանգամանքներն են, որոնք պայմանավորում են հանցավոր վարքագծի տվյալ դրսևորման առաջացումն ու տարածումը: Հետևաբար, մեր հետազոտության շրջանակներում հարկ ենք համարում առանձին վերլուծության ենթարկել քննարկվող հանցագործությանը նպաստող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները, ինչպես նաև դրա առանձին դրսևորումների պատճառներն ու պայմանները:

Այս առումով նախ և առաջ հարկ է նշել, որ տնտեսական հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) գոյությունն ու վերարտադրությունը պայմանավորված են այն նույն գործոններով, ինչ որ ընդհանրապես հանցավորությունը: Այսինքն, մաքսանենգությանը նպաստող գործոնները կազմում են ընդհանուր հանցավորության պատճառների և պայմանների հիմնախնդրի բաղկացուցիչ մասը: Միևնույն ժամանակ, սակայն, դրանք բնութագրվում են մի շարք առանձնահատկություններով:

Մասնավորապես, անդրադառնալով տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) օբյեկտիվ պատճառներին և պայմաններին՝ որոշ հեղինակներ դրանց շարքում առանձնացնում են բարոյական, քաղաքական, տնտեսական ու տեխնիկական բնույթի գործոնները:¹¹⁸ Մյուսները նշում են քննարկվող հանցագործություններին նպաստող բարոյահոգեբանական, քաղաքական, տնտեսական և տեխնիկաիրավաբանական բնույթի գործոնների առանձնացման նպատակահարմարության մասին:¹¹⁹ Հեղինակների մեկ այլ խումբ էլ հարկ է համարում առանձնացնել տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններին (այդ թվում՝ մաքսանենգությանը) նպաստող հետևյալ գործոնները՝ հոգևոր-բարոյա-

¹¹⁶ Տե՛ս, օրինակ՝ Антомян Ю.М. Причины преступного поведения. М., 1992, էջ 94:

¹¹⁷ Տե՛ս նաև Лунев В.В. Мотивация преступного поведения. М.: Наука, 1991, էջ 17:

¹¹⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Годме П.М. Финансовое право. М.: Прогресс, 1978, էջեր 399-406:

¹¹⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Криминология / Под общ. ред. Кваши Ю.Ф. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002, էջ 269:

կան, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, կազմակերպական-կառավարչական և իրավական բնույթի:¹²⁰

Մեր հետազոտության շրջանակներում հարկ ենք համարում անդրադառնալ Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությանը նպաստող հետևյալ օբյեկտիվ գործոնների վերլուծությանը՝ բարոյահոգեբանական, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, կազմակերպական-կառավարչական և իրավական:

Այսպես, հանցավորության քննարկվող դրսևորմանը նպաստող բարոյահոգեբանական գործոնների առումով նախ և առաջ անհրաժեշտ է նշել այն հանգամանքը, որ ներկայիս պայմաններում հայաստանցիների գիտակցության մեջ արմատավորվել է ամեն կերպ (այդ թվում՝ անօրինական ճանապարհով) հարստանալու ձգտումը: Ավելին, երկրի բնակչության ամենատարբեր խմբերի բազմաթիվ ներկայացուցիչների շրջանում լայն տարածում է ստացել պատկերացումն այն մասին, որ կենսական տարբեր խնդիրների լուծման համար հակաիրավական որոշ արարքների կատարումը երբեմն ոչ միայն ընդունելի է, այլև անհրաժեշտ կամ անխուսափելի: Դրան, բնականաբար, նպաստում է նաև հանցավոր գաղափարախոսության և բարոյականության ազդեցությունը, որը, ինչպես ցույց են տալիս հետազոտությունները, վերջին տարիներին մեր հասարակությունում առավել շոշափելի է: Շատերը հրապուրված են հանցավոր կյանքի հուսավորությամբ, ինչն էլ հաճախ կանխորոշում է նրանց վարքագիծը հասարակական տարբեր հարաբերություններում: Նման իրավիճակում հասարակության շրջանում լայն տարածում են ստանում հանցավոր ենթամշակույթի¹²¹ ավանդույթներն ու կանոնները, այսինքն՝ տեղի է ունենում բնակչության գիտակցության և վարքագծի գլոբալ քրեականացում:¹²²

Հանցածին էական նշանակություն ունի նաև ներկայիս հայ հասարակության սոցիալ-տնտեսական շերտավորումը, որը վերջին տարիներին Հայաստանում աննախադեպ չափերի է հասել: Մարդիկ ոչ մի կերպ չեն կարողանում համակերպվել այն մտքին,

¹²⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Ларичев В.Д., Бембетов А.П. Налоговые преступления. М.: Экзамен, 2001, էջեր 58-59:

¹²¹ Հանցավոր ենթամշակույթի էության մասին առավել մանրամասն Տե՛ս Анисимов В.М. Криминальная субкультура. Уфа: Уфимский юридический институт МВД РФ, 1997, էջեր 10-50:

¹²² Տե՛ս նաև Бовкун В.В. Объективные факторы, обуславливающие совершение контрабанды // Пробелы в российском законодательстве, 2009, № 1, էջ 166:

թե առանձին սոցիալական խմբերի եկամուտների ծավալները կարող են էապես տարբերվել:¹²³ Բանն այն է, որ նախկինում, խորհրդային հզոր քարոզչական մեքենայի շնորհիվ, մարդկանց ներշնչել էին, թե նրանք բացարձակապես հավասար են: Յուրաքանչյուրը համոզված էր, որ ոչ ոք և ոչ մի դեպքում չի կարող ավելի հարուստ լինել մյուսներից: Եվ հանկարծ ի հայտ եկան հարուստների առանձին խմբեր, ինչի արդյունքում հասարակության ներսում լայնորեն տարածվեցին ունեցվածքային անհավասարության և սոցիալական անարդարության զգացումները:¹²⁴

Այդ առումով լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս հատկապես անապահով ընտանիքներում ապրող երիտասարդների սոցիալ-տնտեսական ներկայիս դրությունը: Նրանք գրեթե զրկված են իրենց համար էական նշանակություն ունեցող՝ նորածն իրեր ձեռք բերելու և կյանքի այլ բարիքներից օգտվելու հնարավորությունից: Միևնույն ժամանակ, այդ բարիքների մասին նրանց տեղեկացված լինելու հանգամանքը կասկած չի հարուցում. այդ ամենը գովազդվում է հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով, համացանցային տարբեր սոցիալական կայքերում, ժամանակակից բազմաթիվ խանութ-սրահների ցուցափեղկերում և այլն: Բնականաբար, հաճախ երիտասարդների մոտ առաջ են գալիս նախանձի, արհամարհված և ոչ պիտանի լինելու զգացումներ, որոնք, իրենց հերթին, կարող են իրավախախտ վարքագծի պատճառ դառնալ (և հաճախ դառնում են): Ուստի, ամենևին էլ պատահական չէ, որ հանցանք (այդ թվում՝ մաքսանենգություն) կատարողներից շատերն իրենց գործողությունները պատճառաբանում և, նույնիսկ, արդարացնում են վերը նշված բարիքները ձեռք բերելու, ինչպես նաև կրած զրկանքների ու տառապանքների համար հոգեբանական փոխհատուցում ստանալու ցանկությամբ:¹²⁵

Մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության վրա բացասական ազդեցություն են ունենում նաև համապատասխան պարտադիր վճարումների (օրինակ՝ ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքերի և այլն), մեր կարծիքով, չարդարացված մեծ չափերը: Բանն այն է, որ հաճախ հենց դրանք են սահմանված հարկերից, տուրքերից և

¹²³ Տե՛ս նաև Габузян А.А. Проблемы преступности в республике Армения в переходный период. Ереван, 2007, էջ 118:

¹²⁴ Տե՛ս նաև Аракелян С.В. Преступное насилие. Ереван: Изд-во ЕГУ, 2013, էջ 95:

¹²⁵ Տե՛ս նաև Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. М.: “Инфра-М”, 1995, էջեր 272-273:

պարտադիր այլ վճարումներից խուսափելու պատճառ հանդիսանում, քանի որ դրանց վճարումն էապես ազդում է նրանց գործունեության եկամտաբերության վրա: Ուստի, պատահական չէ, որ, տվյալ իրավիճակով պայմանավորված, շատ գործարարներ գերադասում են համալրել ստվերային տնտեսությունը:

Այդ առումով հարկ է նշել նաև ազգային տնտեսության ցածր մրցունակությունը, որը գլխավորապես պայմանավորված է դրա առանձին ոլորտների տեխնոլոգիական բազայի հետամնացությամբ: Արդյունքում, երկրում արտադրվող ապրանքների ցածր որակի և բարձր ինքնարժեքի պատճառով շատ հայրենական գործարարներ արտասահմանյան ֆիրմաների կողմից դուրս են մղվում շուկայից՝ ստիպված լինելով դադարեցնել իրենց գործունեությունը:

Հանցավորության քննարկվող դրսևորմանը նպաստող օբյեկտիվ գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև այն հանգամանքը, որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ձևավորված նոր պետություններում (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում) էապես սրվեցին մաքսային կարգավորման և հսկողության ոլորտում առկա հիմնախնդիրները, որոնց վերջնական լուծումը դեռ երկար ժամանակ կպահանջի: Միևնույն ժամանակ, այդ խնդիրներին, որպես կանոն, քաջատեղյակ են նաև մաքսանենգությամբ զբաղվողները, ովքեր հաջողությամբ կարողանում են օգտագործել դրանք իրենց հանցավոր նպատակների իրականացման համար: Մասնավորապես, իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների, մաքսավորների և մաքսանենգության համար դատապարտված անձանց շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքները ցույց են տալիս, որ քննարկվող հանցանքները կատարողները ոչ միայն քաջատեղյակ են մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական և այլ նրբություններին, այլև հաճախ օգտվում են տվյալ ոլորտում առկա բարդություններից, որոնք գլխավորապես կապված են տարբեր իրավիճակներում համապատասխան ծառայողների կողմից օպերատիվ որոշումներ կայացնելու անհրաժեշտության հետ:

Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա մի շարք պետությունների (մասնավորապես՝ ԵՏՄ անդամ հանդիսացող) միջև մաքսային հսկողության թուլացման կամ դրա վերացման վերաբերյալ կնքված միջազգային համաձայնագրերը, մեր կարծիքով, երկակի նշանակություն ունեն: Դրանց ուժով, մի կողմից, ընդգծվում է

սահմանների թափանցիկությունը, ինչը խթանում է տնտեսական հարաբերությունների, ապրանքափոխանակության զարգացումը, մյուս կողմից՝ նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում ոչ միայն տնտեսական նշանակության ապրանքների, այլև թմրանյութերի, զենքի, կեղծ փողերի և հանրավտանգ այլ առարկաների տեղափոխման (արտահանման, ներմուծման) համար: Մեր ուսումնասիրություններն ու փորձագիտական տարբեր գնահատականները նույնպես վկայում են, որ մաքսանենգությամբ զբաղվողները հաճախ հմտորեն օգտվում են նաև նշված հանգամանքից:

Բացի այդ, հանցածին նշանակություն ունի նաև որոշ պետությունների (մասնավորապես՝ Ադրբեջանի և Թուրքիայի) հետ մաքսային հսկողության բացակայությունը: Ճիշտ է, նշված երկրների հետ Հայաստանի Հանրապետության պետական սահմանները խստորեն վերահսկվում են, սակայն հայտնի են դեպքեր, երբ դրանցով մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխվում են հատկապես տնտեսական նշանակության ապրանքներ (սննդամթերք, ծխախոտ, ակոհոլային խմիչքներ և այլն): Ավելին, չի բացառվում նաև զենքի և թմրանյութերի մաքսանենգությունը, թեև նման դեպքեր պաշտոնապես դեռևս չեն արձանագրվել:

Հանցավորության քննարկվող դրսևորման բացասական միտումների վրա զգալի ազդեցություն է թողնում նաև պետական որոշ ծառայողների կոռումպացվածությունը, մաքսանենգությամբ զբաղվողների հետ նրանց «գործընկերական» հարաբերությունները: Այդ մասին են վկայում նաև համապատասխան մասնագետների շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքներն ու փորձագիտական տարբեր գնահատականները: Մինչդեռ, դրանց դեմ պայքարի առումով էական դրական տեղաշարժ չի նկատվում:

Պետական ծառայողների կոռումպացվածությամբ պայմանավորված, տեղի է ունենում նաև տնտեսության և դրա կառավարման ոլորտների քրեականացում, ինչը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված եկամուտները թաքցնելու, հարկերը, տուրքերը և պարտադիր այլ վճարումները կատարելուց խուսափելու համար:¹²⁶ Միննույն ժամանակ, հետազոտությունները ցույց են տալիս,

¹²⁶ Տե՛ս նաև Овчинский В.С., Эминов В.Е. и др. Основы борьбы с организованной преступностью. М.: ИНФРА-М, 1996, էջեր 16-24:

որ կոռուպցիան ոչ միայն պայմանավորում է հանցավորության ու դրա առանձին դրսևորումների տարածումը, այլև խոչընդոտում է համապատասխան երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացումը:¹²⁷

Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության բացահայտման և դրանց ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու ոլորտներում առկա թերություններն ու բացթողումները: Վերջիններս, մեր կարծիքով, գլխավորապես պայմանավորված են այդ խմբերի կառուցվածքային կազմակերպվածությամբ և դրանց ներկայացուցիչների միջև դերերի հստակ բաշխմամբ ու պետական տարբեր կառույցների աշխատակիցների հետ սերտաճմամբ:

Քննարկվող գործոնների առումով առանձնահատուկ նշանակություն ունեն նաև մաքսային և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն ու համապատասխան կառույցների միջև պատշաճ համագործակցության բացակայությունը: Տվյալ հանգամանքը, կարծում ենք, հատկապես կարևորվում է մաքսային պատշաճ հսկողություն իրականացնելու և մաքսանենգության դեպքերը կանխելու տեսանկյունից: Գաղտնիք չէ, որ բանիմաց կադրերը, համապատասխան այլ կառույցների հետ արդյունավետ համագործակցության պայմաններում, առավել օգտակար են նշված գործառույթն իրականացնելու համար:

Քննիչների և մաքսավորների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակի մասին են վկայում նրանց շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումները: Մասնավորապես, հարցման ենթարկվածների շուրջ կեսը (48,7%-ը) խոստովանել են, որ քրեական և մաքսային օրենսդրության նորմերի պատշաճ կիրառմանը խոչընդոտում է համապատասխան ծառայողների մասնագիտական պատրաստվածության ոչ բավականաչափ բարձր մակարդակը: Նրանց ընդամենը 14,3%-ն են նշել, որ ծանոթ են տվյալ ոլորտին վերաբերող տեսական և մեթոդաբանական գրականությանը: Միևնույն ժամանակ, հարցվածների 74,8%-ն ընդունել են, որ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կանխարգելման

¹²⁷ Տե՛ս օրինակ՝ Ларьков А., Кесарева Т. Экономическая преступность: характеристика и факторный анализ // Уголовное право, 1998, № 33, էջ 133:

արդյունավետությունն ապահովելու առումով խիստ կարևորվում է մասնագիտական որակների բարձրացումը, ինչին կարող են նպաստել հատուկ կազմակերպվող վերապատրաստման դասընթացները:

Ինչ վերաբերում է վերոհիշյալ մարմինների համագործակցությանը, ապա այդ առումով պետք է նշել, որ լուրջ թերություններ կան հատկապես օպերատիվ տեղեկատվության ձեռքբերման, մշակման և փոխանակման ոլորտներում: Դրան է նպաստում նաև ՀՀ քրեական, քրեադատավարական և մաքսային գործող օրենսդրության անկատարությունը: Այդ մասին, մեր կողմից անցկացված հարցումների արդյունքներում, նշել են նաև վերոհիշյալ մարմինների աշխատակիցները: Վերջիններիս ընդամենը 52,3%-ն էր այդ համագործակցությունն արդյունավետ համարել՝ քննարկվող հանգամանքի հետ կապված թերություններն ու բացթողումները գլխավորապես պայմանավորելով համապատասխան օրենսդրական բազայի բացակայությամբ կամ անկատարությամբ:

Մաքսանենգությանը նպաստող սուբյեկտիվ գործոնները, ի տարբերություն օբյեկտիվների, ինչպես արդեն նշվել է, կապված են ոչ թե մարդկանց գիտակցությունից և կամքից անկախ գոյություն ունեցող հանգամանքների, այլ անձի հակահասարակական հայացքների, շարժառիթների, սովորությունների, ինչպես նաև նրա բարոյահոգեբանական ոլորտի ձևախեղումների հետ: Այդ կապակցությամբ մասնագիտական գրականության մեջ արդարացիորեն նշվում է, որ հանցավոր վարքագծի հիմքում, որպես կանոն, հակաբարոյական, ձևախեղված պահանջմունքներն են, որոնք վերաբերում են մարդկային կենսագործունեության նյութական և հոգևոր ոլորտներին:¹²⁸

Այս առումով նախ և առաջ հարկ է նշել այն հանգամանքը, որ մեր հետազոտության արդյունքներով Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգություն կատարողները մի շարք հատկանիշներով զգալիորեն տարբերվում են ինչպես օրինապաշտ քաղաքացիներից, այնպես էլ հանցավոր բազմաթիվ այլ արարքներ կատարողներից: Մասնավորապես, նրանց բնորոշ են գլխավորապես շահադիտական-սպառողական կողմնորոշումները, ցանկացած գնով հարստանալու, ճոխ կյանք վարելու, թանկարժեք առարկաների տիրապետելու ձգտումը: Նրանց համոզմամբ, ազնիվ աշխատանքով,

¹²⁸ Տե՛ս օրինակ՝ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982, էջ 77:

օրինապահ վարքագիծ դրսևորելով հնարավոր չէ իրենց պահանջմունքներին համապատասխանող կյանք վարելու համար անհրաժեշտ նախապայմաններ ստեղծել:

Պատահական չէ, որ ՀՀ-ում քննարկվող հանցագործությունները, ինչպես ցույց տվեց մեր հետազոտությունը, գլխավորապես պայմանավորված են այդ հանցանքները կատարողների ձևախեղված արժեքային կողմնորոշումներով, նրանց պահանջմունքների և շարժառիթների սոցիալապես անընդունելի, բարոյական և իրավական տեսանկյունից դատապարտելի համակարգերով: Նշված անձանց՝ մաքսանենգությանը նպաստող սուբյեկտիվ գործոններ հանդիսացող խաթարված արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն, կապված են եղել սեփական բիզնեսը շատ արագ զարգացնելու և դրա արդյունքում հնարավորինս շուտ և մեծ եկամուտ ստանալու, թանկարժեք մեքենա, ժամանակակից բրենդային հագուստ, բջջային հեռախոս, զարդեր, թմրանյութեր ձեռք բերելու և օգտագործելու ցանկության հետ:

Միևնույն ժամանակ, իրավիճակն ավելի է բարդանում այն հանգամանքով պայմանավորված, որ ներկայիս Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես ցույց տվեցին մեր հետազոտության արդյունքները, առավել ազդեցիկ է դարձել հասարակական գիտակցության վրա հարստության պաշտամունքի, «կտեզոմանիայի» (հարստամոլության) ներգործությունը, սրվել են իրավական նիհիլիզմի (մերժողականության) դրսևորումները: Մասնավորապես, շատերի համար փողը, հարստությունը հանդիսանում են բարձրագույն արժեքներ, որոնցով էլ գլխավորապես պայմանավորված է մարդու կարգավիճակը, արժանապատվությունը: Ուստի, պատահական չէ, որ նշված բարիքների հասանելիությունն ապահովելու համար, նրանց կարծիքով, ընդունելի են բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ հանցավոր:

Այս առումով մաքսանենգության համար դատապարտված անձանց և դատավորների ու իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցումների արդյունքները վկայում են, որ քննարկվող հանցանքը կատարողներից շատերը ձգտում են տիրանալ ցանկալի նյութական արժեքների, ինչը հնարավորություն կտա նրանց՝

– բավարարված զգալ անձամիջյան հարաբերություններում և գրավել իրենց հետաքրքրող մարդկանց ուշադրությունն ու հաճույք ստանալ սեփական գոյությունից,

– բարելավել սեփական կարգավիճակը և բարձրանալ իրենց համար ցանկալի հանդիսացող շրջապատի աչքերում,

– ստեղծել կամ զարգացնել սեփական բիզնեսը և ընդլայնել շփումների շրջանակը՝ մուտք գործելով շատերի կողմից «էլիտար» համարվող շրջապատ,

– զերծ մնալ աշխատանքի տեղավորվելու և արդար աշխատանքով գումար վաստակելու համար լրացուցիչ, իրենց կարծիքով, անիմաստ ջանքեր գործադրելուց,

– վարել թանկարժեք ավտոմեքենա, հագնել բրենդային հագուստ, կրել ճոխ բջջային հեռախոս և օգտվել կյանքի այլ, նախկինում անհասանելի բարիքներից,

– շոայլություններ թույլ տալ և սեփական հաճույքների համար մեծ գումարներ ծախսել:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվող մաքսանենգություններին նպաստող օբյեկտիվ բնույթի գործոնները, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել հանրորեն վտանգավոր տվյալ երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներ մշակելիս և իրականացնելիս, հանգում են հետևյալին՝

– ներկայիս պայմաններում հայաստանցիների գիտակցության մեջ արմատավորվել է ամեն կերպ հարստանալու ձգտումը, իսկ նրանց շրջանում լայն տարածում է ստացել պատկերացումն այն մասին, որ կենսական տարբեր խնդիրների լուծման համար հակաիրավական որոշ արարքների կատարումը երբեմն ոչ միայն ընդունելի է, այլև անհրաժեշտ կամ անխուսափելի,

– հանցածին էական նշանակություն ունի երկրի բնակչության սոցիալ-տնտեսական շերտավորումը, քանի որ մարդիկ ոչ մի կերպ չեն կարողանում համակերպվել այն մտքին, թե առանձին սոցիալական խմբերի եկամուտների ծավալներն անարդարացիորեն կարող են էապես տարբերվել,

– բացասական լուրջ ազդեցություն ունեն համապատասխան պարտադիր վճարումների (օրինակ՝ ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքերի և այլն) չարդարացված մեծ չափերը, ինչը հաճախ գործարարների կողմից ստվերային տնտեսության դաշտ տեղափոխվելու պատճառ է հանդիսանում,

– ազգային տնտեսության ցածր մրցունակության, երկրում արտադրվող ապրանքների ցածր որակի և բարձր ինքնարժեքի պատճառով շատ հայրենական գործարար-

ներ արտասահմանյան ֆիրմաների կողմից դուրս են մղվում շուկայից՝ ստիպված լինելով դադարեցնել իրենց գործունեությունը,

– մաքսանենգությամբ զբաղվողները ոչ միայն քաջատեղյակ են մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական և այլ նրբություններին, այլև հաճախ օգտվում են տվյալ ոլորտում առկա բարդություններից, որոնք գլխավորապես կապված են տարբեր իրավաճակներում համապատասխան ծառայողների կողմից օպերատիվ որոշումներ կայացնելու անհրաժեշտության հետ,

– Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա մի շարք պետությունների միջև մաքսային հսկողության թուլացման կամ դրա վերացման կամ բացակայության հետևանքով նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում տնտեսական նշանակության ապրանքների, մշակութային արժեքների, թմրանյութերի, զենքի, կեղծ փողերի և հանրավտանգ այլ առարկաների տեղափոխման (արտահանման, ներմուծման) համար, ինչից ևս հաճախ հմտորեն օգտվում են մաքսանենգությամբ զբաղվողները,

– հանցածին լուրջ նշանակություն ունի նաև պետական որոշ ծառայողների կոռումպացվածությունը, մաքսանենգությամբ զբաղվողների հետ նրանց «գործընկերական» հարաբերությունների ձևավորումը, որով պայմանավորված, տեղի է ունենում նաև տնտեսության և դրա կառավարման ոլորտների քրեականացում, ինչը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված եկամուտները թաքցնելու, հարկերը, տուրքերը և պարտադիր այլ վճարումները կատարելուց խուսափելու համար,

– մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ գործոններից են նաև կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության բացահայտման և դրանց ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու ոլորտներում առկա թերություններն ու բացթողումները, մաքսային և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն ու համապատասխան կառույցների միջև պատշաճ համագործակցության բացակայությունը:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությունում քննարկվող հանցագործությանը նպաստող սուբյեկտիվ բնույթի հիմնական գործոններին, ապա դրանք հանգում են հետևյալին՝

– մաքսանենգություն կատարողներին բնորոշ են գլխավորապես շահադիտական-սպառողական կողմնորոշումները, ցանկացած գնով հարստանալու, ճոխ կյանք վարելու, թանկարժեք առարկաների տիրապետելու ձգտումը,

– նրանց համոզմամբ, ազնիվ աշխատանքով, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելով հնարավոր չէ իրենց պահանջմունքներին համապատասխանող կյանք վարելու համար անհրաժեշտ նախապայմաններ ստեղծել,

– նշված անձանց խաթարված արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն, կապված են սեփական բիզնեսը շատ արագ զարգացնելու և դրա արդյունքում հնարավորինս շուտ ու մեծ եկամուտ ստանալու, թանկարժեք մեքենա, ժամանակակից բրենդային հագուստ, բջջային հեռախոս, զարդեր, թմրանյութեր ձեռք բերելու և օգտագործելու ցանկության հետ,

– մաքսանենգություն կատարողներից շատերի համար փողը, հարստությունը հանդիսանում են բարձրագույն արժեքներ, որոնցով էլ գլխավորապես պայմանավորված է մարդու կարգավիճակը, արժանապատվությունը, իսկ այդ բարիքների հասանելիությունն ապահովելու համար, նրանց կարծիքով, ընդունելի են բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ հանցավոր,

– քննարկվող հանցանքը կատարողներից շատերը ձգտում են տիրանալ ցանկալի նյութական արժեքների, որպեսզի բավարարված զգան անձամիջյան հարաբերություններում և գրավեն իրենց հետաքրքրող մարդկանց ուշադրությունն ու հաճույք ստանան սեփական գոյությունից, բարելավեն սեփական կարգավիճակը և բարձրանան իրենց համար ցանկալի հանդիսացող շրջապատի աչքերում, ստեղծեն կամ զարգացնեն սեփական բիզնեսը և ընդլայնեն շփումների շրջանակը՝ մուտք գործելով շատերի կողմից «էլիտար» համարվող շրջապատ, զերծ մնան աշխատանքի տեղավորվելու և արդար աշխատանքով գումար վաստակելու համար լրացուցիչ, իրենց կարծիքով, անիմաստ ջանքեր գործադրելուց, վարեն թանկարժեք ավտոմեքենա, հագնեն բրենդային հագուստ, կրեն ճոխ բջջային հեռախոս և օգտվեն կյանքի այլ, նախկինում անհասանելի բարիքներից, շոայլություններ թույլ տան իրենց և սեփական հաճույքների համար մեծ գումարներ ծախսեն:

§ 2.3. Մաքսանենգության առանձին դրսևորումներին նպաստող գործոնները

Մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով կարևորվում է նաև դրա առանձին, առավել տարածված և վտանգավոր դրսևորումներին նպաստող գործոնների բացահայտումը: Բանն այն է, որ հենց կոնկրետ հանցագործության պատճառների և պայմանների վերլուծությունն է հնարավորություն տալիս պատասխանելու այն հարցին, թե ինչու՞ է տվյալ անձը նման հանցանք կատարել: Այդ առումով հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քննարկվող հանցագործությունների կառուցվածքում գերակայում են ապրանքների, մշակութային կամ այլ արժեքների (65.5%), ինչպես նաև թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի (31.6%) մաքսանենգության դեպքերը՝ հարկ ենք համարում սույն պարագրաֆի շրջանակներում հատուկ անդրադառնալ հենց դրանց նպաստող գործոնների վերլուծությանը:

Ինչ վերաբերում է ապրանքների և այդպիսիք ու մշակութային չհամարվող այլ արժեքների մաքսանենգությանը, ապա այն գլխավորապես պայմանավորված է սույն աշխատության նախորդ պարագրաֆում քննարկված օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով: Ուստի, դրանց կրկին անդրադառնալը նպատակահարմար չէ: Հետևաբար, աշխատանքի տվյալ հատվածում մանրամասն վերլուծության կենթարկվեն մշակութային արժեքների և թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգությանը նպաստող առանձնահատուկ գործոնները:

Մասնավորապես, արտասահմանյան տարբեր երկրներում մշակութային արժեքների մաքսանենգության դեմ պայքարի հիմնախնդիրներին անդրադարձել են բազմաթիվ հետազոտողներ, ովքեր տեսականորեն հիմնավորել, մշակել և առաջարկել են բացասական տվյալ երևույթին արդյունավետորեն հակազդելու տարբեր միջոցառումներ:¹²⁹ Միևնույն ժամանակ, սակայն, հայաստանյան իրավակիրառ պրակտիկայի և

¹²⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Сабитов Т.Р. Охрана культурных ценностей: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. Омск, 2002, Медведев Е.В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. Казань, 2003, Давлетшина О.В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей в Российской Федерации: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2003, Богданов Д.И. Уголовно-правовые меры противодействия контрабанде: Авто-

միջազգային փորձի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վերոհիշյալ առարկաների մաքսանենգությանը նպաստող գործոնների բացահայտման ու դրա կանխարգելմանն ուղղված արդյունավետ միջոցառումների մշակման առումով դեռևս շատ անելիքներ կան:

Այս առումով հարկ է նշել, որ վերջին տարիներին մշակութային արժեքների մաքսանենգության պաշտոնապես գրանցված դեպքերի ավելացման հիմնական պատճառներից մեկը աշխարհի զարգացած շատ երկրներում դրանց պահանջարկի ավելացումն է: Միևնույն ժամանակ, որոշ հեղինակներ այդ կապակցությամբ նշում են, որ Արևմուտքում մշակույթը, թմրանյութերի և զենքի առևտրից հետո, «հանցավոր տարրերի ուշադրությունը գրավող թիվ երեք ոլորտն է»:¹³⁰ Ընդ որում, հաշվի առնելով նշված արժեքների մաքսանենգության լատենտայնության բարձր մակարդակը, ինչի մասին վկայում են նաև տարբեր հետազոտությունների արդյունքները, այդ պնդումն ավելի արժանահավատ է թվում:¹³¹

Բացի դրանից, հազվադեպ չեն այն դեպքերը, երբ մշակութային արժեքների մաքսանենգությունն իրականացվում է մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց ոչ միայն թողտվության, այլև անմիջական հանցավոր մասնակցության՝ հանցակցության արդյունքում: Ընդ որում, փորձագիտական տարբեր գնահատականներով, մաքսանենգությամբ զբաղվողներն իրենց ապօրինի եկամուտների 30-50%-ը ծախսում են հենց համապատասխան պետական ծառայողներին կաշառելու նպատակով:¹³²

Միևնույն ժամանակ, ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ որոշ դեպքերում մաքսային ծառայության և իրավապահ այլ մարմինների բարձրաստիճան պաշտոնա-

реф. диссерт... канд. юрид. наук. М., 2004, Фомичев С.А. Контрабанда культурных ценностей: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. М., 2006, Александрова М.А. Гражданско-правовой режим культурных ценностей в Российской Федерации: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. СПб., 2007, Ходанов А.И. Организационно-правовое обеспечение оперативно-розыскной деятельности таможенных органов в борьбе с контрабандой культурных ценностей: Автореф. диссерт... канд. юрид. наук. М., 2007, Васильев Д.В. Криминологическая характеристика контрабанды культурных ценностей // Актуальные проблемы российского права, 2008, № 3, էջեր 381-388 և ուրիշներ:

¹³⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Кузнецова Н.И., Растопчин В.Г. Понятие культурных ценностей. М., 1993, էջ 17:

¹³¹ Տե՛ս նաև Караванская К.В. Контрабанда культурных ценностей: криминологический анализ // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В.Б. Бобкова филиала ГОУВПО «Российская таможенная академия», 2004, № 1 (21), էջ 5:

¹³² Տե՛ս նաև Проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией // Материалы научно-практической конференции. Тверь, 1995, էջ 47:

տար անձինք հանդիսացել են ոչ միայն մաքսանենգության օժանդակողներ, այլև կազմակերպիչներ և, նույնիսկ, կազմակերպված հանցավոր խմբերի ղեկավարներ:¹³³ Այսպես, օրինակ՝ պրակտիկային հայտնի են դեպքեր, երբ Հայաստանի Պետական անվտանգության կոմիտեի (ՊԱԿ) նախկին նախագահ Մ. Յուզբաշյանի ուղղակի հրահանգով Երևանի «Զվարթնոց» օդանավակայանի անցակետով արտասահման են տեղափոխվել պատմամշակութային առանձնակի արժեք ներկայացնող արվեստի բազմաթիվ գործեր: Ընդ որում, այդ ամենը փորձ է արվել հիմնավորելու արտասահմանում գտնվող գաղտնի գործակալների գործունեության նյութական ապահովման անհրաժեշտությամբ:¹³⁴ Մինչդեռ, կարծում ենք, նման գործելակերպը ոչ միայն չի կարող արդարացվել, այլև հանցավոր է ու պետք է արժանանա համապատասխան քրեաիրավական գնահատականի: Ավելին, նման դեպքերում, ըստ մեզ, գրեթե անհնար է նաև արարքի հանցավորությունը բացառող ծայրահեղ անհրաժեշտության առկայությունը:

Հարկ է նշել նաև, որ ներկայումս մշակութային արժեքների մաքսանենգությունը միջազգային կազմակերպված հանցավորության բնույթ է կրում: Դրան բնորոշ են հանցավոր կազմակերպության բոլոր բնութագրական գծերը՝ առավել կազմակերպվածությունն ու կայունությունը, խիստ համախմբվածությունը, հանցակիցների միջև անխախտ համաձայնության բարձրագույն աստիճանը, բարդ ներքին կառուցվածքը, հանցավոր գործունեությամբ զբաղվելու հատուկ նպատակը:¹³⁵ Տվյալ հանգամանքը ևս, անկասկած, էապես խոչընդոտում է մաքսանենգության քննարկվող դրսևորման դեպքերի բացահայտմանն և դրանց դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը:

Մշակութային արժեքների մաքսանենգության դեմ պայքարին խոչընդոտող գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև համապատասխան առարկաների հնարամիտ քողարկումը: Այդ առումով առանձին ուշադրության են արժանի նշված արժեքները տեղափոխելու համար նախատեսված գաղտնարանները, որոնց հայտնաբերումը կարևոր

¹³³ Տե՛ս նաև Лунеев В. В. Коррупция, учтенная и неучтенная // Государство и право, 1996, № 8, էջ 87, Арчаг И.В. Основные факторы, детерминирующие контрабанду транспортных средств // Вестник Краснодарского университета МВД России, 2009, № 4, էջեր 63-64:

¹³⁴ Տե՛ս նաև Подлесских Г., Терешонок А. Воры в законе: бросок к власти. М.: Худ. лит., 1994, էջ 131:

¹³⁵ Տե՛ս նաև Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. М., 1996, էջ 23, Давлетшина О.В. Криминальный рынок культурных ценностей и борьба с ним в Южном федеральном округе // Проблемы борьбы с криминальным рынком, экономической и организованной преступностью. Мат. конф. М., Рос. криминологическая ассоциация, 2001, էջ 86:

նշանակություն ունի քննարկվող հանցագործությունների բացահայտման համար: Ընդ որում, անհրաժեշտ է սահմանազատել հատուկ հարմարեցված և հատուկ պատրաստված գաղտնարանները: Այսպես, առաջինների պարագայում օգտագործվում են համապատասխան փոխադրամիջոցների (հիմնականում՝ մարդատար և բեռնատար ավտոմեքենաների) կառուցվածքային առանձնահատկությունները, իսկ երկրորդները հատուկ ստեղծվում են նշված առարկաները տեղափոխելու համար:¹³⁶

Մասնավորապես, մեր կողմից իրականացված հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ քննարկվող առարկաները մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխելու համար օգտագործվել են տարատեսակ գաղտնարաններ: Դրանցից առավել հաճախ հանդիպողներն են՝ ավտոմեքենայի վառելիքի բաքը, հատակի գորգածածկ հատվածները, բեռնախցիկը, խլացուցիչը, դռների մեջ եղած դատարկ տարածությունները, անվադողերը և ճամպրուկում հարմարեցված երկրորդ հատակը:

Բացի դրանից, որոշ դեպքերում պատրաստվում կամ հարմարեցվում են մի քանի գաղտնարաններ, որոնցից մեկը նախատեսվում է մաքսային հսկողություն իրականացնողների ուշադրությունը շեղելու նպատակով: Տվյալ դեպքում հանցավոր տարրերի հույսն այն է, որ, բացահայտելով այդ, որպես կանոն, համեմատաբար հեշտ հայտնաբերվող գաղտնարանը, մաքսավորները չեն շարունակի փնտրել և չեն հայտնաբերի մաքսանենգության բուն առարկաները:

Մասնավորապես, պրակտիկային հայտնի են դեպքեր, երբ որպես ուշադրությունը շեղող գաղտնարաններ օգտագործվում են ոգելից խմիչքների շշերը, ծխախոտի տուփերը, հագուստի չերևացող գրպանները, որոնցում տեղադրվում են մաքսանենգության առարկա չհանդիսացող դեղամիջոցներ կամ այլ առարկաներ, իսկ ավտոմեքենայի բեռնախցիկում կամ դռների դատարկ հատվածներում հատուկ հարմարեցված գաղտնարանում կամ լրացուցիչ անվադողի մեջ, որը փոխարինվում և տեղադրվում է ավտոմեքենայի տակ անմիջապես մաքսակետին մոտենալուց առաջ, փորձ է արվում տեղափոխել մշակութային արժեքներ: Ընդ որում, իրավակիրառ պրակտիկայի՝ մեր կողմից իրականացված հետազոտությունները վկայում են, որ նման հնարքները

¹³⁶ Այդ մասին առավել մանրամասն Տե'ս Гогорян Р.Л., Кочубей М.А. Уголовно-правовая оценка преступлений в сфере таможенной деятельности. Ростов н/Д, 1998, էջ 75:

հաճախ կիրառվում են նաև թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց արեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի ապօրինի տեղափոխում իրականացնելիս: Ուստի, մաքսային հսկողություն իրականացնողները չպետք է կորցնեն իրենց զգոնությունը և հատուկ ուշադրություն դարձնեն հենց նման գաղտնարաններ հայտնաբերելու դեպքերին:

Հարկ է նշել նաև, որ թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց արեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության համար հիմնականում օգտագործվում են ուղևորատար ինքնաթիռները, ինչպես նաև երկաթուղային և ավտոմոբիլային տրանսպորտային միջոցները:¹³⁷ Բացառություն չէ նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, որի աշխարհագրական դիրքն այնպիսին է, որ առաջացնում է թմրաբիզնեսով զբաղվող միջազգային կազմակերպված հանցավոր խմբերի հետաքրքրությունը: Մասնավորապես, Արևելքի երկրները Եվրոպայի հետ կապող խաչմերուկում գտնվելն այդ առումով զգալի բացասական ազդեցություն է ունենում հանրապետությունում հանցածին իրավիճակի խորացման վրա:

Մեր կողմից իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ Հայաստանի տարածքը հիմնականում օգտագործվում է որպես տարանցիկ գոտի Իրանի Իսլամական Հանրապետությունից թմրանյութերը Ռուսաստանի Դաշնություն, իսկ այնտեղից՝ նաև արևմտաեվրոպական երկրներ փոխադրելու համար: Բնական է, որ դրանց զգալի ծավալներ մնում են նաև Հայաստանի Հանրապետությունում: Հավանաբար հենց դա է պատճառը, որ, եթե նախկինում մեր հանրապետությունում գլխավորապես գործածվում էին բուսական ծագումով թմրամիջոցները (մարիխուանան), ապա ներկայումս արձանագրվում է, այսպես կոչված, «ծանր» թմրանյութերի (հերոինի և ափիոնի) գործածման խիստ մտահոգող ու անկանխատեսելի աճ:

Մեր ուսումնասիրությունների արդյունքները վկայում են նաև, որ թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգության անմիջական իրականացման համար կազմակերպված խմբերի կողմից հիմնականում օգտագործվում են անկայուն տնտեսություն

¹³⁷ Այդ մասին առավել մանրամասն Տե՛ս Глобализация наркобизнеса: угрозы для России и других стран с переходной экономикой. М., 1999, էջեր 18-19, Ставицкий А.А. Повышенная общественная опасность как один из элементов криминологической характеристики контрабанды наркотиков // Общество и право, 2007, № 4, էջ 201:

ունեցող երկրների սոցիալապես անապահով քաղաքացիները, այդ թվում՝ կանայք: Բանն այն է, որ նշված անձանց գործազրկությունը, ծանր կենսապայմանները հմտորեն օգտագործվում են հանցավոր տարրերի կողմից նրանց թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությանը ներգրավելու համար: Ընդ որում, հաճախ են այն դեպքերը, երբ թմրանյութերի առաքումն այդ անձանց համար հանդիսանում է եկամուտի հիմնական աղբյուր:

Հարկ ենք համարում մատնանշել ևս մեկ մտահոգիչ հանգամանք: Մասնավորապես, թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների մաքսանենգությունը դասվում է հանցավոր գործունեության առավել եկամտաբեր տեսակների շարքը: Ուստի, պատահական չէ, որ այն իրականացնողների համար խիստ արդիական է նաև դրանից գոյացած միջոցների («կեղտոտ» փողերի) օրինականացման («լվացման») խնդիրը: Վերջինս էլ, իր հերթին, պարարտ հող է ստեղծում հանցավոր գործունեության այլ տեսակների, հատկապես՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման համար:¹³⁸ Հետևաբար, թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության (այդ թվում՝ դրանց մաքսանենգության) դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացումը կնպաստի նաև առաջադեմ ողջ մարդկության համար լուրջ մարտահրավեր հանդիսացող վերոհիշյալ հանցավոր դրսևորումների կանխարգելմանը:

Այսպիսով, մշակութային արժեքների մաքսանենգության պաշտոնապես գրանցված դեպքերի ավելացման հիմնական պատճառներից մեկը աշխարհի զարգացած շատ երկրներում դրանց պահանջարկի ավելացումն է: Ընդ որում, ներկայումս դրանց մաքսանենգությունը միջազգային կազմակերպված հանցավորության բնույթ է կրում: Դրան բնորոշ են հանցավոր կազմակերպության բոլոր բնութագրական գծերը՝ առավել կազմակերպվածությունն ու կայունությունը, խիստ համախմբվածությունը, հանցակիցների միջև անխախտ համաձայնության բարձրագույն աստիճանը, բարդ ներքին կառուցվածքը, հանցավոր գործունեությամբ զբաղվելու հատուկ նպատակը:

¹³⁸ Տե՛ս նաև Кравченко О. О. Контрабанда наркотических средств: актуальные вопросы ответственности // Материалы Всеукраинской научно-практической конференции «Борьба с наркобизнесом: проблемы и пути их решения». Одесский юридический институт Национального университета внутренних дел. 17-18 октября 2002 г., էջեր 102-107:

Մշակութային արժեքների մաքսանենգությունն իրականացվում է մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց ոչ միայն թողտվության, այլև անմիջական հանցավոր մասնակցության՝ հանցակցության արդյունքում: Ընդ որում, մաքսանենգությամբ զբաղվողներն իրենց ապօրինի եկամուտների 30-50%-ը ծախսում են հենց համապատասխան պետական ծառայողներին կաշառելու նպատակով:

Նշված արժեքների մաքսանենգության դեմ պայքարին խոչընդոտող գործոնների շարքում հարկ է նշել նաև համապատասխան առարկաների հնարամիտ քողարկումը: Մասնավորապես, քննարկվող առարկաները մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխելու համար օգտագործվում են տարատեսակ գաղտնարաններ: Դրանցից առավել հաճախ հանդիպողներն են՝ ավտոմեքենայի վառելիքի բաքը, հատակի գորգաձացկ հատվածները, բեռնախցիկը, խլացուցիչը, դռների մեջ եղած դատարկ տարածությունները, անվադողերը և ճամպրուկում հարմարեցված երկրորդ հատակը:

Բացի դրանից, որոշ դեպքերում պատրաստվում կամ հարմարեցվում են մի քանի գաղտնարաններ, որոնցից մեկը նախատեսվում է մաքսային հսկողություն իրականացնողների ուշադրությունը շեղելու նպատակով: Տվյալ դեպքում հանցավոր տարրերի հույսն այն է, որ, բացահայտելով այդ, որպես կանոն, համեմատաբար հեշտ հայտնաբերվող գաղտնարանը, մաքսավորները չեն շարունակի փնտրել և չեն հայտնաբերի մաքսանենգության բուն առարկաները: Ընդ որում, նման հնարքները հաճախ կիրառվում են նաև թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի ապօրինի տեղափոխում իրականացնելիս:

Հայաստանի Հանրապետության աշխարհագրական դիրքն այնպիսին է, որ առաջացնում է թմրաբիզնեսով զբաղվող միջազգային կազմակերպված հանցավոր խմբերի հետաքրքրությունը: Արևելքի երկրները Եվրոպայի հետ կապող խաչմերուկում գտնվելն այդ առումով զգալի բացասական ազդեցություն է ունենում հանրապետությունում հանցածին իրավիճակի խորացման վրա: Մասնավորապես, Հայաստանի տարածքը հիմնականում օգտագործվում է որպես տարանցիկ գոտի Իրանի Իսլամական Հանրապետությունից թմրանյութերը Ռուսաստանի Դաշնություն, իսկ այնտեղից՝ նաև արևմտաեվրոպական երկրներ փոխադրելու համար:

Թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների մաքսանենգության անմիջական իրականացման համար կազմակերպված խմբերի կողմից հիմնականում օգտագործվում են անկայուն տնտեսություն ունեցող երկրների սոցիալապես անապահով քաղաքացիները, այդ թվում՝ կանայք: Բանն այն է, որ նշված անձանց գործազրկությունը, ծանր կենսապայմանները հմտորեն օգտագործվում են հանցավոր տարրերի կողմից նրանց թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությանը ներգրավելու համար: Ընդ որում, հաճախ են այն դեպքերը, երբ թմրանյութերի առաքումն այդ անձանց համար հանդիսանում է եկամուտի հիմնական աղբյուր:

ԳԼՈՒԽ 3.

ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՈՒՄԸ

§ 3.1. Կանխարգելման ընդհանուր-սոցիալական միջոցները

Հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների կանխարգելման միջոցներն ընդունված է բաժանել երկու տեսակի՝ 1) ընդհանուր-սոցիալական և 2) հատուկ-կրիմինալոգիական: Միևնույն ժամանակ, սակայն, գոյություն ունեն կանխարգելիչ նշանակություն ունեցող բազմաթիվ միջոցառումներ, որոնք միաժամանակ պարունակում են և՛ ընդհանուր, և՛ հատուկ կանխմանը բնորոշ գծեր: Ուստի, այդ առումով համակարծիք ենք այն քրեագետներին, ովքեր առաջարկում են կանխարգելման ընդհանուր-սոցիալական և հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցներից բացի, առանձնացնել հանցավորության կանխարգելման, այսպես կոչված, խառը միջոցները: Վերջիններիս պարագայում, ըստ նրանց, նկատի են ունեցվում բովանդակությամբ ընդհանուր-սոցիալական բնույթի այն միջոցները, որոնք ընդգրկման ծավալներով շատ ավելի լայն են, քան հանցավորության դեմ պայքարը, բայց միաժամանակ կոչված են ներգործելու հանցավորության վերարտադրությանն էապես նպաստող սոցիալական տարբեր շեղումների վրա:¹³⁹ Բայց և այնպես, մեր հետազոտության շրջանակներում դրանց հատուկ անդրադարձ չենք կատարի, սակայն, ըստ անհրաժեշտության, կքննարկենք մաքսանենգության կանխարգելման ընդհանուր-սոցիալական և հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցները վերլուծելիս:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ կանխարգելիչ միջոցներն ընդհանուրի և հատուկի բաժանելը կարևոր ինչպես տեսական, այնպես էլ կիրառական նշանակություն ունի: Այդ բաժանումը, ինչպես արդարացիորեն նշում են պրոֆեսորներ Վ.Ն. Կուդրյավցևը և Վ.Ե. Էմինովը, հնարավորություն է տալիս հստակ ընդգծելու հասարակության զարգացման գլոբալ գործընթացների հետ կապված և հենց հանցավորության դեմ անմիջական պայքարին ուղղված կանխարգելիչ միջոցների միջև տարբերությունները, սահմանազատելու դրանք:¹⁴⁰

¹³⁹ Տե՛ս Криминология: Учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева. М., 2004, էջ 193:

¹⁴⁰ Տե՛ս Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М., 2000, էջ 286:

Այսպիսով, հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգության) ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելումը նշանակում է, որ ընդհանուր առմամբ հասարակության դրական զարգացումը, դրա տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, իրավական և այլ ինստիտուտների կատարելագործումը, հասարակությունում առկա սոցիալական լարվածության մեղմումը և ճգնաժամային տարբեր երևույթների ու գործընթացների ազդեցության թուլացումը, դրանց չեզոքացումը, վերջին հաշվով, օբյեկտիվորեն նպաստում են նաև հանցագործությունների կանխարգելմանը: Այսինքն, քննարկվող միջոցները, ինչպես արդարացիորեն նշում է Ա.Ի. Ալեկսևը, հետապնդելով այլ նպատակներ, միաժամանակ նպաստում են տնտեսական զարգացման առաջընթացին, քաղաքական կայունությանը, հասարակության հոգևոր և մշակութային մակարդակի բարձրացմանը, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդմանը, ուստի և լուրջ հակահանցածին նշանակություն ունեն:¹⁴¹

Մասնավորապես, թեև, օրինակ՝ տնտեսական ոլորտի բարեփոխումները հանցավորության կանխարգելման հատուկ նպատակ չեն հետապնդում, սակայն էապես կարող են նպաստել հասարակական կյանքում առկա հանցածին նշանակություն ունեցող բացասական այնպիսի երևույթների ազդեցությունը նվազեցնելուն կամ չեզոքացնելուն, ինչպիսիք են սոցիալ-տնտեսական շերտավորումը, գործազրկությունը, աղքատությունը և այլն: Այդ հանգամանքն էլ, վերջին հաշվով, որոշակի դրական ազդեցություն է ունենում հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) վիճակի, մակարդակի և շարժընթացի վրա՝ նպաստելով դրանց կանխարգելմանը:

Վերոգրյալից կարելի է եզրակացնել, որ հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների (մասնավորապես՝ մաքսանենգությունների) ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելումն ընդգրկում է հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտները: Այն, ինչպես արդարացիորեն նշում է Ս.Վ. Առաքելյանը, կյանքի է կոչում հասարակության և դրա առանձին ինստիտուտների հակահանցածին ներուժը, այսինքն՝ վերջին հաշվով ներգործում է նաև հանցավորությանը և դրա առանձին դրսևորումներին նպաստող գրեթե բոլոր գործոնների վրա:¹⁴²

¹⁴¹ Տե՛ս Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций. М.: “Щит-М”, 1998, էջեր 116-117:

¹⁴² Տե՛ս Аракелян С.В. Преступное насилие. Ереван: Изд-во ЕГУ, 2013, էջ 218:

Այդ իմաստով, կարծում ենք, Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությունների ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելման գործում էական նշանակություն կարող են ունենալ նախ և առաջ տնտեսական բնույթի համապատասխան միջոցառումները: Մասնավորապես, հանցավորության քննարկվող դրսևորման տարածման և անբարենպաստ այլ միտումների վրա խիստ դրական հակազդեցություն կարող են ունենալ երկրում առկա տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարումը և ազգային դրամի արժեզրկման մակարդակի նվազեցումը, ինչպես նաև բնակչության սոցիալ-տնտեսական շերտավորման մեղմումը, գործազրկության մակարդակի նվազեցումը և անապահով ընտանիքների կենսականորեն անհրաժեշտ պայմանների բարելավումը:

Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելման ամենահիմնական, անհրաժեշտ նախապայմաններից մեկը երկրի տնտեսության ոլորտում առկա խնդիրների լուծումն է: Մինչդեռ, պատմությունը ցույց է տալիս, որ այդ առումով հնարավոր չէ մշակել իդեալական այնպիսի մոտեցումներ, որոնք կբացառեն մարդկանց՝ նյութական արժեքների ապօրինի ձեռք բերման ձգտումները: Հետևաբար, միատարրություն կլինի կարծել, թե սեփականության և տնտեսական հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործություններին (այդ թվում՝ մաքսանենգուններին) նպաստող տնտեսական բնույթի գործոնները հնարավոր է վերացնել կամ դրանց ուղեփակման, չեզոքացման հետ կապված խնդիրները կարող են հիմնովի, վերջնականապես և ամբողջությամբ լուծվել: Միաժամանակ, սակայն, դա չի նշանակում, որ այդ ուղղությամբ տարվող համապատասխան աշխատանքներ պետք չէ նախաձեռնել և կենսագործել: Հակառակը, դրանք անհրաժեշտ են՝ գոնե նշված հանցագործությունների թիվն էապես նվազեցնելու և դրանց կատարման մեջ մեղավոր անձանց արդարացի պատասխանատվության ենթարկելու համար:¹⁴³

Մաքսանենգության ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելման քաղաքական միջոցառումների շարքում նախ և առաջ պետք է առանձնացնել երկրում քաղաքական կայունություն ապահովելու անհրաժեշտությունը: Բանն այն է, որ հակառակ պարագայում,

¹⁴³ Տե՛ս նաև Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. М., 2004, էջեր 262-263:

մեր կարծիքով, կծախողվեն ինչպես մշակվող, նախաձեռնվող, այնպես էլ ընթացքի մեջ գտնվող տնտեսական, իրավական ու այլ բարեփոխումները: Բացի այդ, քննարկվող միջոցառումները կարևոր նշանակություն ունեն սոցիալական արդարության ապահովման, կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման առումով, ինչը, վերջին հաշվով, կնպաստի նաև հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կանխարգելմանը:

Քննարկվող հանցագործությունների կանխման իրավական բնույթի ընդհանուր-սոցիալական միջոցառումների շարքում նախ և առաջ պետք է կարևորել երկրի բնակչության իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացման անհրաժեշտությունը: Ընդ որում, այդ առումով, մեր կարծիքով, լուրջ անելիքներ ունեն ինչպես պետական համապատասխան մարմինները, այնպես էլ հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես իրավաբանները, այնպես էլ տնտեսագետները, հոգեբանները, սոցիոլոգները, մանկավարժները և զանգվածային լրատվության միջոցները: Բացի դրանից, կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ նաև սեփականության հարաբերությունների և տնտեսական գործունեության իրավական կարգավորման ոլորտում առկա թերությունների ու բացթողումների վերացմանը, ինչպես նաև մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների իրական կենսագործմանն ուղղված միջոցառումները:¹⁴⁴

Մաքսանենգությունների դեմ պայքարի առումով կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ նաև դրանց կանխարգելման հոգեբանական բնույթի ընդհանուր-սոցիալական միջոցները: Դրանց շարքում, կարծում ենք, հարկ է առանձնացնել ապօրինի հարստացման և ստվերային տնտեսության գոյության նկատմամբ մերժողականության, անհանդուրժողականության ձևավորմանն ուղղված միջոցառումները: Ընդ որում, վերջիններիս իրականացումն անհրաժեշտ է հատուկ մշակված և գիտականորեն հիմնավորված երկարաժամկետ ծրագրերով սկսել դեռևս նախադպրոցական կրթական հաստատություններից:

Քննարկվող հանցագործությունների կանխարգելման կազմակերպական բնույթի ընդհանուր-սոցիալական միջոցառումների առումով նախ և առաջ պետք է կարևորել

¹⁴⁴ Տե՛ս նաև Ներսիսյան Տ.Ա. Ավագակության քրեաիրավական և կրիմինալոգիական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Իրավ. գիտ. թեկն... ատենախոսություն: Երևան, 2012, էջ 114:

երկրի բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության ապահովմանը և կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղված ծրագրերի մշակումն ու հետևողական կենսագործումը: Մասնավորապես, կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ երկրում առկա գործազրկության նվազեցման հստակ մեխանիզմների մշակումն ու ներդնումը, ապրանքների արտադրության, դրանց ներմուծման, արտահանման, արդյունավետ սպառման և արդարացի բաշխման նոր, առավել կենսունակ ու արդարացված ծրագրերի նախագծումը և կենսագործումը, պետության կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականության հստակեցումը, ինչպես նաև ալկոհոլամոլության և թմրամոլության դեմ պայքարի գիտականորեն հիմնավորված արդիական ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը: Այս առումով կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ նաև մանր ու միջին բիզնեսի ձեռնարկման և զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, այդ նպատակով որոշակի արտոնությունների նախատեսումումը և այլն:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում կարևորվում են մաքսանենգության ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելման հետևյալ միջոցառումները՝

– երկրում առկա տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարումը և ազգային դրամի արժեզրկման մակարդակի նվազեցումը, բնակչության սոցիալ-տնտեսական շերտավորման մեղմումը, գործազրկության մակարդակի նվազեցումը և անապահով ընտանիքների կենսապայմանների բարելավումը,

– քաղաքական կայունության ապահովումը, որը կնպաստի սոցիալական արդարության կենսագործմանը, կոռուպցիայի և արատավոր այլ երևույթների դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը և, վերջին հաշվով՝ նաև հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կանխարգելմանը,

– երկրի բնակչության իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացումը, որի ուղղությամբ լուրջ անելիքներ ունեն ինչպես պետական համապատասխան մարմինները, այնպես էլ հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես իրավաբանները, այնպես էլ տնտեսագետները, հոգեբանները, սոցիոլոգները, մանկավարժները և զանգվածային լրատվության միջոցները,

– սեփականության հարաբերությունների և տնտեսական գործունեության իրավական կարգավորման ոլորտում առկա թերությունների ու բացթողումների վերացումը,

– ապօրինի հարստացման և ստվերային տնտեսության նկատմամբ անհանդուրժողականության ձևավորումն ու երկրում առկա գործազրկության նվազեցման հստակ մեխանիզմների մշակումը և ներդնումը,

– ապրանքների արտադրության, դրանց ներմուծման, արտահանման, արդյունավետ սպառման և արդարացի բաշխման նոր, առավել կենսունակ ու արդարացված ծրագրերի նախագծումը և կենսագործումը,

– մանր ու միջին բիզնեսի ձեռնարկման և զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, այդ նպատակով որոշակի արտոնությունների նախատեսումը,

– պետության կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականության հստակեցումն ու ակոհողամոլության և թմրամոլության դեմ պայքարի գիտականորեն հիմնավորված արդիական ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը:

§ 3.2. Կանխարգելման հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցները

Հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) կանխարգելման հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցները, ի տարբերության ընդհանուր-սոցիալականների, ինչպես արդեն նշվել է, անմիջականորեն ուղղված են հանցավորության և դրա առանձին դրսևորումների դեմ պայքարին: Մասնավորապես, դրանց կիրառման հիմնական նպատակներն են՝ հանցավորությանը նպաստող գործոնների հաղթահարումը, հանցանք կատարած անձանց ուղղման ու վերասոցիալականացման միջոցով նոր հանցագործությունների կանխումը:

Բացի դրանից, հանցավորության կանխարգելման հատուկ-կրիմինալոգիական միջոցառումները բնութագրվում են հետևյալ առանձնահատկություններով՝

– դրանցում գերակայում են հարկադրանքի տարրերը, քանի որ հանցանք կատարելու մեջ մեղավոր ճանաչված անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, նրանց նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոց նշանակելը և իրականացնելը հստակ կարգավորվում են օրենքով, որի պահանջների կատարումը հնարավոր չէ առանց հարկադրանքի,

– այդ միջոցների կիրառման սահմանները և արդյունքները, ի տարբերություն ընդհանուր-սոցիալականների, համեմատաբար սահմանափակ են, ինչը նախ և առաջ պայմանավորված է դրանց առջև դրված խնդիրներով:¹⁴⁵

Հարկ է նշել նաև, որ հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման հետ կապված մեթոդական ու գործնական խնդիրները լուծվում են մի շարք պետական, մունիցիպալ և ոչ պետական, ինչպես նաև մասնագիտացված ու ոչ մասնագիտացված սուբյեկտների կողմից: Մասնավորապես, պետական և մունիցիպալ ոչ մասնագիտացված սուբյեկտների թվին կարող են դասվել ՀՀ նախագահը, օրենսդիր, գործադիր իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու դրանց կառույցները (առողջապահական, մշակութային, կրթական և այլն): Պետական չհանդիսացող ոչ մասնագիտացված սուբյեկտների թվին կարելի է դասել արտադրական և այլ նշանակության մասնավոր, առևտրային կազմակերպությունները, ինչպես նաև հասարակական տարբեր կազմավորումները (հասարակական կազմակերպությունները), բարեգործական միությունները, սոցիալական աջակցության կենտրոնները և այլն:¹⁴⁶

Մինչդեռ, հանցագործությունների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման մասնագիտացված սուբյեկտների առանձնահատկությունն այն է, որ հանցավորության դեմ պայքարելը նրանց միակ կամ հիմնական գործառույթն է: Մասնագիտացված պետական սուբյեկտներն են իրավապահ (ոստիկանություն, ազգային անվտանգության ծառայություն, դատախազություն և այլն) և արդարադատության (դատարաններ) մարմինները, որոնք առավելապես իրականացնում են հենց հանցավորության կանխման նպատակաուղղված միջոցառումներ, իսկ ոչ պետականները՝ հասարակակարգի պահպանության հասարակական կետերը, ընկերական դատարանները, կամավորական ժողովրդական դրուժինաները, դատատախազների և քննիչների հանրային օգնականները, ոստիկանության արտահաստիքային աշխատակիցները և այլն:¹⁴⁷

¹⁴⁵ Տե՛ս նաև Саркисов Г.С. Социальная система предупреждения преступности. Ереван, 1975, էջեր 73-74:

¹⁴⁶ Այդ մասին առավել մանրամասն Տե՛ս Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций, էջեր 133-134:

¹⁴⁷ Տե՛ս նույն աշխ., էջեր 135-136:

Միևնույն ժամանակ, մաքսանենգությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես արդեն նշվել է, բնութագրվում են մի շարք առանձնահատկություններով, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև դրանց հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելմանն ուղղված արդյունավետ միջոցառումներ մշակելու և իրականացնելու համար: Բանն այն է, որ բացասական որևէ երևույթի դեմ պայքարելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է հնարավորինս տեղեկացված լինել դրա առանձնահատկություններին: Այլ խոսքով, մաքսանենգությունների հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման արդյունավետությունը, մեր կարծիքով, գլխավորապես կախված է դրանց նպաստող գործոնների և այդ արարքները կատարողների անձը բնութագրող առանձնահատկությունների բազմակողմանի հետազոտության արդյունքներից, որոնց հիման վրա հնարավոր կլինի մշակել այն կոնկրետ միջոցառումները, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ երևույթի դեմ հաջողությամբ պայքարելու համար:

Այդ առումով հարկ է համաձայնել մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված այն դիրքորոշմանը, որի համաձայն՝ մաքսանենգության կանխումը նախ և առաջ իրավապահ մարմինների, դրանց առանձին ծառայությունների, ստորաբաժանումների և համապատասխան պաշտոնատար անձանց գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է տվյալ հանցագործության պատճառները և նպաստող պայմանները բացահայտելուն, վերացնելուն կամ չեզոքացնելուն, ինչպես նաև հակաիրավական վարքագիծ դրսևորող կամ այն դրսևորելու մտադրություն ունեցող անձանց վրա ներգործելուն և նախապատրաստվող կամ ընթացքի մեջ գտնվող հանցավոր արարքները խափանելուն:¹⁴⁸ Հետևաբար, Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությունների վերը քննարկված առանձնահատկություններով պայմանավորված, դրանց հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման միջոցները, մեր կարծիքով, պետք է իրականացվեն հետևյալ ուղղություններով՝

– պատշաճ հսկողության ապահովում այն անձանց նկատմամբ, ում դրսևորած վարքագիծն ու անձնային առանձնահատկությունները վկայում են նրանց կողմից մաքսանենգություն կատարելու հավանականության մասին,

¹⁴⁸ Տե՛ս Петров Э.И., Марченко Р.Н., Барина Л.В. Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. 3-е издание. М.: Юрист, 2008, էջ 54:

– նախապատրաստվող կամ ընթացքի մեջ գտնվող մաքսանենգությունները և դրանց հավանական կատարողներին բացահայտելուն ուղղված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների հետևողական պլանավորում և իրականացում,

– կատարված մաքսանենգությունների բացահայտման արդյունավետության բարձրացում և դրանք կատարողների պատասխանատվության անխուսափելիության ապահովում,

– մաքսանենգության համար պատիժ կրող անձանց ուղղման հատուկ միջոցառումների իրականացում և ռեցիդիվի հավանականության նվազեցում:¹⁴⁹

Այս առումով հատկապես կարևորվում է ՀՀ իրավապահ մարմինների (մասնավորապես՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության և ՀՀ կառավարությանն առընթեր Ազգային անվտանգության ծառայության քննչական վարչությունների, ինչպես նաև ՀՀ դատախազության)¹⁵⁰ և դատարանների ու քրեակատարողական ծառայության դերը: Բանն այն է, որ մաքսանենգությունների բացահայտումն ու դրանցում մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, նրանց նկատմամբ նշանակված պատիժներն ու քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցներն իրականացնելը գլխավորապես հենց նշված սուբյեկտների հիմնական գործառույթն է: Ուստի, քննարկվող հանցագործությունների դեմ պայքարի հիմնական բաղադրատարրերից մեկը պետական վերոհիշյալ մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացումն է: Ընդ որում, այս առումով խիստ անհրաժեշտ են ոչ միայն մասնագիտական պատրաստվածության բարձր մակարդակ ունեցող որակյալ կադրերի պատրաստումն ու վերապատրաստումը, այլև ժամանակակից զարգացած նյութատեխնիկական ռեսուրսների առկայությունն ու հասանելիությունը:

Քննարկվող հանցագործությունների բնույթը (հատկապես՝ դրանց լատենտայնության բարձր մակարդակը) հաշվի առնելով՝ այդ կապակցությամբ կարևոր դերակատա-

¹⁴⁹ Տե՛ս նաև Шафоростов А.Н. Основные направления предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте // Вестник Белгородского юридического института МВД России, 2013, № 1, էջ 60:

¹⁵⁰ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 190-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Նախաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 215 հոդվածով նախատեսված հանցագործության վերաբերյալ գործերով կատարում են ազգային անվտանգության կամ մաքսային մարմինների քննիչները»:

րություն կարող են ունենալ նաև համապատասխան մարմինների կողմից իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները, որոնք ուղղված են ոչ միայն մաքսանենգություն նախապատրաստող կամ իրականացրած անձանց մերկացնելուն, այլև հանցավոր այդ դրսևորմանը նպաստող գործոնները բացահայտելուն, չեզոքացնելուն կամ ուղեփակելուն: Ընդ որում, նշված միջոցառումների արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է դրանք իրականացնողների տեղեկացվածության մակարդակով: Այդ առումով անհրաժեշտ է օգտագործել որոշակի տեղեկատվության ստացման հնարավորինս շատ աղբյուրներ: Վերջիններիս շարքում հատկապես պետք է կարևորել միջպետական համագործակցության շրջանակներում այլ պետությունների համապատասխան կառույցների կողմից տրամադրվող տեղեկությունները, մաքսային սահմանին տեղադրված տեսաձայնագրառող տեխնիկական միջոցներով ստացվող տեղեկատվության մշտադիտարկման արդյունքները, իրավապահների հետ համագործակցող գաղտնի գործակալների հաղորդումները, ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց հարցաքննության նյութերը, ինչպես նաև «թեժ գծի» միջոցով տրված անանուն հաղորդումները:

Այսպիսով, առանց համապատասխան տեղեկությունների տիրապետելու հնարավոր չէ բացահայտել և մերկացնել մաքսանենգություն կատարելու մտադրություն ունեցողներին կամ այն նախապատրաստողներին կամ կատարողներին: Հետևաբար, օպերատիվ-հետախուզական համապատասխան միջոցառումների պատշաճ կազմակերպումն ու իրականացումը մաքսանենգությունների հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման միասնական համակարգի բաղկացուցիչ տարր համարելու անհրաժեշտությունը որևէ կասկած չի հարուցում:

Տվյալ համատեքստում հատկապես կարևորվում է քննարկվող հանցագործությունների վիճակի, կառուցվածքի և շարժընթացի պատշաճ վերլուծությունը՝ դրանց միտումները կանխատեսելու նպատակով: Ենթադրվում է, որ այդ նպատակով համապատասխան անշխատանքներին անհրաժեշտ է ներգրավել նաև տեսաբան-գիտնականների: Բացի այդ, էական նշանակություն կարող է ունենալ այն չափանիշների մշակումը, որոնք կարող են վկայել որոշակի առանձնահատկություններ ունեցող անձանց կողմից նման հանցանքներ կատարելու հավանականության մասին: Այս առումով ևս,

կարծում ենք, անհրաժեշտ է լայնորեն օգտագործել տեսաբան-գիտնականների փորձագիտական գնահատականներն ու նրանց հետազոտությունների արդյունքները: Միևնույն ժամանակ, պետք է հատուկ ընդգծել օպերատիվ-հետախուզական այն միջոցառումների շրջանակի և հիմնական ուղղությունների որոշման անհրաժեշտությունը, որոնք առավել նպատակահարմար կլինեն մաքսանենգությունների դեմ պայքարի արդյունավետությունն ապահովելու համար:¹⁵¹

Բացի դրանից, քննարկվող հանցագործությունների հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների պլանավորման և իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մաքսանենգություն կատարելու հակումներ ունեցող անձանց հետևյալ կատեգորիաներին՝

– ֆիզիկական այն անձանց, ովքեր մաքսային սահմանը հատելիս փորձ են կատարել խաբելու մաքսային հսկողություն իրականացնողներին և բռնվել են առաջին հայացքից ոչ հանցավոր մաքսային իրավախախտում կատարելիս,

– պաշտոնատար այն անձանց, ովքեր ծառայության բերումով գործ ունեն ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների, առարկաների փոխադրմամբ կամ ընդունմամբ կամ դրանք հիմնավորող փաստաթղթերի ձևակերպմամբ,

– հաշվապահական հաշվառման այն ներկայացուցիչներին, վարորդներին, բանվորներին, ովքեր անմիջականորեն ապահովում են ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների կամ առարկաների ձևակերպումն ու տեղափոխումը,

– մասնավոր այն ձեռնարկատերերին, ովքեր գործունեություն են ծավալում արտաքին առևտրի ոլորտում և գործունեության բերումով հաճախ են հատում մաքսային սահմանը,

– մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված և պատիժը կրած անձանց, ինչպես նաև նրանց, ովքեր վաղաժամկետ ազատվել են պատժի հետագա կրումից կամ դատապարտվել են պայմանական ազատազրկման կամ դրա հետ չկապված այլընտրանքային պատիժների:¹⁵²

¹⁵¹ Տե՛ս նաև Никитин А.В., Шахматов А.В. Основные направления деятельности правоохранительных органов по предупреждению корыстных и корыстно-насильственных преступлений против собственности мерами оперативно-розыскного реагирования // Вестник Санкт-Пет. ун. МВД Рос., 2007, № 1, էջ 108:

¹⁵² Տե՛ս նաև Шафоростов А.Н. Основные направления предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте, էջ 60:

Մաքսանենգության հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման արդյունավետությունը ենթադրում է նաև տնտեսական, կազմակերպական, իրավական և դատարակչական մի շարք միջոցառումների համալիր իրականացման անհրաժեշտություն:

Մասնավորապես, տնտեսական բնույթի միջոցառումների շարքում այդ առումով հատկապես կարևորվում է համապատասխան մաքսատուրքերի և պարտադիր այլ վճարումների դրույքաչափերի նվազեցումը, տնտեսական և այլ ապրանքների ներմուծմամբ և արտահանմամբ զբաղվողների համար հավասար պայմանների ստեղծումն ու արդար մրցակցության ապահովումը: Բանն այն է, որ վերոհիշյալ դրույքաչափերի չափազանց բարձր լինելը, անարդարության, անհավասարության զգացումները, ինչպես արդեն նշվել է, քննարկվող հանցագործություններին նպաստող առավել էական գործոններից են:

Կազմակերպական բնույթի միջոցառումների առումով հարկ ենք համարում հատուկ ընդգծել համապատասխան կառույցների և դրանց ստորաբաժանումների համագործակցության հստակ համակարգման, արդիական տեխնիկական սարքավորումների լայնորեն կիրառման ապահովման, ինչպես նաև մաքսանենգությունների բացահայտման և խափանման պլանավորման ու դրան ուղղված տակտիկական հնարքների կատարելագործման անհրաժեշտությունը: Ընդ որում, քննարկվող հանցագործությունների տեխնիկա-կրիմինալիստիկական կանխարգելման համար կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ ոչ միայն տարատեսակ ծայնաազդանշանային անվտանգության համակարգերը կամ ապրանքների, առարկաների, փաստաթղթերի զննության համար նախատեսված սարքավորումները, այլև տակտիկական տարբեր հնարքները:¹⁵³

Բացի դրանից, խիստ կարևորվում է մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց և մաքսանենգություն կատարողների հանցավոր համագործակցության կանխարգելումը: Այդ առումով անհրաժեշտ է ձեռնարկել կազմակերպական և իրավական բնույթի համապատասխան միջոցառումներ, որոնք նվազա-

¹⁵³ Տե՛ս նաև Дондоков Ц.С., Колесникова М.М. Обстоятельства, способствующие совершению таможенных преступлений, и основные способы их предотвращения // Правовое поле современной экономики, № 3, 2011, էջ 23:

գոյնի կհասցնեն նրանց անմիջական շփումը: Դրան կարող են նպաստել, օրինակ, համապատասխան ավտոմատացված համակարգերի ներդրումը, անիմաստ թղթաբանությունից և ավելորդ ձևականություններից հրաժարումը և այլն:

Մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված առանձին ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձանց կողմից կատարվող մաքսանենգությունների կանխարգելման առումով անհրաժեշտ է վերանայել մաքսային անձեռնմխելիությանը վերաբերող միջազգային և ներպետական իրավակարգավորումները: Մասնավորապես, կարծում ենք, անհրաժեշտ է հրաժարվել հատուկ կարգավիճակ ունեցող համապատասխան անձանց բացարձակ անձեռնմխելիության գաղափարից և սահմանել նրանց մաքսային հսկողության ենթարկելու իրավական նախապայմանների հնարավորինս լայն, բայց հստակ շրջանակ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգությանը նպաստող հիմնական գործոններից մեկը համապատասխան օրենսդրական բազայի անկատարությունն է՝ անհրաժեշտ ենք համարում հատուկ ընդգծել դրա կատարելագործման անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, նշված նյութերի դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով խիստ հրատապ ենք համարում դրանց շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական գոյություն ունեցող ակտերի լրամշակումն ու հստակեցումը, ինչպես նաև նոր ակտերի մշակումը և ընդունումը:

Ըստ այդմ, անհրաժեշտ է շուտափույթ մշակել և ընդունել «Ռադիոակտիվ նյութեր, թափոններ և ռադիոակտիվ նյութեր պարունակող սարքեր ձեռք բերելու, պահելու, օգտագործելու, հանձնելու, իրացնելու, ներմուծելու, արտահանելու, պահեստավորելու, փոխադրելու, վերամշակելու, վնասազերծելու կամ ոչնչացնելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է պարբերաբար լրամշակել դրանց շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերով սահմանված համապատասխան ցանկերը՝ դրանցում ներառելով ռադիոակտիվ նյութերի նոր այն տեսակները, որոնք տարբեր պատճառներով դուրս են մնացել այդ ցանկերից:

Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգության կանխման առումով, կարծում ենք, հատկապես կարևորվում է հայ-իրանական սահմանին մաքսային հսկողության ուժեղացումը: Այդ առումով անհրաժեշտ ենք համարում հատուկ պատրաստված կամ վերապատրաստված լրացուցիչ կադրային ռեսուրսների ներգրավումը, տեխնիկական համապատասխան սարքավորումների և հատուկ վարժեցված շների ավելի լայն ու արդյունավետ կիրառումը:

Ներկայիս պայմաններում առավել մեծացել են նաև մաքսանենգությունների կանխարգելման դաստիարակչական բնույթի միջոցառումների դերն ու նշանակությունը: Այդ առումով հարկ ենք համարում հատուկ ընդգծել ոչ միայն մանկավարժների և իրավաբանների, այլև զանգվածային լրատվության միջոցների դերակատարությունը: Վերջիններիս գործունեությունը, կարծում ենք, խիստ կարևորվում է հատկապես հասարակության իրավագիտակցության բարձրացման, դրա անդամների պատշաճ վարքագծի և հասարակական կարծիքի ձևավորման գործում: Մասնավորապես, մաքսանենգությունների դեմ պայքարին էապես կարող է նպաստել համապատասխան հեռուստա- և ռադիոհաղորդումների ստեղծումը, որոնց շրջանակներում հատուկ անդրադարձ կկատարվի մաքսանենգության դեմ պայքարի հիմնախնդիրներին: Ընդ որում, դրանց շրջանակներում տեսականորեն հիմնավորված և հատուկ մշակված ծրագրով բնակչությանը պետք է պարզաբանվեն ոչ միայն երկրի տնտեսական համակարգի վրա տվյալ երևույթի խիստ բացասական ազդեցության, այլև չարտոնագրված ու մաքսանենգ ճանապարհով ներմուծված ապրանքների օգտագործման, սպառման վտանգավոր հետևանքները: Բանն այն է, որ երկրի ազգաբնակչության զգալի մասի ցածր գնողունակության պայմաններում, մարդիկ հաճախ ձգտում են ձեռք բերել ցածրարժեք ապրանքներ՝ անտեսելով դրանց կասկածելի ծագման և մարդկանց կյանքի կամ առողջության համար վտանգավորության հանգամանքները: Հետևաբար, նրանց պետք է բացատրել, համոզել, որ իրենց կյանքն ու առողջությունն ավելի թանկ են և պետք չե դրանք վտանգել:

Մաքսանենգությունների դեմ պայքարի գործում կարևոր նշանակություն ունեն նաև քրեաիրավական ներգործության միջոցները: Այս առումով առանձնահատուկ դերակատարություն կարող է ունենալ ազատագրկման ձևով պատժի արդյունավետ կիրառումը:

րառումը: Բանն այն է, որ քիչ չեն այն դեպքերը, երբ անձը հրաժարվում է հանցագործությունից՝ դրա համար սպառնացող պատժից վախի զգացումից ելնելով: Մասնավորապես, մաքսանենգության համար դատապարտված անձանց շրջանում մեր կողմից իրականացված հարցման արդյունքների համաձայն, նրանց 27,5%-ը մի պահ ցանկացել են հրաժարվել հանցավոր մտադրության իրականացումից, քանի որ դրա համար նախատեսված պատիժը վախ է ներշնչել: Միևնույն ժամանակ, սակայն, հարցման ենթարկվածների 72,5%-ը նույն հարցի կապակցությամբ նշել են, որ իրենք ընդհանրապես չեն մտածել սպառնացող պատժի մասին: Ուստի, անհրաժեշտ է միշտ հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ մաքսանենգությունների (ինչպես և այլ հանցագործությունների) դեմ պայքարի արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է ոչ թե այդ հանցագործությունների համար պատժելով, այլ դրանք կանխելով:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում հատկապես կարևորվում են մաքսանենգության հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման հետևյալ միջոցառումները՝

– օպերատիվ-հետախուզական համապատասխան միջոցառումների պատշաճ կազմակերպումն ու իրականացումը, որոնց արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է դրանք իրականացնողների տեղեկացվածության մակարդակով.

– տեղեկատվության ստացման աղբյուրների շարքում հատկապես պետք է կարևորել միջպետական համագործակցության շրջանակներում այլ պետությունների համապատասխան կառույցների կողմից տրամադրվող տեղեկությունները, մաքսային սահմանին տեղադրված տեսաձայնագրառող տեխնիկական միջոցներով ստացվող տեղեկատվության մշտադիտարկման արդյունքները, իրավապահների հետ համագործակցող գաղտնի գործակալների հաղորդումները, ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց հարցաքննության նյութերը, ինչպես նաև «թեժ գծի» միջոցով տրված անանուն հաղորդումները.

– քննարկվող հանցագործությունների վիճակի, կառուցվածքի և շարժընթացի պատշաճ վերլուծության, դրա հիման վրա որոշակի կանխատեսումների կատարման, ինչպես նաև որոշակի առանձնահատկություններ ունեցող անձանց կողմից մաքսանեն-

գություն կատարելու հավանականության մասին վկայող չափանիշների մշակման նպատակով անհրաժեշտ է լայնորեն օգտագործել տեսաբան-գիտնականների փորձագիտական գնահատականներն ու նրանց հետազոտությունների արդյունքները.

– կանխարգելիչ միջոցառումների պլանավորման և իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մաքսանենգություն կատարելու հակումներ ունեցող անձանց հետևյալ կատեգորիաներին՝ 1) ֆիզիկական անձանց, ովքեր մաքսային սահմանը հատելիս փորձել են խաբել մաքսային հսկողություն իրականացնողներին և բռնվել մաքսային իրավախախտում կատարելու կասկածանքով, 2) պաշտոնատար անձանց, ովքեր ծառայության բերումով գործ ունեն ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների, առարկաների փոխադրմամբ կամ ընդունմամբ կամ դրանք հիմնավորող փաստաթղթերի ձևակերպմամբ, 3) հաշվապահական հաշվառման ներկայացուցիչներին, վարորդներին, բանվորներին, ովքեր անմիջականորեն ապահովում են ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների կամ առարկաների ձևակերպումն ու տեղափոխումը, 4) մասնավոր ձեռնարկատերերին, ովքեր գործունեություն են ծավալում արտաքին առևտրի ոլորտում և հաճախ են հատում մաքսային սահմանը և 5) մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված ու պատիժը կրած անձանց, ինչպես նաև նրանց, ովքեր վաղաժամկետ ազատվել են պատժի հետագա կրումից կամ դատապարտվել են պայմանական ազատազրկման կամ դրա հետ չկապված այլընտրանքային պատիժների.

– մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց և մաքսանենգություն կատարողների հանցավոր համագործակցության կանխարգելման առումով անհրաժեշտ է ձեռնարկել կազմակերպական և իրավական բնույթի համապատասխան միջոցառումներ, որոնք նվազագույնի կհասցնեն նրանց անմիջական շփումը.

– մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձանց կողմից կատարվող մաքսանենգությունների կանխման առումով անհրաժեշտ է հրաժարվել հատուկ կարգավիճակ ունեցող համապատասխան անձանց գրեթե բացարձակ

անձեռնմխելիության գաղափարից և սահմանել նրանց մաքսային հսկողության ենթարկելու իրավական նախապայմանների հնարավորինս լայն, բայց հստակ շրջանակ.

– ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով խիստ հրատապ է դրանց շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրական և ենթօրենսդրական գոյություն ունեցող ակտերի լրամշակումն ու հստակեցումը, ինչպես նաև նոր ակտերի մշակումը և ընդունումը.

– թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգության կանխման առումով հատկապես կարևորվում է հայ-իրանական սահմանին մաքսային հսկողության ուժեղացումը, հատուկ պատրաստված կամ վերապատրաստված լրացուցիչ կադրային ռեսուրսների ներգրավումը, տեխնիկական համապատասխան սարքավորումների և հատուկ վարժեցված շների ավելի լայն կիրառումը.

– համապատասխան հեռուստա- և ռադիոհաղորդումների ստեղծումը, որոնց շրջանակներում հատուկ անդրադարձ կկատարվի մաքսանենգության դեմ պայքարի հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև չարտոնագրված և մաքսանենգ ճանապարհով ներմուծված ապրանքների օգտագործման վնասակար հետևանքներին:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով ատենախոսական սույն հետազոտության արդյունքները՝ հարկ ենք համարում առանձնացնել մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված հետևյալ հիմնական եզրահանգումներն ու առաջարկությունները.

1. Քրեագետները տարբեր կերպ են մեկնաբանում «մաքսային սահմանով տեղափոխում» հասկացությունը, որի հստակ պարզաբանումը սկզբունքային նշանակություն ունի մաքսանենգության ավարտված և չավարտված փուլերի սահմանազատման տեսանկյունից: ՀՀ քրեական գործող օրենսդրության տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ մաքսանենգությունն ավարտվում է, երբ համապատասխան առարկաները ֆիզիկապես տեղափոխվում են ՀՀ մաքսային սահմանով:

2. ՀՀ քր. օր.-ի իմաստով, մաքսանենգության համապատասխան տեսակների սուբյեկտ կարող են հանդիսանալ բոլոր այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր, ի տարբերություն այլ քաղաքացիների, օժտված են մաքսային սահմանով ապրանքներ, նյութական կամ այլ արժեքներ կամ այլ առարկաներ տեղափոխելու հետ կապված լիազորություններով կամ արտոնություններով: Ուստի կառավարչական գործառույթներ իրականացնող այն անձինք, ովքեր օժտված չեն նման լիազորություններով կամ արտոնություններով, մաքսանենգության տվյալ տեսակի սուբյեկտ համարվել չեն կարող:

3. Եվրոպական Միության անդամ որոշ պետություններում (Սան-Մարինո, Հոլանդիա և այլն) մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերն ընդգրկում են տվյալ արարքի դրսևորումների բավականին լայն շրջանակ, իսկ մյուսներում (Գերմանիա, Շվեյցարիա, Ֆրանսիա և այլն)՝ քրեորեն պատժելի են համարվում դրանց միայն առավել վտանգավոր տեսակները: Ընդ որում, ոչ բոլոր երկրների քրեական օրենքներն են պարունակում հատուկ նորմ, որը պատասխանատվություն է սահմանում տնտեսական մաքսանենգության համար: Միևնույն ժամանակ, ԵՄ որոշ երկրներում (Գերմանիա, Լեհաստան, Շվեդիա և այլն) մաքսանենգության հա-

մար նախատեսված են չափազանց մեղմ, մյուսներում (Սան-Մարինո, Ֆրանսիա և այլն)՝ բավականին խիստ պատիժներ:

4. Մաքսանենգ եղանակով կատարվող հանցանքների հետ կապված առավել մանրամասն իրավակարգավորումներ և դրանց համար պատասխանատվության առավել խիստ միջոցներ են նախատեսված Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության և Թուրքիայի քրեական օրենսդրություններով: Նման խստությունը գլխավորապես պայմանավորված է կրոնական առանձնահատկությունների՝ բուդդայականության և իսլամի գաղափարական հիմքերի ազդեցությամբ:

5. Եվրասիական Տնեսական Միության անդամ հանդիսացող պետություններում մաքսանենգությունը քրեականացված է կա՛մ տվյալ արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող մեկ հոդվածով (օրինակ՝ Բելառուսի Հանրապետությունում, Ղրղզստանի Հանրապետությունում), կա՛մ երկու ինքնուրույն հանցակազմերով, որոնցից մեկը պատասխանատվություն է սահմանում, այսպես կոչված, տնտեսական մաքսանենգության, մյուսը՝ այն առարկաների մաքսանենգության համար, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունը սահմանափակված է (օրինակ՝ Ղազախստանի Հանրապետությունում), կա՛մ երկուսից ավել հոդվածներով, որոնցում առավել հստակեցված են քննարկվող հանցագործության օբյեկտներն ու առարկաները (օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում և Ռուսաստանի Դաշնությունում): Մինչդեռ, մաքսանենգության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման առումով անհրաժեշտ է միասնական մոտեցում: Ընդ որում, առավել նպատակահարմար է հայաստանյան և ռուսաստանյան օրենսդիրների մոտեցումը, որի պարագայում հստակ սահմանազատված են հանցավոր տվյալ դրսևորման օբյեկտները և առարկաները:

6. Ներկայումս գոյություն չունի մաքսանենգության դեմ պայքարին վերաբերող ունիվերսալ միջազգային իրավական փաստաթուղթ: Դրան առնչվող իրավակարգավորումներն արտացոլված են միջազգային տարբեր պայմանագրերում, որոնք կապված են թմրանյութերի, զենքի, մշակութային արժեքների, կեղծ դրամական միջոցների, պոռնկագրական բնույթի նյութերի, ակոհոլային արտադրանքի և մի շարք այլ ապրանքների, առարկաների ու նյութերի ապօրինի ներմուծման կամ արտահանման հիմ-

նախնդիրների հետ: Մինչդեռ, խիստ հրատապ և անհրաժեշտ է այդ երևույթի դեմ պայքարին վերաբերող առանձին միջազգային իրավական փաստաթղթի (օրինակ՝ «Մաքսանենգության դեմ պայքարի մասին» միջազգային կոնվենցիայի) ընդունումը:

7. Չնայած, մաքսանենգությունը՝ որպես միջազգային բնույթի հանցագործություն, հայտնի է շատ վաղուց, դրա միջազգայնորեն ընդունված միասնական հասկացության սահմանում ևս գոյություն չունի: Համապատասխան սահմանումներ հիմնականում տրված են ներպետական օրենսդրական ակտերում, որոնք, սակայն, աչքի են ընկնում բազմազանությամբ և առաջացնում տարամեկնաբանություններ: Ուստի, քննարկվող երևույթի դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևորվում է միջազգային իրավական համապատասխան փաստաթղթում մաքսանենգության միասնական և համապարփակ հասկացության սահմանումը: Մասնավորապես, առաջարկվում է դրա հետևյալ սահմանումը՝ մաքսանենգությունը ապրանքների և առարկաների ապօրինի տեղափոխումն է մաքսային սահմանով, որը կարող է իրականացվել մաքսային հսկողությունից թաքցնելու կամ այն շրջանցելու ցանկացած եղանակով:

8. Ռազմական մաքսանենգության դեմ պայքարի գլխավոր նպատակը ոչ թե որոշակի պետության մաքսային սահմանով ապրանքների կամ այլ առարկաների ապօրինի տեղափոխման կանխումն է, այլ զինված ընդհարումների ժամանակ չեզոք պետությունների վարվելակերպի սահմանված կանոնների խախտման խափանումը: Հետևաբար, մաքսանենգության տվյալ տեսակը ոտնձգում է ոչ թե տնտեսական, սոցիալական և մշակութային նորմալ հարաբերությունների, այլ հակամարտող կողմերի պաշտպանունակության դեմ:

9. Մաքսանենգության դեմ պայքարում միջպետական համագործակցությունն իրականացվում է նաև երկկողմ համաձայնագրերի հիման վրա: Ընդ որում, դրանց պարագայում խոսքն ընդամենը հանցավորության և դրա առանձին տեսակների (այդ թվում՝ մաքսանենգության) դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցությանն ուղղված՝ համապատասխան պետությունների մտադրությունների հռչակման մասին է:

10. ՀՀ-ում վերջին տասը տարիների ընթացքում գրանցված մաքսանենգությունների շարժընթացում հստակ միտումներ չեն նկատվում՝ դրանց քանակը բնութագրող

թվերը մե'րթ նվազում են, մե'րթ աճում: Միջինացված ցուցանիշներով, սակայն, ընդհանուր առմամբ արձանագրվում է արտահայտված աճի միտում, ինչը լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս:

11. Քննարկվող հանցատեսակի մասնաբաժինը բավականին մեծ է ինչպես ընդհանուր հանցավորության (0.68%), այնպես էլ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների կառուցվածքում (13.5%):

11.1. Մաքսանենգությունների կառուցվածքում առավել մեծ մասնաբաժինն ունեն << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով նախատեսված արարքները (65.5%), որոնց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվածները (31.6%): Ընդ որում, վերջիններիս շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության դեպքերը:

11.2. Քննարկվող հանցագործությունների կառուցվածքում ամենափոքր մասնաբաժինն ունեն << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 3-րդ մասով նախատեսված արարքները (0.2%): Ընդ որում, դրանց շարքում գրանցված բոլոր դեպքերում մաքսանենգությունը կատարվել է պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնական դիրքն օգտագործելով: Փորձագիտական տարբեր գնահատականներով, սակայն, <<-ում կատարվող մաքսանենգությունների շուրջ կեսը, եթե ոչ ավելին, իրականացվում են մաքսային ծառայողների և այլ պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ, ինչը նպաստում է նաև դրանց լատենտայնությանը:

11.3. Մաքսանենգությունների կառուցվածքում << քր. օր.-ի հոդված 215-ի 4-րդ մասով նախատեսված արարքների մասնաբաժինը նույնպես բավականին փոքր է (2.7%): Փորձագիտական գնահատականներով, սակայն, կազմակերպված հանցավոր խմբերի կողմից կատարվող մաքսանենգությունների լատենտայնության մակարդակը նույնպես բավականին բարձր է:

12. Բոլոր այն տարիների ընթացքում, երբ գրանցված մաքսանենգությունների թիվը, նախորդ տարվա համեմատ, նվազել է, դրանց հասարակ տեսակի մասնաբաժինը փոքրացել է: Զուգահեռաբար, մեծացել է թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ու խիստ ներգործող նյութերի մաքսանենգության մասնաբա-

ժինը, ինչը ևս լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս: Բանն այն է, որ մաքսանենգությունների կառուցվածքում տեղի ունեցող բացասական փոփոխությունները կապված են ոչ միայն հանցավոր գործունեության կազմակերպված ձևերի տարածման, այլև թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության ընդլայնման հետ:

13. 2012-2014 թթ. ընթացքում ՀՀ-ում նկատվում է բացահայտված մաքսանենգությունների մասնաբաժնի էական նվազում, ինչը գլխավորապես կապված է ոչ թե իրավապահ մարմինների գործունեության թերությունների և բացթողումների ավելացման, այլ նշված հանցագործությունների հաշվառման-գրանցման աշխատանքների բարելավման (լատենտայնության մակարդակի նվազեցման) հետ:

14. Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգություն կատարողների կազմում գերակայում են 30-49 տարեկան, արական սեռի, նախկինում չդատված, ՀՀ քաղաքացիություն, միջնակարգ և միջնակարգ հիմնական կրթություն ունեցող, մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեություն (այդ թվում՝ չգրանցված) իրականացնող անձինք, ովքեր հաճախ աշխատանքի (գրադմունքի) բերումով կամ անձնական նպատակներով հնարավորություն են ունենում հատելու երկրի պետական (այդ թվում՝ մաքսային) սահմանը: Անչափահասները նշված ժամանակահատվածում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ընդհանրապես չեն ենթարկվել:

15. Հետազոտվող անձանց կեսից ավելին պատասխանատվության են ենթարկվել ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 215-ի 1-ին մասով՝ մաքսանենգության հասարակ տեսակի համար: Նրանց հաջորդում են նույն հոդվածի 2-րդ մասով պատասխանատվության ենթարկվածները, որոնց շարքում գերակայում են թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկվածները:

16. ՀՀ-ում մաքսանենգության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկված անձանց կազմում բավականին մեծ մասնաբաժին ունեն օտարերկրացիները, որոնց շարքում գերակայում են Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքացիները: Ընդ որում, եթե ՀՀ քաղաքացիները հիմնականում քրեական պատասխանատվության են ենթարկվում Հայաստանի Հանրապետության մաքսային սահմանով ապրանքներ, մշակութային կամ այլ արժեքներ մաքսանենգ ճանապարհով տեղափո-

խելու համար, ապա օտարերկրացիները (հատկապես՝ իրանցիները) մեծ մասամբ կատարում են թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մաքսանենգություն:

17. Քննարկվող հանցանքները կատարողների արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն, կապված են եղել ճոխ կյանք վարելու ցանկության հետ, իսկ նրանց հանցավոր վարքագծի շարժառիթները գրեթե միշտ դրսևորվել են ապօրինի ճանապարհով հնարավորինս կարճ ժամկետում նյութական մեծ օգուտ քաղելու ձգտման մեջ:

18. ՀՀ-ում մաքսանենգություն կատարողների անձը բնութագրող քրեաիրավական հիմնական առանձնահատկությունները դրսևորվում են նրանում, որ նշված արարքները հիմնականում կատարվում են միանձնյա և առաջին անգամ:

19. Հայաստանի Հանրապետությունում մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ գործոնները հանգում են հետևյալին՝

– հայաստանցիների գիտակցության մեջ արմատավորվել է ամեն կերպ հարստանալու ձգտումը, նրանց շրջանում լայն տարածում է ստացել պատկերացումն այն մասին, որ կենսական խնդիրների լուծման համար հակաիրավական որոշ արարքների կատարումը երբեմն ոչ միայն ընդունելի է, այլև անհրաժեշտ կամ անխուսափելի,

– հանցածին էական նշանակություն ունի երկրի բնակչության սոցիալ-տնտեսական շերտավորումը, քանի որ մարդիկ ոչ մի կերպ չեն կարողանում համակերպվել այն մտքին, թե առանձին սոցիալական խմբերի եկամուտների ծավալներն անարդարացիորեն կարող են էապես տարբերվել,

– բացասական լուրջ ազդեցություն ունեն համապատասխան պարտադիր վճարումների (օրինակ՝ ավելացված արժեքի հարկի, մաքսատուրքերի և այլն) չարդարացված մեծ չափերը, ինչը հաճախ գործարարների կողմից ստվերային տնտեսության դաշտ տեղափոխվելու պատճառ է հանդիսանում,

– ազգային տնտեսության ցածր մրցունակության, երկրում արտադրվող ապրանքների ցածր որակի և բարձր ինքնարժեքի պատճառով շատ հայրենական գործարարներ արտասահմանյան ֆիրմաների կողմից դուրս են մղվում շուկայից՝ ստիպված լինելով դադարեցնել իրենց գործունեությունը,

– մաքսանենգությամբ զբաղվողները ոչ միայն քաջատեղյակ են մաքսային հսկողության տեխնոլոգիական և այլ նրբություններին, այլև հաճախ օգտվում են տվյալ ոլորտում առկա բարդություններից, որոնք գլխավորապես կապված են տարբեր իրավիճակներում համապատասխան ծառայողների կողմից օպերատիվ որոշումներ կայացնելու անհրաժեշտության հետ,

– Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա մի շարք պետությունների միջև մաքսային հսկողության թուլացման կամ դրա վերացման հետևանքով նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում տնտեսական նշանակության ապրանքների, մշակութային արժեքների, թմրանյութերի, զենքի, կեղծ փողերի և հանրավտանգ այլ առարկաների տեղափոխման (արտահանման, ներմուծման) համար, ինչից ևս հաճախ հմտորեն օգտվում են մաքսանենգությամբ զբաղվողները,

– հանցածին լուրջ նշանակություն ունի նաև պետական որոշ ծառայողների կոռումպացվածությունը, մաքսանենգությամբ զբաղվողների հետ նրանց «գործընկերական» հարաբերությունների ձևավորումը, որով պայմանավորված, տեղի է ունենում նաև տնտեսության և դրա կառավարման ոլորտների քրեականացում, ինչը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված եկամուտները թաքցնելու, հարկերը, տուրքերը և պարտադիր այլ վճարումները կատարելուց խուսափելու համար,

– մաքսանենգությանը նպաստող օբյեկտիվ գործոններից են նաև կազմակերպված հանցավոր խմբերի գործունեության բացահայտման և դրանց ներկայացուցիչներին պատասխանատվության ենթարկելու ոլորտներում առկա թերություններն ու բացթողումները, մաքսային և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների մասնագիտական պատրաստվածության ցածր մակարդակն ու համապատասխան կառույցների միջև պատշաճ համագործակցության բացակայությունը:

20. Հայաստանի Հանրապետությունում քննարկվող հանցագործությանը նպաստող սուբյեկտիվ բնույթի հիմնական գործոնները հանգում են հետևյալին՝

– մաքսանենգություն կատարողներին բնորոշ են գլխավորապես շահադիտական-սպառողական կողմնորոշումները, ցանկացած գնով հարստանալու, ճոխ կյանք վարելու, թանկարժեք առարկաների տիրապետելու ձգտումը,

– նրանց համոզմամբ, ազնիվ աշխատանքով, օրինապահ վարքագիծ դրսևորելով հնարավոր չէ իրենց պահանջմունքներին համապատասխանող կյանք վարելու համար անհրաժեշտ նախապայմաններ ստեղծել,

– նշված անձանց խաթարված արժեքային կողմնորոշումներն ու պահանջմունքները, որպես կանոն, կապված են սեփական բիզնեսը շատ արագ զարգացնելու և դրա արդյունքում հնարավորինս շուտ ու մեծ եկամուտ ստանալու, թանկարժեք մեքենա, ժամանակակից բրենդային հագուստ, բջջային հեռախոս, զարդեր, թմրանյութեր ձեռք բերելու և օգտագործելու ցանկության հետ,

– մաքսանենգություն կատարողներից շատերի համար փողը, հարստությունը հանդիսանում են բարձրագույն արժեքներ, որոնցով էլ գլխավորապես պայմանավորված է մարդու կարգավիճակը, արժանապատվությունը, իսկ այդ բարիքների հասանելիությունն ապահովելու համար, նրանց կարծիքով, ընդունելի են բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ հանցավոր,

– քննարկվող հանցանքը կատարողներից շատերը ձգտում են տիրանալ ցանկալի նյութական արժեքների, որպեսզի բավարարված զգան անձամիջյան հարաբերություններում և գրավեն իրենց հետաքրքրող մարդկանց ուշադրությունն ու հաճույք ստանան սեփական գոյությունից, բարելավեն սեփական կարգավիճակը և բարձրանան իրենց համար ցանկալի հանդիսացող շրջապատի աչքերում, ստեղծեն կամ զարգացնեն սեփական բիզնեսը և ընդլայնեն շփումների շրջանակը՝ մուտք գործելով շատերի կողմից «էլիտար» համարվող շրջապատ, զերծ մնան աշխատանքի տեղավորվելու և արդար աշխատանքով գումար վաստակելու համար լրացուցիչ, իրենց կարծիքով, անիմաստ ջանքեր գործադրելուց, վարեն թանկարժեք ավտոմեքենա, հագնեն բրենդային հագուստ, կրեն ճոխ բջջային հեռախոս և օգտվեն կյանքի այլ, նախկինում անհասանելի բարիքներից, շոայլություններ թույլ տան իրենց և սեփական հաճույքների համար մեծ գումարներ ծախսեն:

21. Մաքսանենգության առանձին դրսևորումներին նպաստող հիմնական գործոնները հանգում են հետևյալին՝

– մշակութային արժեքների մաքսանենգության պաշտոնապես գրանցված դեպքերի ավելացման հիմնական պատճառներից մեկը աշխարհի զարգացած շատ երկրներ-

րում դրանց պահանջարկի ավելացումն է, որը հանգեցնում է նաև միջազգային կազմակերպված հանցավոր խմբերի ակտիվացմանը,

–մշակութային արժեքների մաքսանենգությունն իրականացվում է մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց ոչ միայն թողտվության, այլև անմիջական հանցավոր մասնակցության՝ հանցակցության արդյունքում,

–նշված առարկաները մաքսանենգ ճանապարհով տեղափոխելու համար օգտագործվում են տարատեսակ գաղտնարաններ, որոնցից առավել հաճախ հանդիպողներն են՝ ավտոմեքենայի վառելիքի բաքը, հատակի գորգածածկ հատվածները, բեռնախցիկը, խլացուցիչը, դռների մեջ եղած դատարկ տարածությունները, անվադողերը և ճամպրուկում հարմարեցված երկրորդ հատակը,

–մշակութային արժեքների և թմրամիջոցների ու հոգեմետ նյութերի մաքսանենգության որոշ դեպքերում պատրաստվում կամ հարմարեցվում են մի քանի գաղտնարաններ, որոնցից մեկը նախատեսվում է մաքսային հսկողություն իրականացնողների ուշադրությունը շեղելու նպատակով՝ հույս ունենալով, որ, բացահայտելով այդ, որպես կանոն, համեմատաբար հեշտ հայտնաբերվող գաղտնարանը, մաքսավորները կբավարարվեն և չեն շարունակի փնտրել ու չեն հայտնաբերի մաքսանենգության բուն առարկաները,

–Հայաստանի Հանրապետության տարածքը հիմնականում օգտագործվում է որպես տարանցիկ գոտի Իրանի Իսլամական Հանրապետությունից թմրանյութերը Ռուսաստանի Դաշնություն, իսկ այնտեղից՝ նաև արևմտաեվրոպական երկրներ փոխադրելու համար,

–թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների մաքսանենգության անմիջական իրականացման համար կազմակերպված խմբերի կողմից հիմնականում օգտագործվում են անկայուն տնտեսություն ունեցող երկրների սոցիալապես անապահով քաղաքացիները՝ օգտվելով նրանց գործազրկությունից և ծանր կենսապայմաններից:

22. Հայաստանի Հանրապետությունում կարևորվում են մաքսանենգության ընդհանուր-սոցիալական կանխարգելման հետևյալ միջոցառումները՝

– երկրում առկա տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարումը և ազգային դրամի արժեզրկման մակարդակի նվազեցումը, բնակչության սոցիալ-տնտեսական շերտավորման մեղմումը, գործազրկության մակարդակի նվազեցումը և անապահով ընտանիքների կենսապայմանների բարելավումը,

– քաղաքական կայունության ապահովումը, որը կնպաստի սոցիալական արդարության կենսագործմանը, կոռուպցիայի և արատավոր այլ երևույթների դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացմանը և, վերջին հաշվով՝ նաև հանցավորության (այդ թվում՝ մաքսանենգությունների) կանխարգելմանը,

– երկրի բնակչության իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացումը, որի ուղղությամբ լուրջ անելիքներ ունեն ինչպես պետական համապատասխան մարմինները, այնպես էլ հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես իրավաբանները, այնպես էլ տնտեսագետները, հոգեբանները, սոցիոլոգները, մանկավարժները և զանգվածային լրատվության միջոցները,

– սեփականության հարաբերությունների և տնտեսական գործունեության իրավական կարգավորման ոլորտում առկա թերությունների ու բացթողումների վերացումը,

– ապօրինի հարստացման և ստվերային տնտեսության նկատմամբ անհանդուրժողականության ձևավորումն ու երկրում առկա գործազրկության նվազեցման հստակ մեխանիզմների մշակումը և ներդնումը,

– ապրանքների արտադրության, դրանց ներմուծման, արտահանման, արդյունավետ սպառման և արդարացի բաշխման նոր, առավել կենսունակ ու արդարացված ծրագրերի նախագծումը և կենսագործումը,

– մանր ու միջին բիզնեսի ձեռնարկման և զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, այդ նպատակով որոշակի արտոնությունների նախատեսումը,

– պետության կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականության հստակեցումն ու ակոհիլամոլության և թմրամոլության դեմ պայքարի գիտականորեն հիմնավորված արդիական ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը:

23. Հայաստանի Հանրապետությունում հատկապես կարևորվում են մաքսանենգության հատուկ-կրիմինալոգիական կանխարգելման հետևյալ միջոցառումները՝

– օպերատիվ-հետախուզական համապատասխան միջոցառումների պատշաճ կազմակերպումն ու իրականացումը, որոնց արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է դրանք անմիջականորեն իրականացնողների տեղեկացվածության մակարդակով.

– տեղեկատվության ստացման աղբյուրների շարքում հատկապես պետք է կարևորել միջպետական համագործակցության շրջանակներում այլ պետությունների համապատասխան կառույցների կողմից տրամադրվող տեղեկությունները, մաքսային սահմանին տեղադրված տեսաձայնագրառող տեխնիկական միջոցներով ստացվող տեղեկատվության մշտադիտարկման արդյունքները, իրավապահների հետ համագործակցող գաղտնի գործակալների հաղորդումները, ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց հարցաքննության նյութերը, ինչպես նաև «թեժ գծի» միջոցով տրված անանուն հաղորդումները.

– քննարկվող հանցագործությունների վիճակի, կառուցվածքի և շարժընթացի պատշաճ վերլուծության, դրա հիման վրա որոշակի կանխատեսումների կատարման, ինչպես նաև որոշակի առանձնահատկություններ ունեցող անձանց կողմից մաքսանենգություն կատարելու հավանականության մասին վկայող չափանիշների մշակման նպատակով անհրաժեշտ է իրավակիրառ պրակտիկայում լայնորեն օգտագործել տեսաբան-գիտնականների փորձագիտական գնահատականներն ու նրանց հետազոտությունների արդյունքները.

– կանխարգելիչ միջոցառումների պլանավորման և իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել մաքսանենգություն կատարելու հակումներ ունեցող անձանց հետևյալ կատեգորիաներին՝ 1) ֆիզիկական անձանց, ովքեր մաքսային սահմանը հատելիս փորձել են խաբել մաքսային հսկողություն իրականացնողներին և բռնվել մաքսային իրավախախտում կատարելու կասկածանքով, 2) պաշտոնատար անձանց, ովքեր ծառայության բերումով գործ ունեն ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների, առարկաների փոխադրմամբ կամ ընդունմամբ կամ դրանք հիմնավորող փաստաթղթերի ձևակերպմամբ, 3) հաշվապահական հաշվառման ներկայացուցիչներին, վարորդներին, բանվորներին, ովքեր անմիջականորեն ապահովում

են ներմուծվող կամ արտահանվող ապրանքների կամ առարկաների ձևակերպումն ու տեղափոխումը, 4) մասնավոր ձեռնարկատերերին, ովքեր գործունեություն են ծավալում արտաքին առևտրի ոլորտում և հաճախ են հատում մաքսային սահմանը և 5) մաքսանենգության համար պատասխանատվության ենթարկված ու պատիժը կրած անձանց, ինչպես նաև նրանց, ովքեր վաղաժամկետ ազատվել են պատժի հետագա կրումից կամ դատապարտվել են պայմանական ազատազրկման կամ դրա հետ չկապված այլընտրանքային պատիժների.

– մաքսային հսկողության համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց և մաքսանենգություն կատարողների հանցավոր համագործակցության կանխարգելման առումով անհրաժեշտ է ձեռնարկել կազմակերպական և իրավական բնույթի համապատասխան միջոցառումներ, որոնք նվազագույնի կհասցնեն նրանց անմիջական շփումը.

– մաքսային հսկողության որոշակի ձևերից ազատված անձի կողմից կամ մաքսային հսկողության սահմանված ձևերից ազատված ապրանքների կամ տրանսպորտային միջոցների՝ մաքսային սահմանի վրայով տեղափոխման համար լիազորված անձանց կողմից կատարվող մաքսանենգությունների կանխման առումով անհրաժեշտ է հրաժարվել հատուկ կարգավիճակ ունեցող համապատասխան անձանց բացարձակ անձեռնմխելիության գաղափարից և սահմանել նրանց մաքսային հսկողության ենթարկելու իրավական նախապայմանների հնարավորինս լայն, բայց հստակ շրջանակ.

– համապատասխան հեռուստա- և ռադիոհաղորդումների ստեղծումը, որոնց շրջանակներում հատուկ անդրադարձ կկատարվի մաքսանենգության դեմ պայքարի հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև չարտոնագրված և մաքսանենգ ճանապարհով ներմուծված ապրանքների օգտագործման վնասակար հետևանքներին:

**ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱԿՏԵՐԻ ՑԱՆԿ**

1. Օրենքներ, միջազգային իրավական փաստաթղթեր

- 1.1. Հայաստանի Հանրապետության 2003 թ. ապրիլի 18-ի քրեական օրենսգիրք (<http://www.arlis.am>):
- 1.2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի նախագիծ, 2015թ.:
- 1.3. Բելառուսի Հանրապետության 1999 թ. հունիսի 2-ի քրեական օրենսգիրք (<http://www.etalonline.by/>):
- 1.4. Ղազախստանի Հանրապետության 2014թ. հուլիսի 3-ի քրեական օրենսգիրք (<http://online.zakon.kz/>):
- 1.5. Ղրղզստանի Հանրապետության 1997թ. հոկտեմբերի 1-ի քրեական օրենսգիրք (<http://online.adviser.kg/>):
- 1.6. Ռուսաստանի Դաշնության 1996թ. մայիսի 24-ի քրեական օրենսգիրք (<http://www.ug-kodeks.ru/>):
- 1.7. ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» 1957թ. դեկտեմբերի 13-ի Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75872>):
- 1.8. «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Կոնվենցիան լրացնող՝ «Հրազենի, դրա հիմնամասերի և բաղադրիչների, ինչպես նաև դրա համար նախատեսված ռազմամթերքի անօրինական արտադրության և շրջանառության դեմ» 2001թ. մայիսի 31-ի Արձանագրություն (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80565>):
- 1.9. «Թմրամիջոցների մասին» 1961թ. միասնական Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=76214>):
- 1.10. «Հոգեմետ նյութերի մասին» 1971թ. փետրվարի 21-ի Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80561>):
- 1.11. ՄԱԿ-ի «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին» 1988թ. դեկտեմբերի 20-ի Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=80574>):

1.12. «Զինված ընդհարումների դեպքում մշակութային արժեքների պաշտպանության մասին» 1954թ. մայիսի 17-ի Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75856>):

1.13. «Մշակութային արժեքների ապօրինի ներմուծումը, արտահանումը և դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի փողանցումն արգելելու և կանխելու միջոցների մասին» 1970թ. նոյեմբերի 14-ի Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75863>):

1.14. «Հանձնման մասին» 1957թ. Եվրոպական Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81171>):

1.15. «Քրեական գործերով փոխադարձ օգնության մասին» 1959թ. Եվրոպական Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81172>):

1.16. «Քրեական գործերով վարույթների փոխանցման մասին» 1972թ. Եվրոպական Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24483>):

1.17. «Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության ու իրավական հարաբերությունների մասին» Քիշնևի՝ ԱՊՀ մասնակից պետությունների 2002թ. Կոնվենցիա (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24598>):

1.18. «Հանցավորության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 1998թ. Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=83645>):

1.19. «Սևծովյան տնտեսական համագործակցության մասնակից պետությունների կառավարությունների միջև հանցավորության և հատկապես դրա կազմակերպված ձևերի դեմ պայքարի բնագավառում համագործակցության մասին» 1998թ. Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=81232>):

1.20. «Թմրամիջոցների, հոգեներգործող նյութերի և բաղադրիչների ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 2001թ. Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=83899>):

1.21. «Հրազենի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի և պայթուցիկ սարքերի անօրինական պատրաստման և շրջանառության դեմ պայքարում Անկախ Պետությունների

Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» 2008թ. Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=90351>):

1.22. «Մաքսային Միության մաքսային սահմանով կանխիկ դրամական միջոցների և (կամ) դրամական գործիքների տեղափոխման ժամանակ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացմանը (լվացմանը) և ահաբեկչության ֆինանսավորմանը հակազդելու մասին» 2011թ. Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95242>):

1.23. «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014թ. մայիսի 29-ի Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95272>):

1.24. «Եվրասիական տնտեսական միությանը Հայաստանի Հանրապետության միանալու մասին» 2014թ. հոկտեմբերի 10-ի Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95214>):

1.25. «Եվրասիական տնտեսական միությանը Ղրղզստանի Հանրապետության միանալու մասին» 2014թ. դեկտեմբերի 23-ի պայմանագիր (<https://docs.eaeunion.org/sites/storage1/Lists/Documents/>):

1.26. «Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի մասին» 2009թ. նոյեմբերի 27-ի Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95273>):

1.27. «Մաքսային միության անդամ պետությունների մաքսային մարմինների միջև քրեական գործերով և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով իրավական օգնության և փոխգործակցության մասին» 2010թ. հուլիսի 5-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95289>):

1.28. «Մաքսային միության և Մաքսային միության անդամ պետությունների մաքսային օրենսդրության խախտումների համար քրեական և վարչական պատասխանատվության առանձնահատկությունների մասին» 2010թ. հուլիսի 5-ի Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95290>):

1.29. «Մաքսային միության մաքսային տարածքով թմրամիջոցների, հոգեմեղման (հոգեմեղմ) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների տեղափոխման կարգի մասին» 2013թ. հոկտեմբերի 24-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=95244>):

1.30. «Հայաստանի Հանրապետության և Ռումինիայի միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» 1996թ. մարտի 25-ի Պայմանագիր ([http:// www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=18511](http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=18511)):

1.31. «Հայաստանի Հանրապետության և Հունաստանի Հանրապետության միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին» 2000թ. նոյեմբերի 21-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24083>):

1.32. «Հայաստանի Հանրապետության և Լիտվայի Հանրապետության միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» 2003թ. սեպտեմբերի 15-ի Պայմանագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24822>):

1.33. «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Լեհաստանի Հանրապետության Կառավարության միջև հանցավորության դեմ պայքարում համագործակցության մասին» 2004թ. սեպտեմբերի 6-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=24791>):

1.34. «Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական համագործակցության մասին» 2006թ. հուլիսի 5-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=55929>):

1.35. «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության Կառավարության միջև՝ հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցության մասին» 2007թ. ապրիլի 15-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77793>):

1.36. «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության և Լատվիայի Հանրապետության Կառավարության միջև ահաբեկչության, կազմակերպված հանցավորության և թմրամիջոցների, հոգեմեդիկամենտների նյութերի ու դրանց բաղադրատարրերի ապօրինի շրջանառության և այլ հանցագործությունների դեմ պայքարում համագործակցության մասին» 2009թ. դեկտեմբերի 10-ի Համաձայնագիր (<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=64705>):

- 1.37. Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран / Пер. с перс. М.С. Пелевина. Науч. ред. А.И. Ахани. Предисл. Ю.Н. Волкова. СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2008, 343 էջ:
- 1.38. Международное право: Ведение военных действий: Сб. Гаагских конвенций и иных международных документов. М.: Изд. Межд. Ком. Красного Креста, 2001, 335 էջ:
- 1.39. Международное право в избранных документах / Сост.: Моджорян Л.А., Собакин В.К.; Отв. ред.: Дурденевский В.Н. М.: Изд-во ИМО, 1957. Т. 3, 415 էջ:
- 1.40. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. V. М.: НКВД - МИД СССР, 1930, 184 էջ:
- 1.41. Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. 1936. Отдел II. № 21 (http://archive.mid.ru/bdomp/spm_md.nsf):
- 1.42. Уголовный кодекс Голландии. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001, 510 էջ:
- 1.43. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001, 303 էջ:
- 1.44. Уголовный кодекс Польши. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001, 234 էջ:
- 1.45. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002, 253 էջ:
- 1.46. Уголовный кодекс Турции. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003, 432 էջ:
- 1.47. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003, 524 էջ:
- 1.48. Уголовный кодекс Франции. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002, 650 էջ:
- 1.49. Уголовный кодекс Швейцарии. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002, 350 էջ:
- 1.50. Уголовный кодекс Швеции. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001, 320 էջ:
- 1.51. Уголовный кодекс Японии. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002, 226 էջ:

2. Մենագրություններ, գիտական հոդվածներ, դասագրքեր, օրենքների մեկնաբանություններ, դատական պրակտիկայի նյութեր

- 2.1. Առաքելյան Ս.Վ., Գաբուլյան Ա.Հ., Մարգարյան Ա.Ռ. Կրիմինոլոգիական հետազոտությունների մեթոդիկա: Ուսումնական ձեռնարկ: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2001, 208 էջ:

- 2.2. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական գործերով որոշումների ժողովածու. 2009թ., 2010թ. I կիսամյակ./ Կազմ.՝ Ռ. Մելիքյան: Եր., 2010: Հ. 2, 584 էջ:
- 2.3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011, 1056 էջ:
- 2.4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012, 544 էջ:
- 2.5. Абдуллаева Х.А. Личностная характеристика субъектов контрабанды наркотических средств и психотропных веществ // Актуальные проблемы российского права, 2008, № 1, էջեր 263-270:
- 2.6. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980, 526 էջ:
- 2.7. Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций. М.: “Щит-М”, 1998, 340 էջ:
- 2.8. Анисимов В.М. Криминальная субкультура. Уфа: Уфимский юридический институт МВД РФ, 1997, 314 էջ:
- 2.9. Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. М.: “Инфра-М”, 1995, 320 էջ:
- 2.10. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. М.: Логос, 2004, 448 էջ:
- 2.11. Антонян Ю.М. Причины преступного поведения. М.: Изд-во Акад. МВД РФ, 1992, 207 էջ:
- 2.12. Аракелян С.В. Преступное насилие. Ереван: Изд-во ЕГУ, 2013, 304 էջ:
- 2.13. Арчая И.В. Основные факторы, детерминирующие контрабанду транспортных средств // Вестник Краснодарского университета МВД России, 2009, № 4, էջեր 63-65:
- 2.14. Астемиров З.А. Криминология: Курс лекций. Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2002, 189 էջ:
- 2.15. Бовкун В.В. Объективные факторы, обуславливающие совершение контрабанды // Пробелы в российском законодательстве, 2009, № 1, էջեր 166-169:
- 2.16. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. М.: Международные отношения, 1979, 192 էջ:
- 2.17. Василенко Е.В. Нормативно-правовые основы сотрудничества государств по борьбе с контрабандой // Ученые записки Санкт-Петербургского филиала Российской таможенной академии, 2013, № 1 (45), էջեր 108-117:

- 2.18. Васильев Д.В. Криминологическая характеристика контрабанды культурных ценностей // Актуальные проблемы российского права, 2008, № 3, 381-388:
- 2.19. Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть: Учебник. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000, 527 32:
- 2.20. Волженкин Б.В. Экономические преступления. СПб.: Юридический центр Пресс, 1999, 312 32:
- 2.21. Габузян А.А. Проблемы преступности в республике Армения в переходный период. Ереван: Изд. Ереванского ун-та, 2007, 256 32:
- 2.22. Гилинский Я. Объяснение преступности // Предупреждение преступности. Криминологический журнал. Казахстанская криминологическая ассоциация, 2002, № 2, 79-85:
- 2.23. Глобализация наркобизнеса: угрозы для России и других стран с переходной экономикой. М.: ИЛА РАН, 1999, 140 32:
- 2.24. Гогорян Р.Л., Кочубей М.А. Уголовно-правовая оценка преступлений в сфере таможенной деятельности. Ростов н/Д, 1998, 320 32:
- 2.25. Годме П.М. Финансовое право. М.: Прогресс, 1978, 429 32:
- 2.26. Давлетшина О.В. Криминальный рынок культурных ценностей и борьба с ним в Южном федеральном округе // Проблемы борьбы с криминальным рынком, экономической и организованной преступностью. Материалы конференции. М., Российская криминологическая ассоциация, 2001, 84-87:
- 2.27. Дондоков Ц.С., Колесникова М.М. Обстоятельства, способствующие совершению таможенных преступлений, и основные способы их предотвращения // Правовое поле современной экономики, № 3, 2011 (<http://fonduniver.ru/ppse-2011-3/>):
- 2.28. Душкин С.В. Особенности личности преступника, совершившего контрабанду в Российской Федерации // Общество и право, 2011, № 2(34), 195-198:
- 2.29. Изучение факторов, влияющих на состояние, структуру и динамику преступности в исправительно-трудовых учреждениях / М.П. Журавлев, И.В. Каретников, А.Я. Марков и др. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1978, 28 32:

- 2.30. Караванская К.В. Контрабанда культурных ценностей: криминологический анализ // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В.Б. Бобкова филиала ГОУВПО «Российская таможенная академия», 2004, № 1 (21), № 5-20:
- 2.31. Карпец И.И. Преступления международного характера. М.: Юридическая литература, 1979, 264 №:
- 2.32. Кисловский Ю.Г. Контрабанда: история и современность. М., 1996, 187 №:
- 2.33. Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2007, 478 №:
- 2.34. Колдаев В.М. Ответственность за контрабанду // Советская юстиция, 1973, № 9, № 5-6:
- 2.35. Кравцов Р.В., Лисаускайте В.В. Контрабанда в международном праве // Сибирский юридический вестник / Вопросы уголовного права, 2006, № 3 (30), № 45-56:
- 2.36. Кравченко О.О. Контрабанда наркотических средств: актуальные вопросы ответственности // Материалы Всеукраинской научно-практической конференции «Борьба с наркобизнесом: проблемы и пути их решения». Одесский юридический институт Национального университета внутренних дел. 17–18 октября 2002 г., № 102-107:
- 2.37. Криминология / Под общ. ред. А.И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «НОРМА», 2002, 912 №:
- 2.38. Криминология / Под общ. ред. Ю.Ф. Кваши. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002, 704 №:
- 2.39. Криминология: Учебник / Под ред. проф. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. М.: Норма, 2000, 780 №:
- 2.40. Криминология: Учебник / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В. Лунеева. М.: Волтерс Клувер, 2004, 640 №:
- 2.41. Кубанцев С.П. Ответственность за контрабанду наркотиков и ряд иных преступлений, связанных с наркотиками, по уголовному законодательству некоторых зарубежных государств // Российское право в Интернете, 2009, № 4 (<http://www.rpi.msal.ru/prints/200904>):

- 2.42. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. М.: Инфра-М, 1998, 216 էջ:
- 2.43. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. М.: Проспект, 2007, 176 էջ:
- 2.44. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). М.: Юрид. лит., 1968, 176 էջ:
- 2.45. Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Причины преступности в России: криминологический анализ. М.: Норма, 2006, 112 էջ:
- 2.46. Кузнецова Н.И., Растопчин В.Г. Понятие культурных ценностей. М.: ВНИИ МВД России, 1993, 28 էջ:
- 2.47. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984, 208 էջ:
- 2.48. Курганов С.И. Основы криминологии: Учебное пособие. М.: «NOTA BENE», 1998, 144 էջ:
- 2.49. Курс советской криминологии. Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / Под ред. И.И. Карпеца, Б.В. Коробейникова, В.Н. Кудрявцева. Т.1. М.: Юрид. лит., 1985, 416 էջ:
- 2.50. Ларичев В.Д., Бембетов А.П. Налоговые преступления. М.: Экзамен, 2001, 336 էջ:
- 2.51. Ларьков А., Кесарева Т. Экономическая преступность: характеристика и факторный анализ // Уголовное право, 1998, № 33, էջեր 124-133:
- 2.52. Лунеев В.В. Коррупция, учтенная и фактическая // Государство и право, 1996, № 8, էջեր 78-90:
- 2.53. Лунев В.В. Мотивация преступного поведения. М.: Наука, 1991, 383 էջ:
- 2.54. Мацкевич И.М., Зарипов З.С. Наркотики в России и в мире: криминологические очерки. М.: Элит, 2009, 328 էջ:
- 2.55. Международное уголовное право / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. М.: Наука, 1995, 172 էջ:
- 2.56. Некрасова Т.А. Понятие контрабанды. Содержание, состав преступления, его анализ, а также способы совершения // Известия Южного федерального университета. Актуальные проблемы права, 2003, № 5 (34), էջեր 272-279:

- 2.57. Никитин А.В., Шахматов А.В. Основные направления деятельности правоохранительных органов по предупреждению корыстных и корыстно-насильственных преступлений против собственности мерами оперативно-розыскного реагирования // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2007, № 1(33), 107-112:
- 2.58. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. М.: ИНФРА-М, 1996, 400 12:
- 2.59. Панов В.П. Международное уголовное право: Учебное пособие. М., 1997, 320 12:
- 2.60. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982, 161 12:
- 2.61. Петров Э.И., Марченко Р.Н., Баринова Л.В. Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. 3-е издание. М.: Юристъ, 2008, 82 12:
- 2.62. Подлесских Г., Терешонок А. Воры в законе: бросок к власти. М.: Худ. лит., 1994, 254 12:
- 2.63. Проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией / Материалы научно-практической конференции. Тверь, 1995, 99 12:
- 2.64. Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002, 285 12:
- 2.65. Прохоров Л.А., Скачко А.В. Правовые модели противодействия контрабанде: опыт зарубежного законодательства // Общество и право / Краснодар: Изд-во Краснодар. ун-та МВД России, 2013, № 2 (44), 69-77:
- 2.66. Раска Э.Э. Борьба с преступностью и социальное управление. Таллинн: Ээсти раамат, 1985, 216 12:
- 2.67. Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.: Норма, Инфра-М, 2010, 368 12:
- 2.68. Савчишкина О.Г., Степанов Г.И. Зарубежное уголовное законодательство об ответственности за контрабанду наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов // Вестник Челябинского государственного университета. 2013. № 17 (308), 74-78:

- 2.69. Саркисов Г.С. Социальная система предупреждения преступности. Ереван: Айастан, 1975, 160 էջ:
- 2.70. Синьков Д.В. Преступность женщин, состояние. Причины и предупреждение (по материалам Иркутской области) // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: мат-лы междунар. науч.-практ. конф. (5-6 февраля 2004 г.). Ч. 1. Красноярск, 2004, էջեր 307-311:
- 2.71. Смолина Т.А. Социально-типологическая характеристика личности женщины, совершающей преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств // Сибирский юридический вестник, 2004, № 4, էջեր ...:
- 2.72. Ставицкий А.А. Повышенная общественная опасность как один из элементов криминологической характеристики контрабанды наркотиков // Общество и право, 2007, № 4 (18), էջեր 199-203:
- 2.73. Сучков Ю.И. Ответственность за контрабанду по уголовному кодексу Российской Федерации 1996 г. // Юридическая практика: Информационный бюллетень Центра права специального юридического факультета СПб.ГУ, 1996, № 4 (7), էջեր 68-74:
- 2.74. Соболев В., Душкин С. Контрабанда: вопросы квалификации, специальной конфискации и хранения предметов преступления // Законность, 1999, № 7, էջեր 33-36:
- 2.75. Согомонов Д.К. Международно-правовые основания криминализации контрабанды в национальном законодательстве // Научно-теоретический журнал «Научные проблемы гуманитарных исследований». Выпуск 3, 2012 г., էջեր 168-173:
- 2.76. Стручков Н.А. Преступность как социальное явление. Л.: ЛВВПУ МВД СССР, 1969, 121 էջ:
- 2.77. Третьяков В.И. Легализация доходов транснациональной преступности и пути противодействия ей в условиях глобализации. Краснодар: Краснодарский юрид. ин-т МВД России, 2002, 178 էջ:
- 2.78. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой. М.: НОРМА-ИНФРА.М, 1997, 768 էջ:
- 2.79. Уголовное право России. Особенная часть: Учебник / Под ред. А.И. Рарога. М.: Юрид. лит., 1996, 543 էջ:

- 2.80. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. М.: "Олимп-АСТ", 1997, 352 էջ:
- 2.81. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б.В. Здравомыслова. М.: Юрист, 1999, 414 էջ:
- 2.82. Шафоростов А.Н. Основные направления предупреждения контрабанды товаров, не ограниченных в гражданском обороте // Вестник Белгородского юридического института МВД России, 2013, № 1, էջեր 59-62:
- 2.83. Шмаров И., Мельникова Ю., Устинов Т. Ответственность за контрабанду и нарушение таможенного законодательства // Российская юстиция, 1995, № 1, էջեր 34-38:
- 2.84. Boeden G. Erscheinungsformen und polizeiliche bekämpfung smuglichkeiten der organisierten kriminalität // Organisierte Kriminalität. Heidelberg, 1999 ([http://www.polizei-newsletter.de/documents/Kriminalitaet als Erzaehlung.pdf](http://www.polizei-newsletter.de/documents/Kriminalitaet%20als%20Erzaehlung.pdf)):
- 2.85. Global Report On Crime and Justice. N.Y., 1999 ([http://www.uncjin.org/Special/Global Report.html](http://www.uncjin.org/Special/Global%20Report.html)):
- 2.86. Oliviero M.B., Simmons A. Global Civil Society and Corporate Responsibility. London, 2002, (<http://eprints.lse.ac.uk/>):

3. Ատենախոսություններ, ատենախոսությունների սեղմագրեր

- 3.1. Ներսիսյան Տ.Ա. Ավազակության քրեաիրավական և կրիմինալոգիական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Իրավ. գիտ. թեկն... ատենախոսություն: Երևան, 2012, 152 էջ:
- 3.2. Александрова М.А. Гражданско-правовой режим культурных ценностей в Российской Федерации: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. СПб., 2007, 24 էջ:
- 3.3. Богданов Д.И. Уголовно-правовые меры противодействия контрабанде: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 2004, 27 էջ:
- 3.4. Голубев А.Ф. Контрабанда как социальное явление: проблемы осознания и противодействия: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ф. наук. М., 2002, 21 էջ:

- 3.5. Давлетшина О.В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей в Российской Федерации: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2003, 24 էջ:
- 3.6. Коземаслов Д.В. Контрабанда: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002, 183 էջ:
- 3.7. Кочубей М.А. Уголовная ответственность за преступления в сфере таможенной деятельности: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 1998, 27 էջ:
- 3.8. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук. Саратов, 1997, 20 էջ:
- 3.9. Лукьянов В.В. Уголовно-правовая характеристика контрабанды и ее предупреждение: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Л., 1982, 21 էջ:
- 3.10. Медведев Е.В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Казань, 2003, 30 էջ:
- 3.11. Родина Л.Ю. Ответственность за контрабанду: социально-экономические, криминологические и уголовно-правовые аспекты: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 1998, 25 էջ:
- 3.12. Сабитов Т.Р. Охрана культурных ценностей: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Омск, 2002, 32 էջ:
- 3.13. Сергеева А.А. Контрабанда наркотических средств и психотропных веществ: криминологическая характеристика и предупреждение. Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Барнаул, 2006, 190 էջ:
- 3.14. Фомичев С.А. Контрабанда культурных ценностей: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 2006, 32 էջ:
- 3.15. Хачикян А.М. Лишение свободы и актуальные проблемы его исполнения в Республике Армения. Дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук. Ереван, 2008, 358 էջ:

3.16. Ходанов А.И. Организационно-правовое обеспечение оперативно-розыскной деятельности таможенных органов в борьбе с контрабандой культурных ценностей: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М., 2007, 28 л: